МИ ЙДЕМО!

Нариси з історії Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка - першої масової національно-демократичної громадської організації Донеччини
Донецьк
1997
ББК 66.69
Український Культурологічний Центр(м.Донецьк)
Редакційна колегія:
В.Білецький, В.Оліфіренко, В.Тиха, М.Любенко, Ф. Олехнович, В.Ребрик, Г.Гордасевич
За загальною редакцією
д-ра Володимира Білецького
(с) В.Білецький, В.Оліфіренко, В.Тиха, М.Любенко, Ф. Олехнович., В.Ребрик, Г.Гордасевич

ЗМІСТ

Передмова
Глава 1. ТОВАРИСТВО УКРАІНСЬКОІ МОВИ НА ДОНЕЧЧИНІ -- 1988-1996
1. Початки
2. Боротьба за Товариство української мови
3. 1989-й -- Товариство діє!
4. 1990-й -- рік роботи, боротьби і перемог
Під знаком виборів. - У живому ланцюгу єднання. - День Литви. -- Подія #1. - На підтримку шахтарів.- Українська вітальня. - “Чорний день” відміняється. - На Січ ! - ДТУМ засновує фірму “Відродження”- Ростимо ж ми - гей !
5. Буремний 1991-й
Співаючий Донбас, співаюча Україна. - Рейд “Козацькими шляхами”. - Обережно - ГКЧП ! - Акт незалежності України підтримуємо ! - Референдум? час істини. - Товариство будується і перебудовується.
6. 1992-й -- реалізм на тлі емоцій
Заснування газети“Східний часопис”. - “Українська книга - українцям Росії“. - На Кубань ! - Хорова капела ім. М.Леонтовича. - Співпраця ТУМ і УНСоюзу на ниві англійської. - Мости “Донбас-Крим”, “Донбас-Галичина” -- не тактика, а стратегія. - Криза Товариства чи хвороба зростання?
7. 1993-й -- будуємо нову Україну
ДТУМ створює “Фонд допомоги вчителям і школам Донеччини”. - Програма “Підручники”. - “Донбас-Крим”, “Донбас – Галичина” -- нові кроки співпраці. - Політичні пристрасті 1993-го і ДТУМ. - Донецьке ТУМ розширює контакти.- ДТУМ-93 -- організаційний аспект.
8. 1994-й -- щира праця й нові пошуки
На допомогу вчителям та школам Донеччини. - “Чорноморська хвиля” для Криму. - Вибори-94. - Заснування українського культурологічного Центру.- Співпраця “Донбас-Кубань” -- ДТУМ-94.
9. 1995-96 -- на переломі
Міжнародна громадська взаємодія. - Контакти в США. - Літня Українсько-Американська молодіжна школа в Лігайтоні. - Контакти в Росії. - Телефільм “Духовні скарби Донеччини”. - Видавнича діяльність. - ДТУМ-96.
Глава 2. ДОНЕЦЬКІ СХОДИНКИ
1. Боротьба за перші українські школи в промислових центрах Донеччини
2. Лекційно-дискусійний клуб ДонТУМ
3.Товариство - предтеча партій та рухів

4. “Східний часопис”
5. Український культурологічний центр
6. Лекторій Валентини Тихої
7. “Схід” - журнал українського істеблішменту
Глава 3. ТОВАРИСТВО НА ТЕРЕНАХ ДОНЕЧЧИНИ
1. Донецька сім’я Товариств української мови
2. Тернисті стежки Маріупольського Товариства
3. У шахтарській Макіївці
4.Слов’янська організація шанувальників української мови
5. Краматорське Товариство української мови
6. Товариство Горлівки
7. Очеретинський осередок ТУМ
8. Шевченківці у Дружківці
9. Сім років Єнакіївського Товариства
10. Авдіївський осередок ТУМ
Додаток
КАЛЕНДАР ДІЯЛЬНОСТІ Донецького обласного Товарисва української мови імені ТарасаШевченка

Глава 1

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ДОНЕЧЧИНІ -- 1988-1996

Історія, яку ми розпочинаємо розповідати, без сумніву, неординарна. Її учасники і творці - наші земляки, донеччани, більше того - наші з вами сучасники. Отже...

Отже, все почалося восени 1988 року. Без сумніву, кожен з нас, на той час громадянин СРСР, відчував: щось скоро станеться... Горбачовська “перебудова” тихо вмирала, так і не народивши нічого суттєвого. Ідея реформувати радянське суспільство “згори” не спрацювала, бо самі верхи не хотіли(та вже й не могли) “перебудовуватися”. І тоді завирували низи. Особливо яскраво це відбувалося в “больових” точках імперії, де -- з одного боку, накладалися економічні і національні негаразди, а з іншого - люди “визріли” до спротиву системі. Прибалтика, Західна Україна, Київ, Донбас, Кузбас, Кавказ - ось де суспільна і національна напруга, невдоволення існуючим станом справ досягли межі ще до початку останнього десятиліття XX ст.

Чи були корінні, місцеві причини створення української національної організації, яка б стала на захист української культури, мови на Донбасі -- Без сумніву, були. На жаль, частина їх зберігається й до сьогодні. Судіть самі - вражаюча диспропорція між національним складом(51% українців, 43% росіян) і можливостями розвитку національної мови і культури(тільки близько 3% учнів шкіл навчалися українською, з вузів вона практично витіснена, співвідношення накладу україномовних та російськомовних регіональних газет складало 1/28, на всю Донеччину - лише один напівукраїнський театр в Донецьку, українських немає взагалі... - чи варто продовжувати?). Все це не відповідало запитам не тільки інтелігенції, але, по суті, й широкого загалу донеччан, попри наявні успіхи політики Москви у “злитті націй”, тотальній русифікації й етноциді, практику якого однозначно засудило міжнародне співтовариство, ООН, бо ці дії завдають глобальної шкоди розвиткові цивілізації взагалі.

Як же постала перша масова національно-демократична українська організація - Товариство української мови - на Донеччнині? Як це було?

1.ПОЧАТКИ Роль “будителя”, роль “дзвону”, який віщує початок радикальних перемін, як це частіше всього буває в історії, взяла на себе інтелігенція. Напевно, одним з перших вагомих кроків до створення Донецького Товариства української мови була участь завідувача кабінету української мови Донецького інституту вдосконалення вчителів(ДІВВ) Вадима Оліфіренка в початках ... Київського Товариства. Сталося так, що майже все літо 1988 р. Вадим Володимирович провів за роботою над своєю кандидатською дисертацією в Києві, одночасно активно занурившись у вир

столичного життя. А воно нуртувало, в Спілці письменників збиралася українська інтелігенція, і тут не тільки відкрито говорили про катастрофічний стан української культури, а шукали шляхи реального українського відродження. Шукали і знаходили - активно підтримулася і розроблялася ідея створення республіканської національно-патріотичної організації по захисту, розвитку, впровадженню в усі сфери життя української мови(13-20 червня 1988 р. така організація - Товариство рідної мови ім. Т.Шевченка попри шалений спротив місцевих органів КПУ-КПРС була створена у Львові). Проблема існування і розвитку, захисту української мови - однієї з першооснов, цементуючої ланки націо-нальної культури - сприймалася тоді дуже гостро. Це й знайшло своє відображення у назві першої "неформальної", як тоді прийнято було говорити, масової громадської організації. І серед тих перших, хто готував створення такої організації в Києві був донеччанин В.Оліфіренко. Тому нічого дивного не було в тому, що саме працівники Кабінету української мови Донецького ІВВ Вадим Оліфіренко та Федір Олехнович влітку й восени 1988 р. стали одними з ініціаторів створення Донецького Товариства української мови. Цю ідею активно підтримала донецька письменниця Галина Гордасевич. Почався пошук однодумців, зокрема, серед педагогічної інтелігенції.

У вересні 1988 р. старший науковий співробітник Донецького політехнічного інституту (ДПІ), кандидат технічних наук Володимир Білецький і відомий український письменник, львів'янин Роман Іваничук(на той час уже голова Львівського Товариства) обмінюються листами з приводу Товариства української мови (ТУМ). Білецький запитує, а Іваничук розповідає про перші кроки ТУМ на Львівщині, повідомляє, що навіть на західноукраїнських землях "маємо багато супротивників..." і попереджає: "а ви будете мати їх ще більше" (лист від 21. 09. 88 р.). Дійсно, подальші консультаційні зустрічі й спроби В.Білецького знайти не тільки однодумців, але й активних організаторів майбутнього Донецького ТУМ в МакНДІ, Донецькому відділенні Спілки письменників України, ДПІ, Всесоюзному науково-дослідному інституті вибухобезпечного електро-обладнання (ВНДІВЕ), НВО "Респіратор" не дали відчутного результату. Співчуваючих було багато, охочих "брати вогонь на себе"- майже нікого. Але вони все ж були...

Заступник директора Донецької обласної філармонії Валентина Тиха на початку жовтня 1988 р. зустрічається у Києві з відомими поетами Іваном Драчем, Борисом Олійником, радиться, що робити для зупинення зросійщення Донецького краю.

Доценти, кандидати філологічних наук з Донецького державного університету (ДонДУ) Віра Познанська (на той час завідувач кафедри української мови), Анатолій Загнітко, донецька письменниця Галина Гордасевич, юрист Ілля Шутов, викладач математичного факультету ДонДУ М.Мельниченко (стаття в "Радянській Донеччині" 20.12.88.) робили свої кроки до організації Донецького ТУМ. Така ініціатива, яку виявили майже одночасно і спершу незалежно ряд донецьких інтелектуалів, свідчить про невипадковість, закономірність створення ТУМу в нашому краї.

Зрозуміло, щоб справа пішла "на повну потужність", цим людям з максимальною пасіонарною активністю треба було зустрітися, знайти один одного. Пощастило в цьому плані В.Тихій. У середині жовтня 1988 р. у Донецькій філармонії на літературному вечорі "Я в серці маю те, що не вмирає", присвяченому Лесі Українці, вона знайомиться з Ф.Олехновичем. А вже за кілька днів в робочому кабінеті В.Тихої зустрічаються В.Оліфіренко, Ф.Олехнович, В.Познанська, А.Загнітко, Г.Гордасевич та відомий донецький поет Станіслав Жуковський. Створюється ініціативний оргкомітет по підготовці установчої конференції Донецького ТУМу, до якого згодом долучається юрист Київського райвиконкому Ілля Шутов. Починаються регулярні зустрічі оргкомітетівців у філармонії, а їх "ходоки" до високих кабінетів донецького обкому КПУ, облвиконкому зустрічають шалений спротив ініціативі створення Товариства української мови на Донеччині. В.Тиха згадує, що тодішній секретар обкому КПУ Геннадій Єрхов однозначно й безапеляційно заявив: "Пока я здесь секретарь обкома, общества украинского языка на Донетчине не будет никогда". Подібну ж позицію займали і підлеглі Г.Єрхова, зокрема, інструктор Донецького обкому КПУ В.Ликов. І все ж підготувати перші Установчі збори Донецького ТУМу оргкомітету вдалося...

Сьогодні, переглядаючи матеріали Установчих зборів ДТУМу, які відбулися в ДонДУ 14 січня 1989 року, чітко простежуємо протистояння двох позицій. Перша, чітка й безхитрісна - створення дієвої національно-патріотичної культурологічної організації, яка б зосередила свої сили на відродженні пригніченої, упослідженої за роки московського панування української культури. Зрозуміло, що її проводили всі члени ініціативного оргкомітету, а також підтримали виступаючі учасники Установчих зборів к.т.н. В.Білецький, учитель Я.Гомза, помічник головного режисера Донецького театру ім. Артема Л.Шевченко, інженер ін-ту "Донвуглемаш" А.Чілінгарян, інші. Друга позиція, яку

проводив Донецький обком КПУ, - створення “общества родного языка” з безліччю національних секцій, в тому числі й українською, - розчиняла, нівелювала головну проблему - відродження культури корінного народу України. Її активно підтримували у своїх виступах працівник обкому КПУ В.Ликов, вчителька російської мови С.Соловйова, доцент кафедри російської літератури ДонДУ М.Зайцев, викладач кафедри історії КПРС Макіївського будівельного інституту Соболевська, секретар парткому ДонДУ М.Іваніцин, а також професор цього університету М.Гіршман.

Таким чином, питання, яке Товариство утворювати - “української мови” чи “родного языка” було вельми принципове. Після п’ятигодинних баталій, гострих дискусій, вилучення на вимогу залу працівників обкому КПУ з президії, обрання нової президії в складі С.Жуковського, А.Загнітка, В.Оліфіренка, Ф.Олехновича, В.Тихої, Г.Гордасевич, І.Шутова та заступника голови Донецького відділення Фонду культури В. Пугла - після всього цього на рейтингове голосування було винесено вузлове питання - яким бути Товариству. За Товариство рідної мови голосувало 28 чоловік. За Товариство української мови - 68. Отже, була прийнята остання назва Товариства і його концепція - - Згадує Г.Гордасевич -- *“Донецький обком компартії виступав за створення такого собі інтернаціонального товариства і навіть “было мнение” назвати його “имени Артема”. Але ми їм те діло перекапустили...“* Слід зауважити, що в залі було,за підрахунками Г.Гордасевич, близько 250 чоловік. Таким чином, біля 100 утрималися, що красномовно свідчить про небажання багатьох “висвітлюватися”до пори, до часу. Яка стара і яка програшна по великому рахунку позиція...

Після цього дуже важливого рішення заснувати саме Донецьке Товариство української мови (ДТУМ), а не ДТРМ(рідної мови), в залі сформувалася більшість прихильників ідеї ТУМ, які обрали оргкомітет у складі Г.Гордасевич, А.Загнітка, В.Познанської, В.Білецького, І.Шутова, Ф.Олехновича, В.Оліфіренка та В.Тихої. Із запропонованих до його складу не пройшов тільки С.Жуковський(21 голос “за”, 43 -”проти”). Крім того, збори обрали делегатів на Установчу республіканську конференцію Товариства в складі членів оргкомітету -- а ще А.Чілінгаряна, доктора хімічних наук Олеся Швайки. Головою оргкомітету на альтернативній основі було обрано доцента ДонДУ, к.ф.н. Анатолія Загнітка (“за” А.Загнітка - 57 голосів, “за” Г.Гордасевич - 50 голосів).

На цьому перша частина Установчих зборів була закінчена, а друга, де було б прийнято Статут Товариства, обрано його керівництво -- планувалася після республікан-ської конференції ТУМ, тобто після 10-11 лютого 1989 року.

Уперше за багато останніх десятиліть на Донеччині гласно, в присутності преси, на багатолюдних зборах з ініціативи й за участі відомих у регіоні людей, української інтелігенції, наперекір позиції обкому КПУ було прийнято дуже важливе рішення про створення масової національно-демократичної української організації - Донецького обласного Товариства української мови ім. Тараса Шевченка. Це -- без сумніву -- була дуже важлива перемога українського духу на Донбасі. Перша після довгих років стагнації.

2.БОРОТЬБА ЗА ТОВАРИСТВО УКРАІНСЬКОІ МОВИ Програвши перший “раунд” -- Донецький обком КПУ зразу ж пішов у наступ. Аналізуючи його наступні дії, неважко бачити, що було прийнято два рішення. По-перше, створити своє слухняне, альтернативне ДТУМу - Товариство рідної мови, яке б діяло виключно на інтернаціональній (в розумінні компартії) основі. По-друге, “закрити” новостворене Товариство української мови шляхом тиску на організаторів ДТУМ, їх “обробки”, замовчування самого факту створення ДТУМу в пресі, “табу” на будь-яку інформацію на радіо, телебаченні, в газетах з боку членів ДТУМу і т.п. І “машина” злагоджено “запрацювала”. До вчителів в регіонах довели, що працівники ДІВВ В.Оліфіренко та Ф.Олехнович виявилися... буржуазними націоналістами. З рядом членів оргкомітету ДТУМу місцеві партфункціонери провели “дружні розмови”. Жодна з газет, не кажучи вже про радіо і телебачення, не повідомила про створення ДТУМу, хоча до того про Установчі збори було широко оголошено в пресі.

Далі - більше. На перших же зборах новообраного оргкомітету 21.01.89. Анатолій Загнітко попросив відставки з посади голови оргкомітету. Було це так(витяг з протоколу розширеного засідання оргкомітету ДТУМ від 21.01.89). А.Загнітко виклав свою точку зору, яка полягала в тому, що так як на Установчих зборах ДТУМ 14.01.89. не були представлені офіційно обрані делегати від осередків, клубів і т.д. з міст і сіл Донеччини, були допущені певні порушення у веденні зборів(не були обрані загальним голосуванням лічильники, а підрахунок голосів здійснювався з президії), то

збори слід вважати за статусом зборами первинної організації університету, а не обласними. Члени оргкомітету не погодилися з таким тлумаченням Установчих зборів ДТУМ від 14.01.89., зазначивши, що, по-перше, збори проводилися як обласні, і на них за попереднім повідомленням в пресі приїхали люди з усієї області, а по-друге, в залі були представники первинних організацій і асоційовані члени зі Слов'янська, Краматорська, Макіївки, Дружківки, Ясинуватої та ін. населених пунктів. З цього важливого питання провели голосування. "За" обласний статус Установчих зборів ДТУМ від 14.01.89. голосувало 7 членів оргкомітету. "За" статус університетських - 1(А.Загнітко). Після цього А.Загнітко попросив зняти з нього обов'язки голови оргкомітету. На його заміну 21.01.89. було обрано єдиного в складі цього комітету "негуманітарія"- кандидата технічних наук Володимира Білецького, з яким невдовзі спробував "попрацювати" парторг ДПІ в присутності адміністрації(завідувача кафедри проф. А.Єлішевича). Витримати тиск В.Білецькому вдалося, як, до речі, і більшості членів комітету. Але вже в січні працівники ДДУ повідомили про заборону місцевої адміністрації щодо подальших зборів оргкомітету ДТУМ в стінах університету. Навіть приватні зустрічі під час обіду(їх практикували в центрі Донецька В.Білецький та І.Шутов) супроводжувалися дивними цікавими молодиками, що іноді клацали фотокамерами. Вперше їх фахово "вирахував" Ілля Шутов - колишній прикордонник. Одночасно в Київ "від імені трудящих" Донбасу організовувалися "телеграми протесту" проти "неправильної лінії письменників", які опікувалися створенням Товариства на республіканському рівні(у Києві з 17 грудня 1988 р. йшла активна робота по скликанню Установчої конференції всеукраїнського Товариства, яку провадив оргкомітет, очолюваний Дмитром Павличком).

17-19 січня з різних районів Донеччини прихильники ДТУМ повідомили про широку кампанію по підготовці Установчих зборів Донецького Товариства рідної мови(ДТРМ), яка велася з притаманним обкомові розмахом, забезпеченням матеріально-технічними засобами тощо. У щоденнику Г.Гордасевич зберігся текст телефонограми Донецького обкому КПУ та його сателітних організацій, яку нам з районів теж телефоном передали симпатики ДТУМ -- *"В Донецке состоялось сборище националистов. Создана антисоветская организация "Товариство української мови". Срочно создайте местные ячейки общества родного языка и сформируйте делегацию на областную конференцию*".

20 січня десь о 23 годині В.Тиха повідомила В.Білецького про щойно прийняте "нагорі" рішення запросити на установчі збори ДТРМ керівників оргкомітету ДТУМ. Виявляється, Донецький міськом КПУ зайняв більш ліберальну позицію до Товариства української мови -- ніж обком, що уможливило і пришвидчило "легалізацію" останнього. 21 січня на 10 год. "ікарусами" підвезли з районів "делегатів" ДТРМ, які проходили до залу засідання через густе "сито" спортивних хлопців у цивільному. Представники ДТУМ В.Білецький та В.Тиха пройшли через те "сито" в супроводі секретаря по ідеології Донецького міському КПУ Ж.Пашнової та інструктора міському КПУ В.Тукова. Як потім повідомлялося в найбільш масовій газеті Донбасу "Комсомолец Донбасса" (разовий наклад 300 тис. прим.) від 1.02.89 р. (номер 22-12098) в конференції ДТРМ взяли участь 173 делегати від 150 клубів, гуртків, факультетів, секцій любителів рідної мови. Вони звернулися до Фонду культури з проханням стати засновником Товариства і його координатором. З доповіддю виступив начальник обласного управління освіти О.Гладчук. Виступали діячі культури (член спілки письмен-ників СРСР Л.Кирьяков з Маріуполя), науковці (д.ф.н. з ДонДУ проф. М.Гіршман), представники промислових підприємств - заст. головн. енергетика ДМЗ М. Мгеладзе, машиніст підйому красноармійської шахти ім. Димитрова А.Тищенко, інженер інституту "Гіпровуглемаш" А.Чілінгарян, інші. Лунали різні слова, різні ідеї - від 100% інтернаціоналізму і клятв у вірності марксизму-ленінізму до зваженого аналізу негараздів на ниві національних культур. Виступили й В.Тиха та В.Білецький. Останній привітав зал від імені ДТУМ і побажав успіху у справі відродження національної культури. Головою ДТРМ було обрано ректора ДонДУ Володимира Шевченка, який, до речі, не був присутній, але "дав згоду" на це обрання. Конференція закінчилася швидко, без дебатів, майже з одностайним голосуванням. "Режисура" обкому чітко проглядалася але... попри загальну заорганізованість, відчувалося, що В.Білецький та В.Тиха з оргкомітету ДТУМ на якомусь "особливому становищі". Частина учасників зібрання відчувала в них відвертих опонентів, частина побоювалася навіть спілкуватися(а що як за це і їх звинуватять у буржуазному націоналізмі), але багато хто з учителів української мови з районів, робітників, журналістів підходили, вітали, підтримували. Загалом в результаті тієї конференції обкомівське дитя ДТРМ так і не народилося, а Донецьке ТУМ завоювало нових друзів і прихильників, поповнилося новими членами. Хоча тоді це не виглядало так однозначно - тільки практична дія, результат міг показати,

чия лінія переможе: ДТУМ на справжнє українське національне відродження, чи Донецького обкому КПУ - на чергову бутафорію відродження і "торжество ленинской национальной политики", яке насправді виливалося в закриття національних шкіл, недопущення мови у вузи, гоніння на національно свідому інтелігенцію.

Наступний "тур" боротьби за ДТУМ, як це не парадоксально, застав донецьких шевченківців у Києві, куди вони як на свято приїхали взяти участь в Установчій республіканській конференції Товариства української мови. Правда до того якось не дуже й сміливо, але пробували "зупинити" деяких членів оргкомітету ДТУМ в Донецьку. Так, "попередили" І.Шутова, надіслали у відрядження В.Оліфіренка та Ф.Олехновича. Це змусило навчену раніше Г.Гордасевич (наша землячка-поетеса скуштувала свого часу сталінських таборів) повідомити І.Драча та Д.Павличка в Києві -- *" Ми виїзджаємо. якщо не доїдемо - знайдіть нас. Повідомте громадськості..."* Та дорогою все обійшлося загалом добре, а несподіванка чекала вже в столиці - там вже сиділа делегація від обкомівського ДТРМ на чолі з В.Шевченком і С.Жуковським та під "дружньою опікою" інструктора обкому КПУ В.Ликова. Ясна справа - з усіма паперами, печатками Фонду культури. Делегація ДТУМу видавалася за самозванну. Що робити? Питання швидко і якось зовні легко погодили І.Шутов та Г.Гордасевич з представниками Центру Ю.Огульчанським(він став згодом Відповідальним секретарем республіканського ТУМ) та І?Гейченком, роз'яснивши хто є хто. Після цього запрошення для Донеччини вручили делегації ДонТУМ, і тепер вже делегація ДТРМ залишалася ні з чим. Але ж попри всі "підставки" Донецького обкому КПУ там теж лишалися люди, які по-своєму довгі роки працювали на ниві української культури, науки. Не можна було їх відкидати, залишати "за бортом". Що ж робити? На "летючій" нараді делегатів від ДТУМ вирішили, що буде розумним попри певний колабораціонізм не відштовхувати всіх людей з обкомівського Товариства, дати їм шанс змінити орієнтацію(заради об'єктивності треба зауважити, що багато хто грав свою роль членів "Общества родного языка" без всякого ентузіазму). Тому вирішили видати деяким представникам ДТРМ мандати республіканської конференції. Зокрема, їх одержали від ДТУМ ректор ДонДУ В.Шевченко і письменник С?Жуковський. Дуже мудре то було рішення - воно показало творчу, об'єднуючу націленість провідників Донецького Товариства української мови, неприйнятність ними зашореного максималізму , комплексів помсти, сектантства.

І-у конференцію ТУМ відкрив видатний український письменник Олесь Гончар. Він, зокрема, сказав***?"... Для оздоровлення і нормалізації мовної ситуації в Україні потрібні динамічні заходи, потрібна терпляча, довготривала, але неодмінно результативна робота. Державність української мови нині має набути законодавчої, конституційної сили. Не для протиставлення української мови якійсь іншій. До мови російської, мови кожного народу у нас ще з часів Шевченкових і Франкових живе традиційно глибока пошана. Державність українській мові потрібна, щоб повністю забезпечити їй право на життя у всіх сферах, на всіх рівнях".*** Потім прозвучала доповідь академіка В.Русанівського "Екологія мови і культури - реставрація совісті", доповідь Ю.Огульчанського про Статут Товариства, повідомлення професора А.Бурячка "Український правопис" та канд. фіз.-мат. наук Л.Іваненка "Українська мова у комп'ютеризації". Далі в обговоренні виступило цілий ряд відомих діячів українського національно-демократичного руху, а також член Політбюро ЦК КПУ Ю.Єльченко й заступник Голови Ради Міністрів України М.Орлик.

Взагалі виникненню Товариства української мови ім. Т.Шевченка, - цьому явищу, яке народив сам український народ, його свідома інтелігенція, - парткомеліта з усієї сили намагалася надати вигляду події, яка не тільки йде в руслі політики комуністичної партії, але й очолюється нею. Правда, дуже вже білими нитками були шиті ті потуги... В залі засідань парткерівники та урядовці явно почували себе "не в своїй тарілці", бо були під перехресною критикою майже всіх виступаючих. Взагалі, мало сказати, що Установчі збори ТУМ в Києві були неординарними. Тут панувала особлива святкова атмосфера, зал був надчутливий і реагував не тільки на виступ у цілому, або якісь головні думки(як прийнято), але й на інтонацію промовця, "прочитував" те, що було "між рядками". Згадується, що В.Русанівський сказав щось про не дуже прогресивний уряд, у залі зааплодували, тоді він від себе додав?"Я мав на увазі царський уряд", - після чого в залі засміялися і ще дужче зааплодували. Веселе пожвавлення викликав Ласло Балла, сказавши?"Не забуваймо, що ми не лише радянські люди, а й європейці". А І.Дзюбі влаштували п'ятихвилинну овацію стоячи (зрозуміло, за його позицію, викладену в знаній роботі "Інтернаціоналізм чи русифікація?"). Всіх вразила своїм виступом кореянка Світлана Лі? *"Я не хочу бути тією національною меншістю, через яку українська мова не може стати державною".* Пам'ятається ряд блискучих виступів - Христини Фріленд з

Гарвардського університету, вчительки Токмань з Бердянська, а також глибокі, виважені(хоча й іноді, можливо, занадто емоційні) виступи лідерів національно-демократичного руху. Натомість виступи високих парткерівників та урядовців відзначалися бляклістю, трафаретністю, шаблонністю і явно не викликали підтримки в залі.
Від ДТУМ на Установчій конференції виступив В.Білецький. Цей виступ, де відверто говорилося про негаразди у вирішенні національно-культурного питання на Донеччині, відверто називалися джерела цього - обкомівська "ликовщина"(інструктор Донецького обкому КПУ В.Ликов у цей час сидів, так і не допущений у зал засідань в холі Будинку кіно, де проходила конференція)? потім звучав ще десь з тиждень-два по радіо "Свобода", "Голос Америки", але, на жаль, в нашому архіві не зберігся. Розуміючи, що виступаючий з таким правдивим словом на той час ризикував своєю науковою кар'єрою (особливо на Донбасі, виходячи з реального співвідношення сил у цьому регіоні), відомий український поет і лідер національно-демократичного руху в Україні І. Драч написав на запрошенні В.Білецького? ***"Володимиру Білецькому - спасибі за мужність. Іван Драч. 11.02.89."***
Головою Товариства практично одностайно було обрано Лауреата Державної премії УРСР ім. Т.Г.Шевченка поета Дмитра Павличка. Фундаторами ТУМу стали Спілка письменників України, Український фонд культури, Інститут мовознавства і Інститут літератури АН України. В першому пункті розділу "Мета і форми діяльності Товариства", значилося? ***"Діяльність Товариства спрямована на утвердження української мови в усіх ланках суспільного життя УРСР, всебічний її розвиток, охорону чистоти і самобутності, на збереження і розвиток національної культури й традицій українського народу, формування національної свідомості та історичної пам'яті громадян, подолання національного нігілізму , на гармонійний розвиток національних відносин".*** Було прийняте "Звернення до всіх громадян УРСР, до всіх українців в Україні і не в Україні сущих".
Хід Установчої конференції ТУМ висвітлювався в засобах масової інформації, її результати були відображені в спеціальному повідомленні РАТАУ.
Тут би можна було й поставити крапку в розділі "Боротьба за ТУМ", бо Товариство виникло і було визнане як загальноукраїнське. Але ця боротьба на Донеччині ще тривала певний час, хоча й у дещо інших формах. Та й що було робити тій же донецькій партно-менклатурі, коли її керівництво в Києві визнало ТУМ. Якось зберігши обличчя місцеві парткерівники могли тільки намагатися звести ДТУМ і своє ДТРМ до одного знаменника, а далі тримати цей процес під контролем. ДТУМ же цього партконтролю не бажало, що і викликало роздратування в коридорах влади.
Отже, шевченківці їхали додому, на Донеччину, і окрилені(Товариство української мови є !), і заклопотані ситуацією на Донбасі навколо ТУМ. А ситуація вдома, як виявилося дуже скоро, практично не змінилася. По суті Донецьким обкомом КПУ далі "дотискалося" Товариство української мови і всіляко підтримувалося нежиттєдіяльне, паперове, але слухняне Общество родного языка. І це попри те, що ЦК КПУ офіційно підтримав створення республіканського ТУМ! Але було й вимушене "потепління", зумовлене активною діяльністю ДонТУМ. Якщо в першій декаді лютого 1989 р.(до київської конференції ТУМ) на пропозицію В.Тихої та В.Білецького зустрітися з членами оргкомітету ДТУМ інструктор обкому В.Ликов відповів відмовою, то 20 лютого відбулася вже ціла нарада активу ДТУМ-ДТРМ за участю того ж В.Ликова, яка потім широко висвітлювалася в донецькій пресі("Комсомолец Донбасса"від 4.03.89; "Радянська Донеччина", 3.03.89.). Якщо в кінці лютого (перед першим етапом установчих зборів ДТРМ) партапаратом КПУ була проведена активна й широка кампанія, направлена на дискредитацію ДТУМ, зокрема, на зборах освітян міст Макіївки, Волновахи, Маріуполя, Горлівки та ін. члени оргкомітету ДТУМ В.Тиха, В.Оліфіренко,Ф.Олехнович,І.Шутов та ін. названі націоналістами, а сама організація "кублом націоналістів", то участь цих же членів оргкомітету 26.04.89. в другому етапі Установчої конференції ДТРМ(вона пройшла тихо, без помпи) "обійшлася" для них тільки адміністративним стягненням(попри наявність офіційних мандатів). До речі, 26.04.89. було прийнято Статут ДТРМ, суттєво відмінний від Статуту республіканського Товариства. Тут зазначалося(п.2.1.)? "Основна мета Товариства - сприяння вивченню, розвитку й використанню рідних мов усіх національностей, які живуть у Донецькій області..."(нагадаємо, що їх біля 190), а також(п.2.2.)?*"Товариство виступає за ... розвиток українсько-російського і російсько-українського двомовства..."*(орфографію збережено). Головою цього прообкомівського Товариства було залишено раніше обраного ректора ДонДУ В.Шевченка(нині голова Донецького товариства "Просвіта"). По великому рахунку і у порівнянні з існуючим станом(нищівної руйнації української

культури на Донбасі - колишніх землях Запорізької Січі) створення ДТРМ теж був крок уперед, якби не знати, що за цим усім стоїть могильник будь-яких свідомих проявів національного духу - компартійний апарат. Зрозуміло, що прогресивні статті Статуту ДТРМ були не більше як декларації. Це і підтвердили наступні події...

А зараз, в тих умовах, що склалися, з ініціативи В.Білецького було вирішено використати незгоди, різні позиції Донецького обкому та міському компартії, максимально "спрацювавши" на лібералізмі міському. Звичайно, придбавши таких "опікунів", ми не мали жодних ілюзій. Не мав їх, напевно, і міськком, який волів "осідлати" місцеве Товариство української мови (цей вислів одного з секретарів міському передали нам симпатики ДТУМ, які працювали і у міськомі КПУ). Отже, сторони знали? на що йшли, знали, хто є хто, але... співпрацювали, так би мовити, бо вимушені були то робити за велінням часу і обставин, маючи на меті, як бачимо, кожен своє. Що ж отримали сторони? Певну свободу в діях для себе одержало ДТУМ. А саме - приміщення і дозвіл проводити щотижневі(потім це стало традиційно у четвер) збори. Певний захист від парткомітетів на місцях роботи членів ДТУМ(багато з них на той час, зокрема половина оргкомітетівців, були членами КПУ). А що отримав Донецький міськом КПУ? Думаємо, небагато - надії(як згодом виявилося - ілюзорні) "осідлати", контролювати ДТУМ, донецьких активістів українського національно-демократичного руху.

Виважена, гнучка і далекоглядна позиція керівництва ДТУМ дуже швидко дала свої позитивні результати - в обласній бібліотеці, в самому центрі Донецька, запрацював щотижневий " Лекційно-дискусійний клуб" Товариства, що дуже скоро став справжньою Меккою для всіх спраглих свіжого духу свободи слова. Та про це - окрема мова. Крім того, вже навесні 1989 р. нам вдалося провести цілий каскад вагомих заходів - 5 березня благодійний творчий вечір поета Бориса Олійника в палаці "Юрість", який зібрав понад 1000 чоловік, 9-11 березня - ряд заходів по шевченківським дням(разом з облфілармонією та ДІВВ).10 квітня на спеціальних зборах утворили Донецьке міське ТУМ.

Але головне - 2-й етап Установчих зборів ДТУМ, який відбувся 22 квітня 1989 р. в Донецькій обласній філармонії. З огляду на можливість зриву недоброзичливцями вельми важливого юридичного акту прийняття Статуту ДТУМ(без чого юридично ДТУМ і не заіснувало б) довелося піти на деякі хитрощі. 20-21 квітня 1989 р. голова оргкомітету ДТУМ В.Білецький особисто попередив віддалені осередки про "нараду ДТУМ", на яку треба було надіслати повноважних представників з правом вирішального голосу. Зранку 22 квітня до цього підключилися В.Тиха та І.Шутов. Зібравши в кінці дня збори і перевіривши кворум, В.Білецький запропонував провести не нараду, а 2-й етап Установчих зборів ДТУМ. Що і сталося. Прийняли без змін Статут республіканського ТУМ як Статут ДТУМ. Обрали трьох співголів ДТУМ - В.Білецького, В.Тиху та І. Шутова. Це, з одного боку, ускладнювало тиск на лідерів Товариства, підвищувало його життєдіяльність, а з іншого - розвантажувало співголів, сприяло демократичним методам керівництва організацією, яка активно формувалася. Як показала практика, це рішення було правильним і "спрацювало" як належить. Було також обране Правління ДТУМ в складі? В.Білецького, В.Тихої,І.Шутова, А.Чілінгаряна, Ф.Олехновича, В.Оліфіренка, А.Загнітка, головного енергетика Донецькметалургбуду"В.Ребрика, В.Познанської та вчителя В.Сардака, а також Раду ДТУМ, в яку? крім Правління, входили всі голови первинних осередків. Отже, була створена розгалужена і в той же час проста структура керівництва організацією, яка виявила себе ефективною на протягом наступних років. З огляду знову ж таки на зовнішні обставини і щоб підкреслити свій організаційний зв'язок з республіканським ТУМ, була прийнята така назва організації? "Донецька обласна філія Товариства української мови ім. Тараса Шевченка".

Швидко - за два тижні - організація була зареєстрована як місцеве об'єднання Головною Радою республіканського Товариства. Сталося це 10.05.89 р. , реєстраційний ? Ф-05-0086Д. Після реєстрації Постановою Ради Міністрів України ? 146 від 20.05.89 р. Статуту республіканського ТУМ(а, отже, і нашого Статуту) **ДТУМ стало в юридичному розумінні повноправною громадською організацією. "Бій" за створення Донецького обласного Товариства української мови було виграно.**

3. 1989-й -- ДОНЕЦЬКЕ ТОВАТИСТВО ДІЄ! Попри всі складнощі -- життя брало своє? Донецьке обласне Товариство української мови швидко росло. В інформаційному листі Правління ДТУМ від 30.05.89. зазначалося, що Товариство налічує 24 первинні організації по області і 150 асоційованих членів, що не входять в осередки. В статті "Ми - шевченківці"("Вечерний Донецк", ? 248-4921 від

28.10.89.) В.Білецьким зазначалося, що ДТУМ має вже 40 первинних організацій в Донецьку, Макіївці, Маріуполі, Дружківці, Горлівці, Краматорську, Слов'янську, Сніжному, інших містах, а число членів ДТУМ біля 1000 чоловік. Планувалося створити ряд секцій та служб Товариства. По-перше, методичну та організаційного будівництва - мозок Товариства. Вона повинна була розробляти перспективні форми та методи діяльності, мати банк ідей, вести реєстр Товариства. В реальному житті всі ці функції виконувало Правління Товариства. Друга важлива секція - інформації та преси - повинна була забезпечити зв'язок Правління з усіма членами ДТУМ, засобами масової інформації. Але й тут попри велетенську творчу роботу не вдалося утворити постійної структури. Де тільки не виступали члени ДТУМ в пресі, на радіо, телевізії? в Україні, Молдові, Карабасі, Грузії, Росії, США, Польші і т.д. Серед найбільш активних авторів? В. Білецький, Ю. Доценко, С. Сременко, Б. Дутчак, В.Оліфіренко, П.Лаврів - всіх і не перелічиш... Уже влітку 1989 р. були налагоджені міцні контакти з Дніпропетровським, Запорізьким, Харківським, Львівським, Московським та іншими українськими товариствами. Наприкінці 1989 р. відкрили свій рахунок в банку- запрацювала фінансова служба товариства. І. Шутов як юрист зорганізував юридичне забезпечення нашої діяльності. Але все це - загальна, зовнішня сторона питання функціонування ДТУМ.

Більш глибока суть діяльності Товариства полягала в його базисних напрямках. І тут в першу чергу слід виокремити націленість на створення *громадянського суспільства* в Україні і на Донбасі зокрема. Постійно діючий Донецький лекційно-дискусійний клуб (а його аналоги працювали під егідою ТУМ також у Голівці, Макіївці, Маріуполі) мало-помалу перетворювався в своєрідний Гайд-парк, де народжувалися і визрівали початки українських партій національно-демократичного спрямування. Перша з них (на той час громадсько-політична організація) - Рух, буквально виплекана в лоні ТУМ, народилася вже 20.08.89 року. В становленні Донецької крайової організації Народного Руху України в1989-90 р., без сумніву, надзвичайна заслуга ДТУМ . Досить сказати, що чільні діячі ДТУМ В.Білецький, І.Шутов, М.Тищенко, стали членами Великої Ради Руху. Вони вели одночасно велику організаційну, культурологічну і політичну роботу в ДТУМ і ДКО НРУ. Один штрих - головою Установчої Конференції ДКО НРУ 20.08.89 р. був В.Білецький, а секретарем - М.Тищенко. Активісти Республіканської, Демократичної та Християнсько-демократичної партій на Донеччині теж майже всі пройшли школу Товариства української мови. Тому Товариство з самого 1989 р. виконувало роль організації-ініціатора, організації-донора для різних новостворюваних організацій державницького спрямування.

Другим стратегічним напрямком діяльності ДТУМ з квітня-травня 1989 року стала освітянська нива, тобто впровадження української мови шляхом відкриття нових шкіл, дитсадків, ліцеїв, колегіумів і т.д. Спроби ініціювати відкриття першої Донецької української школи в 1989 році показали не тільки шалений опір апарату і велику прихильність до цієї ідеї широкого загалу, але й складніші процеси, що полягали в сліпому спротиві "українізації" з боку зросійщеного донецького обивателя. Вивчивши досконало ситуацію з українськими школами на Донеччині, ми дійшли висновку, що треба не тільки зупинити переведення на російську 106 україномовних шкіл, які ще вціліли в селах та містечках області, але створити прецеденти відкриття українських шкіл в найбільших містах Донеччини - Донецьку, Маріуполі, Горлівці, Макіївці. Ці школи повинні були стати престижними за добором кадрів, рівнем викладання предметів і їх складом, статусом школи. Тому в першу чергу фахівці-освітяни Ф. Олехнович, В.Оліференко, вчитель В.Сардак та інженер В.Ребрик розробили і поширили анкету для батьків відносно навчання їх дітей в українських школах. У популярній міській газеті "Вечерний Донецк" була ініційована дискусія про необхідність відкриття шкіл з українською мовою викладання. 8 червня 1989 року група науковців Донецького відділення АН України вміщує в цій газеті статтю "Поможем украинской школе". Члени ДТУМ, д-ри.х.н. О.Швайка, В.Дуленко, к-ти.х.н. Н.Корженевська, В.Тамко, М.Тищенко, науковці М.Павлюк, А.Чугай, М.Мицик, В.Бойко, С.Целінський, В.Гракуша-Божко, Е.Павлюк заявляють не тільки про підтримку ідеї української школи, а й про свою готовність сприяти цій школі фахово - читанням лекцій. Подібну позицію підтримали науковці Донецького політехничного іституту, Інституту математики АН України, ДонДУ(зокрема? канд? філологічних наук В?Познанська? Ф?Пустова) та інші. В результаті з 1 вересня 1989 року в приміщенні ДонДУ запрацювала недільна українська школа й одночасно йшла активна підготовча робота щодо відкриття повноцінної української школи в Донецьку з гуманітарним ухилом. Цю роботу очолили освітяни В.Оліфіренко та Л.Громовий(згодом він за рекомендацією ДТУМ став директором першої української школи в Донецьку).

Третім стратегічним напрямком роботи ДТУМ було впровадження „Закону про мови в УРСР". Шевченківці розпрацювали відповідні "Першочергові заходи" по цьому напрямку діяльності і прийняли їх на І-й конференції Донецького міського ТУМ 10 березня 1989 року. Згодом вони були передані в усі владні структури міста Донецька й області. Аналогічні заходи були розпрацьовані і нашими місцевими об'єднаннями скрізь по області. ДТУМ виступало з ініціативою "присвоїти ім'я Т. Г. Шевченка Ворошилівському р-ну м. Донецька", "перевести частину дитсадків, загальноосвітніх середніх шкіл, профтехучилищ, технікумів, вузів на українську мову викладання у відповідності до про-центного стану населення", "Донецькій обласній філармонії докорінно змінити ставлення до популяризації української популярної сучасної музичної та пісенно-концертної творчості? подбати про організацію концертів лауреатів та дипломантів останніх українських фестивалів" і т.д. Багато з цього залишається актуальним і до сьогодні.

У 1989 р. ДонТУМ вдалося зробити ще ряд важливих справ? утворити ряд місцевих об'єднань Товариства по області і в першу чергу великі опорні організації в Донецьку і Маріуполі, зареєструвати їх на місцевому рівні, виготовити так необхідні ДТУМ печатку, бланки організації. А 5 грудня 1989 р. Донецьке обласне і міське Товариства української мови перереєструвалися в Секретаріаті ТУМ у Києві. На цей час обласне Товариство об'єднувало вже 59 первинних організацій.

Оцінюючи цю роботу з вершини сьогодення, треба пам'ятати, що жорстке протистоян-ня ДТУМ з Донецьким обкомом КПУ продовжувалося. В листі ДТУМ від 31.07.89. на адресу пленуму Донецького обкому КПУ з національного питання (копія - Голові ТУМ Д.Павличку) зазначалося, що в 1989 р. *"з боку місцевих партійних та радянських органів... чинився ряд дій, які за своєю суттю вели до ліквідації Донецького Товариства української мови уже в зародку, применшування і замовчування справ ДТУМ та й самого його існування."*

Секретар обкому з ідеології Г.Єрхов в офіційній розмові з В.Білецьким та І.Шутовим, яка відбулася з ініціативи останніх, не підтримав створення Товариства української мови на Донеччині? посилаючись на інтернаціональний склад регіону. Більше того, він запропонував зліквідувати самостійне ДТУМ і працювати як секція кишенькового обкомівського Общества родного языка. Це не тільки не відповідало потребам відродження української мови і культури, але й ішло врозріз з офіційною позицією ЦК КПУ, а також позитивної оцінки ТУМ в газеті "Правда", яка тоді намагалася демонструвати зразки гнучкості й далекоглядності. Ця історія мала несподіване(а може? й закономірне) продовження. Про "дрімучу" залізобетонність позиції Г.Єрхова у вересні 1989 р. В.Білецький та В.Ребрик особисто повідомили працівника ЦК КПУ, який тоді займав один з чільних постів. Розмова в Києві була дружньою і конструктивною. А згодом Г.Єрхов покинув свій високий пост в обкомі помінявши його на посаду проректора місцевого університету.

В"Ориентировке-инструкции", розробленій в кінці 1989р. обкомівськими працівниками для своїх же колег і партноменклатури в містах і районах Донеччини, копію якої передали шевченківцям симпатики ТУМ з того ж обкому КПУ(скрізь були та й зараз є національно свідомі українці) є абсолютно викривлена щодо виникнення ДТУМ інформація?" возникло в результате раскола секции украинского языка Общества родного языка"(архів ДТУМ). Це, очевидно, свідчить, що донецькі обкомівці не довіряли в національному питанні навіть своїм колегам-партійцям на рівні районів і міст Донеччини, поставляючи їм замість правди відверту "дезу".

А влітку 1989 р? Донецьке Товариство приймало еколого-просвітницький похід "Дзвін"? Про нього розповідає *Павло Жовніренко*? к?т?н?? координатор Українського молодіжного клубу у Москві? голова Координаційної ради "Дзвонів-89? -90? -91"? *"У 1988 році Український молодіжний клуб, що за рік до того організувався у Москві, вирішив провести в Україні серію екологічно-просвітницьких походів "Дзвін". Перший з них проходив у Донбасі влітку 1989 року.*

В Москві на той час процес гласності вже набрав чинності, мітинги демократів у Лужниках збирали десятки тисяч чоловік, але в Україні "перестройкою" ще й не пахло, суспільна атмосфера була тяжкою і задушливою. Тому ми й вирішили прийти до наших земляків з об"єктивною інформацією про історію України, національну символіку, реальний стан навколишнього середовища, діяльність об"єднань українців поза батьківщиною, про багато інших речей, які б допомогли людям якщо не підвестися з колін, то хоча б розплющити очі.

Я народився і виростав у Донбасі, який тоталітарна система перетворила у своєрідний "сатанинський казан", де людей, усупереч здоровому глуздові, закликали пишатися димами Макіївки й Лисичанська, цементним пилом Амвросіївки, загальною екологічною задухою Донецька. Єдиними незалежними від влади організаціями там на той час були відділення Товариства

української мови, які існували попри шалений опір системи - їх не реєстрували, не давали приміщень, цькували у пресі. Вони допомогли нам у проведенні походу, ми допомогли їм вийти на вулицю - адже учасники "Дзвону", хоча й були українцями і говорили з населенням виключно українською, для місцевої влади ми були тими, хто приїхав з Москви, а віковий комплекс холопа унеможливлював віддання наказів міліції про активні дії проти нас і тих, хто до нас приєднався.

Похід тривав рівно два тижні і охопив, крім Луганська й Донецька, десять найбільших міст вздовж траси, яка з"єднує обласні центри. Хлопці й дівчата, розбившись на групи по 5-8 осіб, ставали в найбільш людних місцях, ставили коло себе транспаранти - "Очищаймо природу, історію, мову, душу!", "Україна - держава, а не губернія!", "Донбасу - чисте повітря!" і пропонували місцевим жителям підписати три звернення до Верховної Ради УРСР. Одне з них вимагало надання українській мові статусу єдиної державної, друге - переорієнтації промисловості України з видобувної на переробну з тим, щоб зменшити енерговитрати і зробити непотрібними атомні станції, третє - "зрівняння у відповідальності" гітлерівських і сталінських катів, виплати компенсації всім, хто постраждав з вини КПРС, саме з бюджету останньої. Зрозуміло, що при цьому розпочиналися жваві дискусії між учасниками походу й перехожими (і тими, хто намагався виглядати, як перехожий). Саме цього ми й прагнули найбільше, адже ставили перед собою завдання не стільки переконати когось у його неправоті, скільки змусити людей мислити, робити висновки з інформації, яку ми їм подавали.

Працювати було і легко і важко. Важко, бо через брак грошей ми харчувалися у найдешевших їдальнях, ночували у спортзалах, а то й просто неба, говорили без перерви з раннього ранку й до смеркання. Нас скрізь (в Луганській області навіть не криючись) супроводжували автобуси кагебістів та міліціонерів. Обкоми та міськкоми компартії та комсомолу приймали постанови про протидію нам - максимально ізолювати від населення, чинити всілякі можливі перешкоди. Автобуси ламалися посеред дороги, в сквер, де ми говорили з людьми, раптом стягалися чи не всі газонокосилки міста.??

Легко тому, що ми бачили, як за півгодини спілкування люди відходили від нас зі словами подяки, що серед тисяч підписів на захист української мови практично наловину поставили етнічні росіяни, що попри всі накази начальства нам, якщо не допомагали, то принаймні ставилися з розумінням в одному місті - секретар міськкому КПУ, в іншому - керівник міліції, а одного разу коли ми, змучені, щасливі й страшенно голодні, спізнилися до їдальні то здоровенний шмат чудового домашнього сала, зелень і кілька свіжих хлібин нам привезли від шефа місцевого КГБ.

Той "Дзвін-89" був тільки початком і генеральною репетицією двох наступних "Дзвонів", що у 1990 та 1991 пройшли вже всіма областями України".

Ось що згадує про похід "Дзвін" гірничий інженер шахти "Куйбешівська"(Донецьк)? шевченківець Павло Жовніренко*?"???учасниками походу були молоді українці з Москви? Києва? Донецька і навіть Польщі? Пам'ятаю одне з гасел? яке несли учасники походу? Україна - держава? а не губернія!"? І це за 4 роки до проголошення незалежності! А якою цілющою була тоді для мене можливість спілкуватися українською мовою - рідною? але вже трохи призабутою??? в поході? в Донецькому Товаристві? яке підтримало "Дзвін"? ДТУМ приймало учасників походу на своєму "традиційному четвергу" - лекційно-дискусійному клубі? який на той час проводився у обласній бібліотеці? Скільки донечани могли дізнатися на таких вечорах Товариства? По суті це був український просвітянський клуб - з лекціями про Стуса? Світличного? історію України? її національних героїв? борців за свободу? геніальних поетів? це були зустрічі з визначними непересічними людьми нашого часу - з Я?Славітичем? Д?Павличком? І?Драчем іншими? Товариство багато зробило для народження нових національно-демократичних партій? Народного Руху? Не утворивши Товариства Т?Шевченка на Донбасі ми мабуть не могли сподіватися і на той феноменальний результат у голосування за незалежну українську державу на референдумі 1991 року"?*

Провадити політику "стримування" Донецького Товариства української мови для партноменклатури ставало все важче. Остаточно її опір було зламано, а ДТУМ отримало потужний імпульс для розвитку в кінці жовтня 1989 р. - під час проведення 28-29.10.89. Головної Ради республіканського Товариства в Донецьку(28-29.10.89). Правда, порядок денний Ради?"Завдання і роль Товариства у виконанні серпневої(1987р.) і грудневої(1988р.) Постанови ЦК КПРС по інтернаціональному і патріотичному вихованню", звучав у дусі часу(пам'ятаймо, що йшов 1989 рік). Але виступаючі? Голова Товариства, народний депутат Д.Павличко, народний депутат І.Заєць, Голова Секретаріату Товариства О.Огульчанський, член Центрального Правління проф. А.Бурячок, голови регіональних

Товариств - В.Білецький (Донеччина), Б.Пастух (Луганщина), О.Юрченко (Харківщина), І.Мельник (Львівщина), ряд активістів ДТУМ? В.Тиха, В.Оліфіренко, Ф.Олехнович, А.Чілінгарян, І.Хитрий, Київського ТУМ? В.Довгич, В.Кулинич, С.Пінчук, А.Буртовий - задали потрібний тон Раді, акцентували увагу на реальних проблемах українського відродження. Спроби провести збори Ради на кшталт партхозактиву з боку заст. зав. ідеологічним відділом ЦК КПУ В.О.Барсука, парткерівників з Донеччини К.О.Овчаренка (Красноармійськ), М.О.Панова, В.П.Безрідного (Донецьк), С. Карташова (Запоріжжя) не вдалися. Головна Рада Товариства спрямувала організацію, зокрема її регіональні Південні і Східні відділення на активну практичну діяльність в руслі національно-демократичного відродження. До речі, в залі засідань(Донецький прес-центр) сталася цікава і зовсім "рядова" як на сьогодні, але нерядова як на тоді акція - було піднято український національний синьо-жовтий прапор, до чого дуже прискіпувалася місцева міліція(член Товариства Г.Степаненко з Донецька згадує:*"Я ніколи раніше не бачив такого скупчення міліції")*. То були перші публічні спроби відновити українську державну символіку на Донбасі.

А "лакмусовим папірцем" фактичної лігітимності ДонТУМ послужила тоді шевченківська сторінка українською мовою в популярній місцевій газеті "Вечерний Донецк"за 28.10.89., яку підготувала від Товариства Галина Гордасевич.

Тепер, на закінчення розповіді про 1989 рік, торкнемося дуже важливої теми: хто і де підтримував Товариство в той непростий час на Донеччині? Хто не боявся стати в його ряди тоді, коли компартія шельмувала його керівників, "проробляла" членів? Хто виявив цю громадську мужність на Донбасі і чи не було часом українське "завезене" з Галичини або Києва?

Противники української ідеї, української держави вигадали і активно підтримують міф про "дві несумісні України"- Західну і Східну. Вони немов би то зовсім різні (деякі договорюються до того, що їх населяють навіть різні народи з різними мовами), що все що, добре для Заходу, - погано для Сходу і навпаки. Стара притча ж говорить? "Розділяй і владарюй!" Тут, мабуть, і "собака заритий". Розділена Україна, розшматована, ослаблена не буде загрозою для сусіда, її легше буде по шматочках проковтнути. Не буде злагоди - ослабне держава, не буде єдності - зникне, зачахне в міжусобицях й сам народ. Ці істини, ці аксіоми, на жаль? багато разів спрацьовували в нашій історії. І не на нашу користь... Їх же хочуть "зексплуатувати" наші недоброзичливці й зараз. Але, мабуть, сьогодні - зась.

Немає сумніву, що Донбас і Галичина, Покуття і Поділля, Таврія і Полісся, Слобожанщина і Подніпров'я різняться між собою. А чи не різняться, скажімо, Баварія і Саксонія або Прусія в Німеччині? Чи не різняться Москва і С.-Петербург, Поволжжя і Сибір в Росії ? Але по головних, доленосних питаннях народ завжди згуртовується, єднається. Так буває особливо при загрозі його існуванню, зазіханнях на мову, культуру, історію. І красномовний тому приклад - широка підтримка Товариства української мови на Донеччині.

Перегляньмо заяви з проханням прийняти в Товариство, подані в першому, найбільш важкому для ДТУМ, 1989 році (архів ДТУМ).

20 лютого 1989 року 41 працівник Донецької обласної філармонії утворили свій осередок(голова - В.Тиха). 12 квітня те ж зробили 32 чол. з ВНДІВЕ (Донецьк, голова - к.т.н. В.Грушко). 9 березня - при Інституті фізикоорганічної хімії та вуглехімії АН УРСР (8 чол., голова - к.х.н. М.Тищенко). 21 березня створено осередок ДТУМ при Інституті прикладної математики і механіки АН УРСР (3 чол. - голова к.ф-м.н.М.Олійник). 14 квітня - при СШ 20 (4 чоловіки, голова І. Шингоф), 10 квітня - при Донецькій організації СПУ (6 чол., голова О. Лаврентьєва), 13 квітня - при Головному Донецькому управлінні архітектури і містобудування (3 чол., голова Т.Чернявський), 28 лютого - при інституті "Донавтоматгірмаш" (4 чол., голова С.Левицький), 27 січня - при математичному факультеті Донецького державного університету (3 чол., голова М.Мельниченко), СШ 147 м.Донецька (6 чол., голова М.Поваляєва), 9 червня - в Донецькому вугільному НДІ (Голівське відділення , 3 чол., голова С.Черевко), в СШ30 м.Донецька (5 чол., голова В.Сардак), 24 листопада - надійшла заява від Красноармійського молодіжного центру "Авангард молоді" (3 чол., голова Д. Максимчук) 23 лютого - СШ с.м.т. Очеретине (7 чол., голова Я. Гомза), 27 січня - СШ95 Донецька (5 чол., голова А.Туратухіна), 11 березня - осередок ТУМ виник при Донецькому індустріально-педагогічному технікумі (9 чол., голова Подолюк), 14 квітня - СШ 35 і 49 м.Донецька 9 і 7 чол., голова О.Шевченко) 27 січня - СШ 96 (осередок "Промінь", голова О.Амінова). 22 жовтня - в Донецькому педучилищі (6 чол., головаМ.Бабенко). У грудні виник великий осередок ТУМ на філологічному факультеті ДонДУ? до складу якого увійшли 237 студентів (голова І?Кантаровський)? До осередку

приєдналися студенти інших факультетів університету і навіть студентська молодь інших вузів Донецька? Одночасно з'явився осередок ТУМ викладачів філологічного факультету ДонДУ(біля 30 чол?? голова В?Познанська)? до якого приєдналися викладачі інших факультетів ДонДУ? інших вузів Донецька(медичного? музпеду)? Ці два чисельні осередки відіграли значну роль у справі національно-культурного відродження не тільки в університеті? а й на Донеччині? Спостережливий читач зауважив, напевно, закономірність. Так - це школи, інститути, училища, спілки і т.ін., тобто в основному - інтелігенція. І це прекрасно, що після десятиліть жорстокої "чистки" про себе заявила нова національно свідома українська інтелігенція.

Не менш широка підтримка Донецького ТУМ була і з боку робітників промислових підприємств. Уже 9 квітня 1989р. заяву про реєстрацію первинного осередка ДТУМ подано від групи працівників шахти "Мушкетівська" (3 чол.), 19 березня - від 6 чол. шахти ім. О. Засядька (голова Ю. Яковлєв): 10 жовтня - від 4 чол. шахтоуправління "Жовтневе" (голова Мартоха), 2 серпня - від 7 чол. бавовняного комбінату м.Донецька (голова м.Паращак), тоді ж - від Донецької взуттєвої фабрики (3чол., голова Ю.Проценко), 21 жовтня - від шахти "Південнодонбаська -3" (12 чол., голова Д.Батичко). Але найпершими заявами з проханнями прийняти до Донецького Товариства української мови були заяви, подані ще 1 листопада 1988 р. від гірничого майстра шахти ім. В.Леніна ВО"Макіїввугілля" Жана Мусієздова та доменщика Макіївського металургійного комбінату ім. С.Кірова Володимира Москальова. Ці "перші ластівки" з градом інших заяв по суті й були тією ініціативою мас, яка привела до народження Донецького Товариства.

Цілий ряд заяв надійшло того ж 1989 року від осередків ТУМ, створених територіально і навіть сімейних осередків (голови? В.Мазанов, М.Захаров, Т.Оліфіренко, Ф.Олехнович, Г.Давиденко, А.Мороз, С.Луців, С.Доніченко, Ю.Ридкін, І.Дробітько, М.Бражник, В.Пржегорлінський, Л.Духовна, М.Любенко, С.Аграчова, В.Журавель, І.Зиков, І.Шутов, О.Рожко, І.Хитрий, М.Чупрун, А.Чілінгарян, В.Шевченко, І.Кореновський). Діапазон професійних зацікавлень цих активістів дуже широкий - від робітника до доктора наук. Географія осередків - вся Донеччина (архів ДТУМ).

У кінці 1989 року сформувалися великі міські об'єднання - Маріупольське (з 4-а районними організаціями, 311 членів, співголови А. Мороз, Л. Гудз, В. Кушин, І. Бондар- заява про реєстрацію в ДТУМ від 22 грудня 1989 року), Краматорське (з 2-х осередків "Прогрес" та "Освіта", 67 членів, голови В. Левченко та В. Змуранова, голова об'єднання - М. Гедеон), Горлівське(4 осередки, голови С. Черевко, О. Нечипорук, Л. Ряско, В. Лисенко).

Нагадаємо: це тільки один, найважливіший для ДТУМ, 1989 рік, коли воно, м'яко кажучи, "не віталося" в кабінетах "властьімущих". Взагалі ж ДТУМ пізніше мало осередки практично в усіх містах і містечках Донеччини, видало більше 1 500 посвідчень своїм членам.

Таким чином, наведені цифри, прізвища, назви первинних організацій є красномовним свідчення масової підтримки ідей і діяльності Донецького Товариства української мови, ідеї відродження української культури тут, в степах Донеччини, тут, в нашому промисловому регіоні, тут - на колишній землі Вольностей Війська Запорозького.

4. 1990 -- РІК РОБОТИ, БОРОТЬБИ І ПЕРЕМОГ Дев'яностий позначився зростанням соціальної напруги і відвертого протистояння регіонів московському центру, а широких мас - компартійному керівництву. Це був рік початку відомих масових шахтарських страйків, мітингів, рік подальшого розвалу КПРС, рік подальшого зростання і зміцніння позицій національно-демократичних сил в Україні, зокрема Товариства української мови і Руху. Якщо компартія на Донбасі в 1989 р. налічувала близько 400 000 членів, то до середини 1990 р. ця цифра вже скоротилася до 300 000 членів. ІІ з'їзд шахтарів СРСР(22-26 жовтня 1990р.) констатував політичний провал ідеології КПРС, провал економічних реформ М.Горбачова і утворив незалежну профспілку гірників, яку вітали представники профспілок Великобританії, Італії, США, а один з керівників Союзу шахтарів Америки Дж. Вонович обіцяв новим профспілкам в СРСР фінансову допомогу.

До літа-осені 1990 р. преса Донбасу була майже повністю під контролем КПУ(радше - КПРС). Але більш-менш демократичні вибори до Рад різних рівнів дали великий позитивний внесок у процес подальшої демократизації суспільства - в Ради Донбасу прийшло чимало людей з прогресивними поглядами, утворили там свої фракції, почали активно впливати на радянську пресу. В Донецькій міськраді після виборів-90 навіть виникла нетривка більшість прогресистів. У керівництві самої компартії, включаючи середні ланки, все частіше лунали заклики про активне залучення капіталів компартії до бізнесової діяльності. Партійна і комсомольська еліта частково почала

перетворюватися в еліту приватних власників, які зосереджували в своїх руках значні матеріально-технічні ресурси.
Поляризація політичних сил посилювалася. Головне її джерело - невдоволення як національно-демократичних, так і робітничих рухів, усіх громадян існуючим станом речей і відсутністю надій на радикальні зміни на краще в близькому майбутньому.
Ось в таких умовах і при таких тенденціях розпочався 1990 рік.

Під знаком виборів 1989 рік закінчувався, а 1990-й починався в очікуванні перших в історії СРСР порівняно демократичних (ситуація давала надії на те сподіватися) виборів до Рад різних рівнів, що були призначені на 4 березня. Звичайно, КПУ гальмувала, як могла, процес демокра-тизації, і тому Народний Рух - на той час найпотужніша загальноукраїнська національно-демократична громадсько-політична організація - не був... зареєстрований. Залишилося одне - всіх кандидатів від ДТУМ/Руху висувати через Товариство Української мови. Це і було зроблено на Конференції обласної організації ТУМ і конференціях міських об'єд-нань скрізь по області. В Донецьку велику роботу по систематизації висувань, розподілу і узгодженню кандидатів по округах провів тоді Микола Тищенко. Загалом же по області всіма конференціями ДТУМ було висунуто біля 150 кандидатів у депутати, в тому числі й у Верховну Раду (В. Білецький та І. Шутов). Зрозуміло, що без коштів, матеріально-технічного, пресового та іншого забезпечення (треба сказати, що і досвіду теж бракувало) перемогти було вкрай важко. Але "вибити" зі списка кандидатів 1-го секретаря Ленінського району в Донецьку А.Н.Риженкова, а також ректора Республіканського інституту підвищення кваліфікації А.С.Нікуліну і вийти у фінал, набрати 23% голосів("Вечерний Донецк", ? 66/5039 від 21.04.90.) - то теж була своєрідна перемога. Це зробив В. Білецький з командою Донецького ТУМ. На жаль, це був максимальний результат ДТУМ по виборах до Верховної Ради України. Цей "рекорд" в 23% після 1990 р. ніхто не "побив" з правих і правоцентристів на Донбасі. Достойно представляли націо-нально-демократичний блок І. Пасько та І. Шутов, ряд кандидатів в депутати обласної та місцевих рад. Аналіз всієї виборчої компанії показав, що з 7-8 кандидатів від ДТУМ проходив один. Це було не краще і не гірше від інших організацій.
Треба зауважити, що участь у виборах розглядалась шевченківцями як можливість не тільки політичної, але й активної агітаційно-просвітницької діяльності. І тут ДонТУМ, без сумніву, виграло! Тільки за один день кандидат у депутати в середньому зустрічався з двома колективами робітників, селян, службовців. Якщо врахувати, що пересічно такі щоденні зустрічі охоплювали не менше 50 чоловік, а кожен кандидат активно працював у передвиборчий період 25-30 днів, то маємо 1250-1500 "живих зустрічей" у колективах. Додамо сюди ще ряд таких зустрічей з 10-15 тис? виборців на частих тоді мітингах. Таким чином, наші 150 кандидатів у депутати під час передвиборчої кампанії зустрілися з 1,1-1,7 млн. виборців. Тому передвиборча кампанія була піком активності організації.

У живому ланцюжку єднання ***Це було грандіозно! Це приголомшувало! Це лякало одних і надихало інших! Це було Свято? якого ще не бувало в Україні! Це було 22 січня 1990 року - День Соборності України!***
Зізнаймося, що багато хто з нас і уявлення не мав до "оксамитової" української національно-демократичної революції 1989-1991 років про це свято. А понад 70 років тому на руїнах Російської та Австро-Угорської імперій виникли незалежні українські держави - Українська Народна Республіка (УНР) та Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). 22 січня 1919року вони об'єдналися в одну самостійну державу - Українську Народну Республіку. Того дня в Києві на велелюдному Софійському майдані під святковий перегук київських дзвонів було урочисто проголошено Акт Соборності України - возз'єднання українських земель в одній незалежній державі. Це була одностайна національна воля Наддніпрянщини і Слобожанщини, Галичини і Полісся. Тепер, на хвилі нового народного рушення, в переддень свята 21 січня 1990 року, за ініціативою Руху відбувалися непересічні святкові акції - "живий ланцюг" Львів - Київ та мітинги-молебні в Києві на Софійському майдані і у Львові біля пам'ятника І.Франкові. Акція за різними оцінками зібрала біля 1 млн. людей.
Донецька делегація Руху-ТУМу була на цьому святі, стояла? взявшись за руки? в живому ланцюгу єднання, була учасником подій на Софійському майдані. Очолював донецьку делегацію

М.Тищенко, член Правління ДТУМ. Ось що згадує про ті дні учасник подій, член ДТУМ Віктор Шевченко(Донецьк):*"До Донецького Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка я прийшов в кінці 1989 р. А вже в січні 1990 р. ми, група "тумівців" та "рухівців", виїхали до Києва приєднатися до живого ланцюга, мільйонів людей, що зв'язали Львів та Київ. Саме того дня на Софіївському майдані, в кількадесятитисячному натовпі я зрозумів: українську ідею є кому захищати - нас багато, ми одностайні і рішучі. Остаточний злам у душі припав на серпень 1990 р.- святкування 500-річчя Українського Козацтва. 16 липня Верховною Радою була прийнята Декларація про Незалежність, а в серпні більш ніж пів-мільйона людей присягають Україні на козацьких могилах. На моїх очах творилася історія, і воля України була питанням близького часу. Небагато днів у житті так вразили мене як ці."*
Що Донецьке обласне Товариство української мови винесло з 21-22 січня 1990 року? Впевненість у своїх силах, високу національну свідомість, згуртованість, громадську активність і зорганізованість. А також відчуття єдності великого українського народу "від Сяну до Дону". Такого масштабу свята бувають рідко, навіть в "історичних народів". І тим більша їх значимість..

День Литви 27 березня Секретаріат Руху прийняв рішення провести в останній день березня мітинги солідарності з народом Литви, яка 11 березня проголосила незалежність. Правління ДТУМ прийняло рішення підтримати цю акцію Руху. Але мітинг у Донецьку(як і скрізь по Україні) очікувався несанкціонований. Тому співголова ДТУМ В.Тиха зателефонувала прокурору м.Донецька і попередила, що в разі силових дій з боку влади до мітингуючих Товариство докладе всіх зусиль, щоб не залишити це безкарним. Прокурор запевнив, що силові методи не застосовуватимуться.
31 березня, сірого і напрочуд холодного ранку, на центральному майдані Донецька (майдан Леніна) зібралося понад 100 чол. - активістів ДТУМ та Руху. Майоріли українські національні прапори, прапор Литви, гасла:"За нашу і вашу свободу","Волю Литві","Ми з тобою, волелюбна Литво!". Міліція витіснила цю групу з майдану і тоді під оперативним керівництвом І.Шутова, М.Тищенка та за участю депутата районної Ради В.Оліфіренка мітингуючі здійснили хід містом до пам'ятника Т.Шевченку, де і відбувся мітинг. Звучали заклики наслідувати приклад Литви. Учасниця мітингу солідарності В.Тиха пригадує:*"Мені запам'яталося натхненне обличчя литовки під своїм національним прапором. З великою силою правди звучали її слова про необхідність єдності дій демократичних сил, як умови їх перемоги. Литва, вустами цієї тендітної жінки дякувала нам, донеччанам? за підтримку"*. Виступаючі на мітингу солідарності були оточені тісним потрійним кільцем громадської охорони, яку на місці зорганізували В.Ребрик, В.Мазанов та В.Сардак. Але влада продовжувала спроби припинити акцію. Витісняючи мітингуючих і від пам'ятника Т.Шевченку міліція затримала декілька чоловік, зокрема, О.Степчака. Тоді учасники мітингу здійснили ще один хід містом - до центрального майдану.
Загалом, після провалу спроб перешкодити проведенню мітингів на підтримку Литви в Україні прес-центр ЦК КПУ намагався "відпрацювати назад", заявивши, що позицію ЦК КПУ та Ради Міністрів "не слід спрощено оцінювати як заборону"(проведенню мітингів). Відчувалося значне послаблення позиції компартії, яке певною мірою спричинили вибори до Рад 1990 р.

Подія номер 1 Переглядаючи календар ДТУМ за 1990 р. (див. додаток) важко виділити щось незначне, на чому можна зупинитися лише побіжно. Що не подія - то яскрава, жива, пульсуюча позитивною енергією й зарядженістю на майбутнє. І все ж спробуємо їх "рейтингувати".
Першою за значенням подією, очевидно, треба поставити завершення у 1990 році нашої майже дворічної епопеї з першою україномовною школою в Донецьку. Ідея була проста? зробити прецедент, показати на практиці, що можна йти не за концепцією "окремі українські класи в російськомовних школах", яка мала ряд суттєвих недоліків, а за концепцією " повноцінна українська школа". Думалося, що наша перша українська школа в Донецьку буде експериментальною, її успіх сприятиме відкриттю подібних шкіл в інших містах і в інших районах міста Донецька. Чому так "обережно" ставилося питання (чому не зразу- "дайош 50-60% українських шкіл - за кількістю українців"?). ДонТУМ виходило з реалій Донбасу - і кадрів обмаль, і адміністрація (навіть освітянська) не дуже вірила, що на українську школу в умовах майже повної

русифікації залишився “попит”. Отже, необхідним був той практичний приклад, який і є “критерієм істини”.
1 вересня 1990 року в урочистій обстановці за участю багаточисленних гостей з Києва і інших міст(зокрема, І.Драча, Д.Павличка) першу українську школу в Донецьку було освячено й відкрито. А як Товариство до того йшло і прийшло, що врешті показала практика роботи школи, як розвивався надалі за участю ДонТУМ процес повернення шкіл Донеччини в лоно рідної української мови - розповідь про це далі в окремому розділі. Бо то - надзвичайно важлива проблема нашого сьогодення, пов’язана з формуванням нової генерації українців.

На підтримку шахтарів Хто не пам’ятає шахтарських мітингів протесту 1990-го? які потрясли країну! Тисячі людей на майданах біля обкому, райкомів, міськомів КПУ в Донецьку, Макіївці, Горлівці, інших шахтарських містах. Безперервний, часом багатодобовий мітинг. Все, що наболіло? вийшло, вихлюпнулося на поверхню...
ДТУМ не тільки не був осторонь цих подій. Шевченківці були у самому вирі - серед шахтарів. Це за їх ініціативою і за їх участю (включаючи шахтарські осередки ТУМ) над головами страйкуючих замайоріли, розквітли синьо-жовтні національні українські стяги. Це тоді з шахтарських трибун голосно і впевнено зазвучало українське слово. Це тоді луснула казочка про “сплошь русскоязычный регион” - українська сприймалася як своя, рідна.
Але була і значніша допомога - сприяння зв’язку страйкуючих шахтарських колективів із сільськогосподарськими регіонами України, зокрема, західними, зв’язку шахтарів з українською діаспорою. Остання ж як свою сприйняла біду (вибух) на ш.Південно-донбаська і допомогла матеріально. Треба наголосити, що в цій діяльності активно став виявляти себе молодий тоді ще Рух.
Зрозуміло, що ДТУМ, як культурологічне товариство виконувало в першу чергу свою пряму роботу - несло Слово, пресу, книги в шахтарські колективи. І то не була “вулиця з одностороннім рухом” - шахтарські страйкоми, зокрема донецький, активно підтримували ДТУМ, скажімо, в питанні відкриття української школи.
На жаль робітничий і національно-демократичний рух не злилися в одне ціле. Може, тому налякана партноменклатура все ж залишилася при владі? Може, в цьому причина наших негараздів сьогодні?

“Українська вітальня” Ця ідея з’явилася, напевно, від браку живої української пісні, слова, дійства на сценах Донеччини. Генератор ідеї і її головний втілювач - Валентина Тиха - запропонувала періодичні творчо-пісенні вечори, які і нарекли “Українська вітальня”. Було проведено, починаючи з весни 1990 року, декілька таких вечорів, і перший - квітневий - в Донецькому будинку працівників культури. Співала заслужена артистка України Аліна Коробко, виступав артист філармонії Валентин Синельников, інші професіонали сцени.
...Одного разу завітав до “Української вітальні“ Товариства і новий секретар Донецького обкому КПУ Петро Симоненко(той самий, що згодом очолив нову компартію України) . Був привітний, хвалив цю нову ініціативу - аж до того, що радив на цьому й обмежити діяльність Товариства. Підказував не лізти в політику...
А донеччанам - постійним гостям “Української вітальні“ так вона сподобалася, що розпочалося створення власного аматорського хору(він потім запрацював при СШ ? 65).

“Чорний день” відміняється ДТУМ ніколи не зациклювалося “само на себе”, мало і має добрі, ділові, навіть товариські стосунки з рядом національних Товариств Донеччини - грецькими (їх декілька), зокрема з чільними діячами грецької діаспори професором Іваном Ялі, Миколою Колле; німецьким Товариством “Відродження” (Г.Мартенс та інші), єврейським культурно-просвітницьким товариством “Алеф” та “Тхія” (М.Буділовська, Б.Лівшиць), вірменсь-ким (А.Чілінгарян, В.Гусак) та російським ім. О. Пушкіна.
І ось навесні 1990 року з подачі горезвісного общества “Память”, що активно діяло в Росії і займало яскраво антисемітські позиції , Україною покотилася чутка про “чорний день” для євреїв, який готують “патріоти” на початку травня 1990 року. Зрозуміло, швидкі на руку діячі КПУ почали

спихати те на “українських буржуазних націоналістів”, щоб у черговий раз посіяти в Україні ворожнечу. Деякі державні і громадські діячі ставилися до цього індиферентно, деякі - просто несерйозно. А єврейська громада була досить таки стурбована - ряд єврейських сімей тероризувалися телефонними дзвінками з погрозами. Пішли чутки, немовби то і підтверджені, про факти вандилізму на єврейському цвинтарі у Дніпропетровську. Одним словом, треба було щось робити серйозне. І тоді “Алеф” зібрав загальні збори своєї громади за участю громадськості Донецька, пред-ставників правоохоронних органів. Було це в третій декаді квітня 1990 року.
Від ДТУМ і Донецької крайової організації Руху виступив В.Білецький. Крім загального засудження антисемітських дій “патріотів” з “Памяти” (компетентні органи СРСР, до речі, тоді так і не довели до широкої громадськості? хто конкретно за тим стояв), співголова ДТУМ запропонував допомогу у вигляді спільних українсько-єврейських дружин. На день же “Ч” (обіцяли погром єврейських квартир) ряд українських сімей готові були взяти загрожених до себе (той же В.Білецький запросив проф.А.Єлішевича).
Виступали представники Донецької міськради, міліції, інші. Всі ці дії зупинили “чорний день”в Донецьку. Він не відбувся. І слава Богу.

На Січ ! Далеко не кожний народ може похвалитися 1000-річними, 500-річними і т.п. “солідними” датами з нагоди тих чи інших вікопомних подій. А ми можемо! Ще й як! 1000 - ліття хрещення України-Руси. 500 - річчя з дня виходу в світ першої друкованої книги вченого-українця (Юрія Дрогобича-Котермака). 500 - ліття Укранського козацтва. Ще б знати, скільки років Києву - нашій прадавній столиці. 1500 років, як дозволила вважати пануюча верхівка СРСР? Чи 3000 - 4000 років, як про те говорять деякі історичні дані? А може з часів Стану Рами(що за Ю.Канигіним знаходився побіля сучасного Майдану Незалежності) в 5508 рік до Різдва Христового, як це доводить відомий дослідник - професор Юрій Канигін? Так що древніми ювілеями древній наш народ не обділений. Нашому поколінню випало святкувати деякі з них, зокрема - 500-ліття Українського козацтва.
І випав цей ювілейний рік (буває ж так вдало!) саме на час пробудження нації - 1990-й. Чим була Запорізька Січ для України-Руси, для народу? Про цей феномен найбільшого у світі військового козацького ордену писано-переписано. Тому не будемо на цьому зупинятися, а тільки констатуємо такі неординарні речі, як успішне протистояння Запорізької Січі двом могутнім імперіям - Оттоманській Порті і Жечі Посполитій, перемога у Національно-визвольній війні 1648-1656 р.р., захист протягом 3-х століть православного світу. При всьому цьому акцентуємо увагу на республіканських засадах побудови цієї “держави в державі“ - Запорозької Січі, землі якої простягалися за Універсалом Гетьмана Б. Хмельницького від Молдавії до Дону і від Криму до Чигиринщини. І це при поспіль монархічній Європі! Можна ще багато говорити про Січ - і про освіту, і про вишкіл молоді, і про дух лицарства, відданості Батьківщині, православній християнській вірі. Все це підкреслює, ілюструє вартісність Свята Козацької Слави - 500-річчя Українського Козацтва.
У 1990-у ініціатором свята і його чи не головним організатором у межах України було Товариство української мови. На Донеччині не було сили, крім Товариства, яка б хотіла і могла тоді взяти на себе тягар організаційних клопотів. А в ДонТУМ за це відповідав і особисто координував дії голова Товариства Володимир Білецький, до речі, сам нащадок давнього козацького роду із Запоріжжя. Дякуючи широкій організаційній діяльності, зокрема інформації через телебачення, радіо, пресу ДТУМ вдалося залучити широку громадськість. Знайшлися спонсори(Асоціація “Деловое сотрудничество”- А.Дермайнер й Фонд культури - В.Пугло). Вирішили й транспортні проблеми(тут допомогав М.Кошель та А.Любченко). Товариству вдалося з артистів-професіоналів та аматорів сформувати окрему групу(30 чол.), яку очолила В.Тиха(на той час заст. директора обласної філармонії). На неї покладалася особлива роль представити Донеччину на святі піснею, словом, танцем. Основна ж група - біля 200 чол. на шести “ікарусах” вирушила з Донецька 2 серпня. Крім того, на своїх автобусах виїхали на свято представники профспілкових та молодіжних організацій міст Жданівка та Дзержинськ. Було задіяно й багато приватного транспорту.
Щоб мати уявлення про саме свято? наведемо його програму з посиланнями на кількість учасників. **1 серпня** - вшанування пам’яті дослідника Січі академіка Дмитра Івановича Яворницького в Дніпропетровську(Січеславі). **2 серпня** - розташування делегацій всіх областей України і Кубанського козацтва на Олексіївській затоці Дніпра в наметовому таборі. **3 серпня** - наукова конференція з історії Запорозької Січі в Нікополі.Походи, концерти, урочисті мітинги на майданах

та стадіонах. **4 серпня** - вшанування пам'яті уславленого Кошового Запорожської Січі Івана Сірка. Відкриття пам'ятного хреста на Могилі Пам'яті. **5 серпня** - свято на острові Хортиця - колисці запорозького козацтва, де мав залоги ще князь Дмитро Вишневецький(Байда). Хід по Запоріжжю та Велика ватра на березі Дніпра.
Загальна кількість учасників свят на Олексіївській затоці Дніпра(неподалік колиш-ньої Чортомлицької Січі) сягнула 300 тис. чол. Надзвичайною подією стало насипання Могили Пам'яті, яке велося за старим козацьким звичаєм всіма учасниками зібрання. Всі делегації привезли на славне Запорожжя землі зі своїх країв і заклали її в єдину Могилу Пам'яті. Шевченківці з Донбасу теж привезли своєї, щедрої на вугілля землі та долучили її до галичанської, кримської, поліської, покутської, подніпровської, закарпатської - на спомин нащадкам і во славу Українського козацтва.
У Запоріжжі, на Хортиці свято сягло свого піку. Хід по Запоріжжю зібрав біля 500 тис. чол. Народ був єдиний у своєму прагненні відродити свої культурні традиції, згадати й вшанувати славних предків-козаків, військову славу України, єдиний у своєму прагненні будувати нову Україну.

ДТУМ засновує фірму "Відродження" Мале підприємство "Відродження"(Голова - І.Шутов) створено за рішенням Правління ДТУМ від 27.08.90. Ініціатива ж належала Іллі Шутову. В Статуті записано?" ... фірма може здійснювати будь-які види господарської діяльності, якщо вони не суперечать законові, в тому числі і юридичні послуги, видавничу та посередницьку діяльність."
Чим була викликана необхідність заснування фірми? Мабуть, це запитання значною мірою зайве. Бо цілком очевидно, що тільки з солідною фінансовою підтримкою Товариство, та й будь-яка інша громадська організація може працювати результативно. Більше того, треба визнати, що надмірне ейфористичне захоплення в перші роки "оксамитової революції" саме шоу-заходами при одночасному нехтуванні копіткою, важкою, але дуже необхідною економічною, господарчою діяльністю суттєво знизило можливості національно-демократичних сил. Треба було(і це зрозуміло не тільки зараз - це було очевидно для багатьох і тоді, в 1989, 1990...) засновувати все нові малі підприємства, брати під контроль середні і великі, просувати компетентних фахівців з державним мисленням на відповідальні посади і т.д. Всьому цьому національно-демократичні сили(на відміну, до речі, від значно агресивніших лівих) не надавали(та й зараз не завжди надаємо) достатнього значення. І це великий негативний момент усього національно-демократичного руху. Без стабільного і достатнього фінансування будь-які, навіть щонайкращі? плани залишаться на папері, мрії - мріями, а організація приречена, в кращому разі на животіння, і, звичайно, не спроможна відігравати помітну роль у громадському житті, суттєво впливати на загал. Провідники ДТУМ ці істини зрозуміли на самому початку (хоча теж не змогли зорганізувати, забезпечити стабільної і достатньої фінансової підтримки організації) - звідси і ухвала Правління ДТУМ про заснування фірми "Відродження". Що їй вдалося зробити?
Розповідає Голова "Відродження" І.Шутов? " Фірма проіснувала з 1990 по 1993р. Займалися самою різноманітною діяльністю, яку дозволяв передбачливо гнучкий Статут? від культурологічних справ до зварювальних, будівельних робіт. З найбільш помітних справ для Товариства української мови вдалося? - перевезти на Донеччину і розповсюдити більше 10 000 книг українською мовою, зокрема, Біблії для дітей; - частина виручених коштів була використана на випуск друком перших номерів обласної газети "Східний часопис", яка була фактично заснована нашим Товариством; - створити і виготовити масовим накладом до ювілейних днів Т.Шевченка пам'ятний значок; - організаційно забезпечити разом з ДТУМ мітинги, конференції, інші заходи; - зорганізувати пересувну бібліотечку з українських книг, виданих українською діаспорою".

Ростимо ж ми - гей ! За калейдоскопом подій, заходів, заяв та звернень, творчої роботи Правління ДТУМ не забувало про розбудову організації, оптимізацію її структури. На ІІ-й конференції ДТУМ 9 вересня 1990 р. було вдосконалено структуру керівництва Товариством. Головою Товариства обрано Володимира Білецького, відповідальним секретарем Валентину Тиху, координатором лекційно-дискусійного клубу - інженера Віталія Журавля, скарбничими - інженерів Марію Лавріву та Володимира Ребрика, головою комітету по освіті - Федора Олехновича, координаторами пресслужби професійних журналістів Світлану Єременко та Тетяну Петренко, координатором контактної групи "ДТУМ-Ради" науковця Миколу Тищенка , головою комітету по виконанню "Закону про мови..." мовознавця, доцента Віру Познанську.

Водночас Правління ДТУМ 27.08.90. вказало Марії Олійник на необхідність суворо дотримуватися статутних положень Товариства(в протоколі відзначено невиконання доручень, дії, що підривають авторитет ТУМу, створення нездорової атмосфери в Товаристві тощо).
Восени 1990 р. ДТУМ через асоціацію "Ділове співробітництво" виготовило 3 000 посвідчень членів Донецького Товариства української мови і почало їх централізовано видавати в первинні осередки і об'єднання.
Тоді ж, восени, запрацював ксерокс Товариства, що полегшило роботу, збільшило можливості, підвищило оперативність дій Правління. Зокрема, наприкінці 1990 р. на ксероксі *було виготовлено декілька сотень листів-посвідчень ДТУМ по перевірці виконання "Закону про мови.."*. З цими посвідченнями уповноважені ДТУМ працювали по всій області в 1990-91 рр. Згадують працівники ДонДУ? *"Викладачі кафедр української мови? літератури ДонДУ? кращі студенти - активісти ДТУМ виступали перед учнями? студентами? вчителями міста і області? робітниками? шахтарями? колгоспниками з доповідями в яких роз'яснювся статус української мови як державної? її основних функцій; говорили про наслідки десятирічних деформацій у мовній політиці за радянського часу? про національне поневолення і гоніння? яких зазнала українська мова упродовж декількох століть? Важко навіть назвати більш-менш точну кількість таких доповідей? виступів? Їх десятки? сотні тисячі? І ця робота триває"?*
28 вересня 1990 р. відбулася ІІ Конференція республіканського ТУМ ім. Т.Шевченка, де була представницька делегація від Донецького ТУМ. Дм.Павличко запропонував розпочати форум вставанням і хвилиною мовчання на вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру. Після промови голови ТУМ Дм. Павличка та співдоповідачів з привітаннями до Конференції звернулися представники шахтарів Червонограду, української діаспори з Австралії, Німеччини, Америки, Польщі. Багато гострих запитань було на адресу Міністра культури УРСР. Загострена увага на кричущих негараздах на ниві розвитку української культури, освіти. Оприлюднена інформація про спроби плюндрування пам'ятників діячам української культури(зокрема, така ганебна акція була проведена невідомими в жовтні 1990 р. в Донецьку - вже після республіканської конференції Товариства, і ДТУМ вжило заходів по недопущенню подібного у майбутньому). Констатовано недостатні зрушення у виконанні "Закону про мови..." в ряді регіонів, зокрема на Донеччині. На Конференції підвищена увага була приділена фірмам і малим підприємствам, що утворюються з ініціативи Товариства. Крім того, на ІІ-й Конференції ТУМ була прийнята нова назва "Товариство української мови ім.Т.Шевченка "Просвіта", що не тільки відобразило майбутній ключовий напрямок діяльності Товариства, але й історично показувало неперервність діяльності відомих українських "Просвіт" XIX і початку XX століття. Почесним Президентом Товариства української мови обрано Дм.Павличка. Новим головою Товариства - відомого поета Павла Мовчана. Заступниками Голови - Р.Іваничука, В.Куєвду, А.Мокренка, А.Носенка, В.Ющука - людей різного фаху і різного стилю роботи.
23 грудня 1990 року в Дніпропетровську відбулася ще одна помітна подія - республіканська науково-практична конференція східних областей "Закон про мови і наш край", зорганізована Центральним Правлінням ТУМ. Була там і делегація ДонТУМ. Доповідь від Донеччини зробив голова ДонТУМ В.Білецький. В ухвалі конференції, зокрема, відзначено катастрофічний стан з українськими школами, газетами, книгодрукарством в Східній та Південній Україні і висловлена впевненість, що ситуацію можна докорінно виправити тільки в незалежній Українській державі.
Ось такий напружений і цікавий, багатий на події, весь у робочій напрузі, боротьбі і важких, але таких необхідних перемогах видався 1990-й.

5. БУРЕМНИЙ 1991-й Вочевидь, саме 1991-й був апогеєм "оксамитової" національно-демократичної революції в Україні 1989-92 років. Дійсно, події, що відбулися цього року, були неординарними, доленосними для сьогоднішньої України-Руси? спроба антиконституцій-ного ліворадикального перевороту в СРСР - так званий ГКЧП(Государственный Комитет по Чрезвычайному Положению); прийняття Верховною Радою України Акту про державну незалежність України; вибори Президента України і Всеукраїнський референдум з питання незалежності України. На всі ці події надзвичайної ваги Донецьке Товариство української мови реагувало адекватно, ведучи масову просвітницьку та культурологічну роботу. 1991-й характерний посиленням контактів Схід-Захід, і це відобразилося в творчих поїздках ряду колективів Галичини на Донбас. Цього року продовжувалося всенародне Свято Козацької Слави з нагоди 500-річчя

Запорізької Січі, відбувся фестиваль “Червона рута-91”. Товариство української мови Донеччини приймало активну участь у цих подіях.

Співаючий Донбас, співаюча Україна Національно-демократичний рух у країнах Балтії - Литві, Латвії та Естонії - в 1988-91 рр. називали інколи **“співаючою революцією”,** бо сотні тисяч людей, які протестували проти радянського режиму виходили на майдани і... співали. Своїх народних, патріотичних пісень, національні марші, гімни.
Щось подібне, але трохи в іншій формі було і в Україні. Співаючий Захід приїздив до Сходу, а співаючий Схід їздив на гостину до Заходу. В 1991 році на Донбасі побував ціла художні колективи з Галичини, які приймало, влаштовувало, якими опікувалося ДонТУМ. Це - група “Вертеп” Тернопільського комбайнового заводу, артисти Львівської обласної філармонії, ансамбль “Ватра” тернопільського НВО “Ватра”.
А 13 вересня 1991 р. Донецька обласна філармонія в найбільшому концертному залі Донеччини “Юність” влаштувала 1-й тур фестивалю “Червона рута-91”, де були представлені й колективи, виконавці від ДТУМ або за сприяння ДТУМ(координувала цю роботу від Товариства В.Тиха).
У червні донецькі шевченківці були запрошені на фестиваль козацьких пісень в Запоріжжі, а в серпні там же велика делегація ДонТУМ була свідком і учасником грандіозного дійства - фіналу фестивалю “Червона рута-91”.
Отож, не тільки Прибалтика співала в переддень великих змін - Україна, ця “співаюча республіка” не відставала. Якщо замислитися, філософськи підійти до цього феномену “співочості“, то побачимо всезагальне, всенародне духовне піднесення. Душа народу відчувала: ось-ось грядуть великі, доленосні зміни. Відчувала це і... співала.

Рейд “Козацькими шляхами” Мета рейду була проста і достойна: ознайомити широкі маси донеччан з історією козацтва в Україні, пробудити дух козацького братерства, самопожертви в ім’я народного блага, дух патріотизму й звитяги, запалити в серцях наших сучасників, особливо молоді, святий вогонь пам’яті про відважних оборонців і будівничих нашої держави - України. ДТУМ намагалося охопити якщо не всі, то максимум місць, куточків, поселень причетних до історії Українського козацтва в нашому краї. Організаційно організували похід в два етапи - регіональний та республіканський.
На Донеччині ДонТУМ та Рух запланували 4-ри регіональні походи? “Захід”- на Селидове, “Північ”- по маршруту “Донецьк-Констянтинівка-Дружківка-Слов’янськ-Слов’яногірськ-Перелесне”, “Південь”- на Маріуполь і “Схід”- по маршруту “Донецьк-Макіївка-Харцизьк-Шахтарськ-Торез-Сніжнянськ-Донецьк”.І майже все вдалося! А як - то ціла історія. Бо в умовах адміністративного тиску, регіональних особливостей, та ще й досить сильного обкому КПУ, всіх служб (включаючи і КДБ) вільно “гуляти” з національними синьо-жовтими прапорами по Донбасу-91(до ГКЧП) - це була справа не з легких. Сьогодні можна привідкрити “завісу” над “технологією” організації масової акції “Козацькими шляхами”, яку ДТУМ і Рух разом з Кальміуською паланкою застосували в регіональних рейдах-походах по Донеччині. Власне все було просто. По-перше, ДТУМ заручилося (і в цьому допоміг народний депутат Микола Поровський) листом Ради Міністрів України про сприяння походу скрізь в Україні (? 28-1131/ 9 від 14.05.91р. за підписом Заступника Голови Ради Міністрів УРСР С. Комісаренка). Зрозуміло, що місцева влада повинна була “робити під козирьок”. По-друге, сама підготовка до походу велася дуже тихо, і , як правило, транспорт замовлявся не від ДТУМ, Руху, козацьких громад, а від “нейтральних” організацій - підприємств, інститутів тощо. Про те, що буде не “похід вихідного дня” з традиційним застіллям на природі, водій замовленого автобусу дізнавався після виїзду на маршрут. Треба віддати належне водіям донецьких АТП - всі вони (ті, що обслуговували наші рейди) дуже тепло сприймали такі “несподіванки”, допомагали встановлювати на автобусі синьо-жовті прапори, враз переходили на українську - одним словом, вливалися в нашу дружну рейдівську сім’ю.
Саме влітку під час походів по Донеччині наш край відвідали керівники Товариства української мови Чікаго - проф? Віра Боднарук та Богдан Боднарук? Правління ДТУМ відтоді постійно підтримує добрі контакти й розвиває співпрацю двох Товариств Т?Шевченка? які утворили своєрідний міст Донецьк-Чікаго?

Тепер трохи про самі походи. Кожен з них був по-своєму складним. Перший - на Селидове почався? по суті? у Макіївці, де арендували автобус і де осередок ТУМ при клубі ім. Лесі Українки (він же ансамбль пісні "Червона калина") взяв на себе майже всі клопоти по "пісенному" забезпеченню походу. Газети, літературу готував незамінний, дуже сумлінний і точний у цих питаннях Геннадій Бутко. Керівник походу - В.Білецький. Таким чином, виїхавши з Макіївки ми без перешкод "прорвалися" аж до поста ДАІ біля Селідового. Власне, це були перші випадки появи на дорогах автобусів уквітчаних, "націоналістичними", з точки зору комуністичної адміністрації, прапорами. Тому стан розгубленості міліції перед людьми, які абсолютно вільно і сміливо себе поводять, немовби то "власть уже сменилась", зрозумілий. Зупинивши рейдівський автобус ТУМ, міліція просто не знала, що робити далі. Розрядила ситуацію телефонна розмова В.Білецького з адміністрацією Селидового з того ж поста ДАІ. Під напором аргументів Товарисва, "бетонної" впевненості що робиться законна справа, "освячена" Кабміном України мер Селидового "здався", і рейдівці в'їхали в оточенні міліції в центр міста, де швидко і активно зорганізували "співоче поле", буквально струснули місто від сну. Сотні газет, книг дуже швидко розійшлися по руках. До пам'ятників козакам лягли квіти шани. І тут мер оговтався (можливо? встиг проконсультуватися вище) - акція в Селидовому на жаль, не дістала свого продовження, як було заплановано, на шахті в м.Українську, де стоїть пам'ятник Богдану Хмельницькому. Після концерту-мітингу в м.Селидове автобус? взяли в міцні міліцейські "шори"? і спровадили на донецьку трасу. Але й то була перемога (залишалося півтора місяці до ГКЧП).

Другий рейд за напрямком "Північ" відбувся в переддень 16 липня - роковин прийнят-тя Декларації про державний суверенітет України. У Костянтинівці і Дружківці учасники рейду разом з місцевим осередком ТУМ провели мітинги та урочисті ходи містом. Над Сіверським Дінцем у Слов'яногірську влаштували табір. І тут виникла ідея: поставити 16 липня український національний прапор на Слов'яногірських горах. Але де саме? Як технічно це здійснити? Проблему взявся вирішити М.Тищенко. І скоро на свічці-шпиці, майже на вершині однієї з Слов'яногірських гір замайорів український національний двоколор.

А на 16 липня 1991 року весь багатокілометровий табір (тут завше в цей час багато відпочиваючих з усього шахтарського краю) вздовж Сіверського Дінця, - всі намети якимось чарівним і несподіваним чином розквітли небесно-золотим цвітом. Маленькі прапорці, стрічечки, прапори... А ліві говорить - символіку не сприймає Донбас. Люди не сприймають (і ніколи не сприймуть!) погане життя, відсутність перспектив. Не в символіці справа. Вона врешті-решт не самоціль, а засіб, духовна основа побудови кращого життя - для всіх і для кожного. Так що ми були свідками того, що історична пам'ять в народі живе, нація попри всі духовні і справжні Чорнобилі самоусвідомлює себе, живе і діє. Головне - необхідні умови цього прояву загальнонаціонального єднання .

Після "кола" по селах Слов'янщини (у кожному залишали багато літератури, газет, мали короткі розмови з селянами) шевченківці дісталися Прелесного, де є хороший музей під відкритим небом, створений великим ентузіастом - народознавцем В.І. Шевченком. Відвідали музей, у місцевий школі на урочистому засіданні ТУМ вручили перші посвідчення та бібліотечки літератури молодим членам Товариства - школярам.

А восени 1991 року за ініціативою члена правління Донецького міського ТУМ МиколиРучки, вчителя з ліцею при ДонДУ,- було повторено рейд "Північ", тепер вже для учнів ліцею.

Третій рейд -"Схід"- був теж вельми цікавий. Уже в Макіївці рейдівців зустрічав великий гурт людей - головним чином з місцевих осередків ТУМ при клубі ім. Лесі Українки і "Барвінок" Павла Пшеничного. Тут же в центрі Макіївки влаштували урочистий хід. У Харцизьку, Шахтарську, Торезі - мітинги, які перемежовувалися номерами художньої самодіяльності. А от у Сніжному чудовий місцевий пісенний жіночий колектив супроводив рейд до Савур-Могили. Зрозуміло, у всіх містах осередки і об'єднання ТУМ і Руху проводили зустрічі з людьми. А потім під Савур-Могилою, в старому козацькому урочищі, рейдівці готували куліш, дивилися на зорі, співали старих козацьких пісень, згадували призабуті сторінки історії, мріяли про майбутнє України-Руси ... Таке не забувається.

Що ж до четвертого походу в Маріуполь, тобто в древню козацьку Домаху, то він не вдався. Треба сказати, що в цьому десь винне і саме Правління ДТУМ, бо після успішних трьох рейдів "розслабилося" і ... замовило автобус на 3-4 серпня не через якесь N-не підприємство, а прямо для ДТУМ. Відверто написали мету - козацький рейд. АТП - ?11-421 прийняло заявку, ми її оплатили, але автобус не прийшов. Чому? З екологічних причин, - так пояснив директор В.Капустін. Виявляється, в ніч з п'ятниці на суботу 3 серпня (о, яка оперативність!) Маріуполь "закрили" для

автобусного транспорту. Потім, правда, відкрили, але рейд було зірвано. Товариство Маріуполя саме провело Свято Козацької Слави в Маріуполі. Ось так інколи відчувся “характер” і “норов” Системи. Але і вона була “бита” не раз. Висловлюючись спортивними термінами , рахунок “Система - ДТУМ”в матчі “Козацькими шляхами - 91” став після регіональних походів по Донеччині 3?1 на нашу користь. А після рейду на Чортомлицьку Січ і взагалі став 4?1. Правда десь за 20-30 км. від Січі дніпропетровська міліція , створивши “ящурний кордон”, не пускала рейд без певної “обробки” керівництва. У керівника походу В.Білецького взяли всі дані? де працює, де живе, де прописаний, чи сімейний і т.д. і т.п. Ох, вже ця міліція... Власне? й не міліція - Система. Залякує, тисне при будь-якій нагоді. Але шевченківці до того були вже звиклі. На те й Товариство.
Свято Козацької Слави-91 на Січі відбулося 8-11 серпня і було менш масштабне, ніж у 1990 році. На узбережжі Олексіївської затоки зібралося “всього” декілька десятків тисяч чоловік. Відбулася панахида на могилі Кошового отамана Івана Сірка, ввечері - козацькі забави. А 9 серпня учасники свята всі ... збирали городину . Так, так - попри всі недоброзичливі закиди про “співаючі рейди”, ми допомагали місцевим колгоспам збирати врожай. І непогано працювали. Як мовиться, “з вогником”. Далі - Рада українських козацьких товариств, освячення місця історичного козацького заповідника, мітинг, концерт-єдність на співочому полі, запалення Великої ватри, потішні вогні, салют, співи, танці. Ось яка була програма святкування 500 - річчя українського козацтва в рік 1991-й. Щасливий той, хто там був, ковтнув свободи , вітру вільного козацького, склав присягу на древній шаблі-домасі на священній землі лицарства козацького.
У кінці ж свята вирушили на Хортицю в Запоріжжі, на фестиваль “Червона Рута - 91”, який відбувався на переповненому вщент стадіоні. Сьогодні цей фестиваль має вже міжнародну славу. Але починається вона ще в 1989-у, 1991-у.
Насамкінець треба сказати, що всі ці рейди-91, походи, поїздки, робилися у вихідні і відпустки. Спонсорами виступали “нові українці“ з Донеччини, а також Донецьке відділення Українського Фонду Культури (голова- В.Пугло). Несподівано інтерес до наших походів виявила Донецька обласна станція юних туристів та обласне управління народної освіти. Вони вважали за доцільне використати досвід походів козацькими шляхами по рідному краю - Донеччнині. Методист станції юних туристів Тамара Ускалова з допомозі членів ДонТУМ П.Лавріва та В.Білецького розпочала роботу над посібником для молоді “Козацькими шляхами Донеччини”.
А до “чрезвычайки” в СРСР залишалося трохи більше тижня...

Обережно: ГКЧП ! Кожен з Товариства прореагуав на заколот в Москві по-своєму. Хтось вийшов на майдан і став у пікет, хтось написав сам листівку, хтось надіслав телеграму протесту. Але багато хто ніяк себе не виявив - це теж треба визнати. Люди, які чудово пам’ятали сталінські репресії, голодомори, просто... злякалися. І не треба їх у тому звинувачувати. Бо як говорить мудре прислів’я, не боїться тільки дурень, а розумний страх переборює. Перебороли страх і стали в пікет проти ГКЧП в Донецьку шевченківці М. Тищенко, М. Захаров, В. Мазанов, І. Шутов, інші. На другий день путчу в Донецьку на квартирі у І. Шутова було зібрано у повному складі надзвичайні збори Правління ДТУМ. Прийнято звернення і інструкції первинним осередкам ТУМ. Все це було негайно віддруковано, розмножено на ксероксі і негайно надіслано в осередки.
20 серпня члени Правління ДТУМ і ДКО Руху В. Білецький, М. Тищенко, І. Шутов, В. Тиха взяли участь у зборах керівників і активістів громадських та громадсько-політичних організацій, які виступили проти ГКЧП. Збори відбулися в приміщенні Донецької міської ради. Крім керівництва ДТУМ та Руху на зборах були присутні депутати міськради, представники “Меморіалу”, союзу демократичних сил “Єднання”, єврейського товариства “Тхія”, німецького “Відродження”, Донецького товариства інвалідів та Партії демократичного відродження України. Розглянули питання політичної ситуації в країні, області і місті, тактики дій демократів. Вирішили підтримати звернення депутатів міськради Донецька (треба віддати належне її антипутчистській позиції) до Президії ВР України і мешканців Донецька, направити телеграму Л.Кравчуку про підтримку конституційних органів влади.
Події ж розвивалися дуже швидко, і вже на третій день для всіх стала ясною неодмінна поразка путчистів...
Країна зітхнула з полегшенням, а історія отримала дивовижне прискорення, що й змінило карту континенту.

Акт незалежності України підтримуємо! 24 серпня 1991 року Верховна Рада проголосила Україну незалежною державою. Крім того, 26 серпня Президія Верховної Ради прийняла рішення про тимчасове (до розслідування участі КПУ у заколоті) припинення діяльності компартії України. Як потім було встановлено і документально підтверджено? така участь була безпосередньою. Тому заборона діяльності КПУ залишилася чинною. В країні, таким чином, створилася якісно нова ситуація, в якій Товариство теж повинно було діяти по-новому? більш відкрито і результативно, у тісній співпраці з новою владою - владою, яка задекларувала незалеж-ність України. Зрозуміло, що у владних органах залишалася велика частина "вчорашніх", але всі вони(хоча б зовні, на людях) висловлювали готовність до змін - і себе, і держави.

Першим помітним виявом підтримки Акту незалежності України стали Форуми інтелігенції, які відбулися невдовзі. **Товариство, найактивнішим чином взяло в тому участь. Більше того, - було співорганізатором регіонального Форуму представників інтелігенції Донеччини**. А на участь в республіканському форумі Товариством були заявлені відомі представники інтелігенції Донбасу? М.Чумаченко - директор Інституту економіки промисловості АН України, академік; Б.Лівшиць - науковець-економіст, професор; І. Пасько - науковець-філософ, професор та ін. Крім того, учасниками форуму стали голова ДТУМ науковець В.Білецький, члени Правління ДТУМ мистецтвознавець В.Тиха, науковець М.Тищенко, юрист І.Шутов, інженер В.Ребрик.

В організації форуму на Донеччині, який відбувся 27 жовтня 1991 р. у сесійному залі Донецької облради, взяла участь і обласна адміністрація, депутати різних рівнів. Зокрема, заступник голови облради В.І.Петренко, депутат облради професор Микола Олійник, народні депутати України І.Заєць, П.Кислий. Були й гості з-за кордону - українці діаспори. Найпомітніший з них - Юрій Іхтіаров, родом з Донецька, шахтарського походження, який займав пост Міністра Уряду УНР в екзилі(вигнанні)в США. Ось як згадує пан Юрій цей форум?"*Тоді в Україні відбувалися настільки значні події, що ми, - старші борці за незалежність нашої держави, - просто не могли сидіти склавши руки. І я поїхав на рідний Донбас, де народився, закінчив школу і звідки мене юнаком вивезли як "остарбайтера" до Німеччини. Приїхав додому в Донецьк і занурився у вир подій, зокрема, побував на форумі інтелігенції. Тут, вже в залі засідань, познайомився з головою Товариства української мови Донеччини п. Володимиром Білецьким, давав інтерв'ю телебаченню, бачив багато достойних людей готових будувати нову Україну. Але бачив і тих, хто вичікує, тримає "ніс по вітру". Взагалі було радісно, переповнювала гордість за мій народ, що прокидався, піднімав голову. Разом з тим було розуміння того, що відродження культури, мови, економічні реформи, які неодмінно грядуть, будуть нелегкими. Дуже вже багато було розруйновано й занехаяно в самому ставленні до праці, власності, законності, культури за роки радянської влади..."*

Ось яке звернення прийняв донецький форум 27.10.91 р.?

"Представники інтелігенції Донеччини, зібравшись на свій Форум, заявляють про підтримку Акту незалежності України, проголошеного Верховною Радою 24 серпня 1991 року, який відповідає віковічному прагненню народу України до волі. Також підтримуємо політику Верховної Ради, спрямовану на економічне й культурне співробітництво України з суверенними державами колишнього Союзу та іншими країнами світу.

Ми вважаємо, що тільки в єдиній, суверенній і демократичній Україні найбільш ефективно можуть бути вирішені духовні, національні, соціально-економічні, екологічні та інші пекучі проблеми нашого суспільства.

Закликаємо трудящих Донеччини в день Всеукраїнського референдуму 1 грудня цього року підтвердити Акт Верховної Ради України про незалежність і самовідданою працею кожного громадянина закласти міцні підвалини демократичної Української держави."

Референдум -- час істини Уперше за останні три з половиною століття Україна одержала реальний шанс мирним шляхом реалізувати ідею відновлення незалежної держави. І зробити це, зокрема, шляхом референдуму, тому що саме воля народу є найвищою. Власне останнє і обумовило надзвичайну важливість всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року.

Після буквально вражаючих результатів? біля 92% “За” підтримку Акту незалежності України на Донеччині, зразу ж якось забулося, що були (і є) сили, які , м’яко кажучи, “проти”. Призабулося, як розвивалася тоді ситуація, хто і по яку сторону “барикад” стояв. Згадаймо ж той час.
Осінь 1991-го. В Маріуполі - спроба створення “Движения в защиту русскоязычного населения Донбасса”, в Єнакієвому проросійськи орієнтований депутат СРСР Гончаров з групи “Союз” створив “Комитет защиты Гончарова”. Грубо і навіть брутально щодо святих патріотичних почуттів українців висловлювалися члени цієї групи. І також готувалися діяти. Ось фраза з виступу напередодні ГКЧП іншого відомого депутата СРСР від Донеччини на нараді вузького кола партійців - керівників Київського райкому м. Донецька (аудіозапис було зроблено симпатиком ТУМ - Руху, патріотом України, який був на цій нараді) ? *“... Если это случится* (мається на увазі незалежність України - прим. ред.), *у нас уже соответствующие организации есть и мы будем вести вопрос к тому, чтобы Левобережная Украина ? Донбасс, Харьков, Крым, Запорожье, Днепропетровск отделились в республику. Или им* (тобто Центральній і Західній Україні - прим. ред.) *я бы предложил дать автономию - если их это так интересует, пусть в этой автономии они стоят хоть на ушах..“* Як бачите, слова не добиралися, методи теж , але є чітка і ясна позиція на розчленування України. Ніяк не можна забувати , що ці сили були, вони жорстко протистояли національно-демократичним силам. Боротьба, власне, продовжується і зараз, тільки іншими методами...
Діяв тоді на Донеччині, дуже малочисельний, але агресивний “Донецкий Интерфронт”. Згодом було зареєстроване “Интернациональное движение Донбасса”(Заблоцький В.П.,Корнілов Д.В., довідник “Донецкая область? политические партии, движения, общественные организации”,Донецк,1994). Ось декілька витягів з його “Маніфесту”? *“... у народа (этноса), как целого, нет и не может быть никаких прав и интересов... говорить можно лишь о национальных правах конкретной личности...“, “...никакая группа лиц, сколь велика она ни была ... не имеет права выступать от имени всего народа, выражать и защищать интересы всей нации”, “... говорить о каких-либо “коренных” нациях бессмысленно и оскорбительно для других народов, живущих на этой территории.“* І т.д. в тому ж “дусі інтернаціоналізму”, який майже не залишає жодних можливостей на національно-культурне, економічне і політичне відродження України як незалежної держави українського народу.
Але сам народ вже був “заряджений” на зміни, хоча ще зважував, “приміряв” сім разів, щоб один раз “відрізати”. Донецьке Товариство своєю просвітницькою діяльністю допомагало зробити свій вибір кожному громадянину - на користь незалежної Української Держави. Було проведено ряд просвітницьких та агітаційних “рейдів на колесах”, зокрема один з них під керівництвом Володимира Клименка - по віддаленіших селах Донеччини на російському прикордонні. Треба зауважити, що ДТУМ у 1989-91рр. весь час нарощувало свій вплив на громадську думку широких верств населення. Головним інструментом цього впливу, зрозуміло, було обрано засоби масової інформації - телебачення, радіо, преса. За вересень-жовтень-листопад 1991 року (час підготовки до референдуму) ДТУМ настільки активізувало роботу через ЗМІ, що сумарно (виступ всіх активістів) охопило біля 60 млн. чоловік. Тобто, шевченківці звернулися до кожного жителя Донеччини більше 10 разів. І це було далеко не єдиним виявом громадської активності - на той час потужно діяв Рух, ряд новостворених національно-демократичних і демократичних партій. Голос ТУМ Донеччини влився у потужний хор “За нашу і вашу свободу”, “За демократію, добробут і незалежність”. Причому остання сприймалася не як самоціль, а частіше як запорука, гарант, як засіб виходу з економічної кризи, як головна умова досягнення високого рівня життя громадян України, національно-культурного відродження українського народу й інших етносів нашої землі. **Без сумніву, дуже високі результати референдуму 1 грудня за незалежність України пояснюються поєднанням і взаємодоповненням національного й соціального факторів. Політикам і громадським діячам цього ніколи не можна забувати, бо той чи інший ухил ніколи не принесе тривкого й стабільного успіху. В площині органічного поєднання “національне - соціальне”, “інтереси індивіда - інтереси держави” і треба шукати українську національну ідею, яка без сумніву, спрацює. Час істини - референдум 1 грудня 1991 року є беззастережним тому підтвердженням.**

Товариство будується й перебудовується 1991-й рік для Донецького Товариства української мови позначився активним будівництвом організації. 13 березня було здійснено ще одну спробу

реорганізації найбільшого серед міських - Донецького Товариства. На загальноміській конференції ТУМ було обрано нове керівництво - голова Правління Олександр Рожко, члени Правління - В.Рижкова, М.Ручка, М.Любенко, Л.Пилипенко. На жаль, як потім виявилося, і це не змінило радикально ситуації - обласне Правління "працювало за двох" - за себе і за міське донецьке. Тобто створити міцного самостійного керівництва Донецького міського об'єднання ТУМ не вдавалося.
Зате вдалося інше - суттєво зміцнити і організаційно упорядкувати структуру обласної організації. На 3-й Конференції ДТУМ 28 квітня 1991 р. головою було переобрано Володимира Білецького, заступниками голови обрані Вадим Оліфіренко, Федір Олехнович, вчитель з Горлівки Юрій Мельник. Крім них у Правління увійшли? вже згадувані вище В. Ребрик, В. Тиха, М. Тищенко, а також інженери Віталій Журавель, Владислав Пржегорлінський та шахтар Микола Жовніренко. Ревізійну комісію склали шахтарі Микола Яковенко, Павло Пшеничний та викладач математики ДДУ Микола Мельниченко. На жаль, доцент Віра Познанська 18.03.91р. попрохала вивести її зі складу Правління у зв'язку з "переобтяженістю на освітнянській ниві", а також вибула Галина Гордасевич - поїхала до Львова жити і працювати.
В Раду ДТУМ крім членів Правління увійшли? І. Шутов, О. Рожко, В. Рижкова, А. Загнітко, А. Чілінгарян, кандидат технічних наук Володимир Грушко(всі - Донецьк), М. Яковенко, кандидат технічних наук Василь Гребенюк (Макіївка), Сергій Черевко (Горлівка), Любомир Гудз, Анатолій Мороз (Маріуполь), Лілія Баєва та Людмила Сапунова (Докучаївськ), інженерВ?Новоринський (Краматорськ), бібліотекар Валентина Петришина (Димитрово), журналіст Ольга Бурда (Авдіївка), В. Зуй (Костянтинівка), Валерій Главинчук (Вугледар), Володимир Півень (Дружківка), Віктор Грінцев (Сніжнянськ), Лідія Ковтуненко (Харцизськ), Євген Сховпень (Єнакієве), Ярослав Гомза (Очеретине), шахтар Анатолій Бондаренко (с. Костянтинівка), вчитель Генадій Авілов (Дзержинськ), Юрій Крамар (Красногорівка), шахтар, депутат Донецької облради Антон Талимончук (Антон Феодосійович був обраний заочно і не зміг взяти участь в подальшій роботі ТУМ у зв'язку із завантаженістю), вчитель, депутат Донецької міськради Іван Декань (Донецьк) та керівник Донецького відділення Фонду культури Віктор Пугло. Ось така була обрана Рада ДТУМ.
Зрозуміло, на той час Донецьке обласне Товариство української мови мало розгалужену структуру первинних осередків і міських об'єднань. Тільки в Донецьку було 25 первинних організацій, в Маріуполі - 4 осередки (керівництво? Мороз А.М., Гудз Л.С., Дяченко В.Й.), Макіївці - 5 (керівники Гребенюк В.В., Пшеничний П.П., Яковенко М.Х., Демків Я.С.), Горлівці - 11(Мельник Ю.І., Ряско Л.Б.,Сенчило В.О., Прищепа А.В.), Краматорську - 2 осередки(голова об'єднання - Новоринський В.М.), а також осередки в смт. Очеретине, с.Костянтинівка, м.Димитрові, м.Докучаївську, м.Авдіївці, м.Костянти-нівка, м.Вугледар, м.Дружківка, м.Сніжному, м.Жданівка, м.Харцизську, смт.Красного-рівка, м.Єнакієве, м.Дзержинську, м.Слов'янську, с.Прелесне і т.д.
Власне, можна говорити про створення на Донеччині міцної національно-демократичної організації культурологічного спрямування, спроможної вирішувати ряд завдань регіонального характеру. Інтелектуальний потенціал ДонТУМ став досить значним(біля 30 кандидатів та докторів наук, творча й освітянська інтелігенція, інженери, лікарі і т.д.). По суті? це був пік в розбудові ДонТУМ, яке тоді нараховувало біля 1 500 членів.
Подальший ріст, розвиток ДТУМ був пов'язаний з необхідністю його часткової професіоналізації, офісом, технічним обладнанням. Ці питання Правлінню ДТУМ ефективно не вдавалося розв'язати. Напівпідвальне приміщення на Театральній 9 у Донецьку, яке вдалося знайти, було мало придатне. Стоси листів щодо виділення повноцінного офісу так і "потонули" десь в кабінетах обладміністрації. Партії техніки, що як допомога української діаспори з Канади надійшли з-за кордону? так і не потрапили в організацію, "розчинившись" дивним чином по дорозі (див. додаток). Центральне Правління ТУМ в Києві необхідної допомоги ДТУМ(по суті - базовій організації Товариства на Донбасі) попри ряд звертань так і не надало. Все це сильно гальмувало подальший розвиток організації. Більше того, наступні події в республіканському Товаристві української мови "Просвіта" ім.Т.Шевченка сильно зашкодили ряду обласних об'єднань, особливо на Сході і Півдні України.
А сталося ось що. 12 жовтня 1991 року відбулася ІІІ-я позачергова Конференція ТУМ "Просвіта"ім.Т.Шевченка в Києві, яка реорганізувала Товариство української мови у Всеукраїнське Товариство "Просвіта"ім.Т.Шевченка. Від ДТУМ на цій конференції було тільки двоє членів Правління - Ф.Олехнович та І.Шутов. В юридичному плані вони не мали мандата делегатів, бо донецьку обласну конференцію ДТУМ із-за терміновості київської конференції скликати було неможливо. Подібна ситуація мала місце, напевно, і в інших областях, що вже саме по собі ставить

під сумнів питання легітимності київських зборів ТУМ 12.10.91. як конференції. Скажімо, Харківське обласне ТУМ кваліфікувало тоді ці збори як “розширену нараду Головної Ради, яку пізніше стали потрактовувати як ліквідаційну конференцію ТУМу, створення нового Товариства “Просвіта”.
Як би там не було, але група керівників Центрального Правління ТУМ на чолі з Головою п. П.Мовчаном, п.І.Ющуком та ін. наполягала на тому, що ІІІ Конференція ТУМ відбулася і Статут нового Товариства “Просвіта” прийнято, ТУМ реорганізовано в “Просвіту”. Інша частина керівництва ТУМ на чолі з заступником Голови п.В.Куєвдою, п.В.Радчуком та ін. вважала недопустимим ліквідацію ТУМ шляхом створення на базі його структур нового Товариства “Просвіта”. Власне, на республіканському рівні виникла жорстка організаційна криза Товариства, яка розколола його на “ТУМівців” та “просвітян” і яка, часом, переходила в особисте протистояння керівників. Щоб зрозуміти? що все ж сталося, треба проаналізувати глибинну суть подій. Найбільш логічною є така версія. Після невдалого путчу(ГКЧП) склалася ситуація, яка дозволяла “одержавити” та “професіоналізувати” ТУМ, скориставшись, чи то залишками радянського товариства “Знання”(його офісами, обладнанням тощо), чи то державними субсидіями. Для цього, імовірно, треба було створити більш помірковану(хоча б декларативно)? ніж ТУМ? організацію. І це робиться. Проаналізуймо два Статути? ТУМ і “Просвіти”. Якщо в першому однозначно вказано(п.2.1), що **“Діяльність Товариства спрямована на утвердження української мови у всіх ділянках державного й суспільного життя України, всебічний її розвиток, охорону чистоти і самобутності...“,** то в другому читаємо(п.1.2.)?**“Діяльність Товариства спрямована на ? а). поширення знань серед населення; б). формування національної свідомості громадян України...“** і далі ще 5 пунктів, де є, зокрема і **“утвердження української мови як державної в усіх ділянках суспільного життя”.** Отже, спектр діяльності Товариства “Просвіта”у порівнянні з ТУМ було розширено. Все немов би то правильно... - і розширення діяльності Товариства(до цього йшли), і його професіоналізація. Залишається одне “але”? зроблено то було ШТУЧНО. Ситуація в суспільстві НЕ ВИЗРІЛА до реорганізації ТУМ в “Просвіту”. Питання МОВИ залишалося(і сьогодні залишається ! - про це говорять хоча б колізії в Парламенті навколо тези про державну мову в Конституції України) ЦЕНТРАЛЬНИМ. Розпилення ж діяльності Товариства, його швидка переорієнтація, врешті - зменшення акцентації діяльності на МОВІ - не тільки могло породити конфлікт серед провідників, але й ослабити низові організації(люди відійшли б від скандальної і кон’юктурної організації). Так могло і не статися, якби питання перебудови в Товаристві вирішувалося м’яко, поступово й толерантно, з урахуванням РЕАЛЬНОІ МОВНОІ СИТУАЦІІ в країні. На жаль все робилося не так... Протистояння загострилося увечері 31 січня (як повідомляла з Києва ст. референт Товариства п.Марія Погребняк), коли заст. голови Товариства В.Куєвду було увільнено з роботи. Зрозуміло, що ці “революційні“ дії тягли за собою поглиблення кризи в Товаристві. На цій негативній ноті й закінчився 1991-й рік. Виборовши Незалежність, отримавши ряд перемог, досягши безсумнівного успіху, прогресу ми, на жаль, не уникли і “хвороб росту”.

6. 1992-й -- РЕАЛІЗМ НА ТЛІ ЕМОЦІЙ Ще в 1990-91 рр. від прагматично, раціонально мислячих і діючих людей на різних рівнях національно-демократичного руху лунали заклики ставати до більш конкретної результативної роботи для Української держави, не обмежуючись пропагандою, шоу-заходами, мітингами тощо. Тоді, на хвилі емоційного сплеску це далеко не всіма сприймалося, а ще менша кількість людей до того дослухалася. В 1992-у не тільки мислячому українському електорату, але й більш широкому загалу ставало все більш зрозуміло, що переіменування УРСР в незалежну Україну автоматично не приносить бажаних плодів. Для досягнення реальної незалежності, реальної демократії, реального високого добробуту, реального національного відродження треба дуже серйозно й, напевно, довго працювати. Не “любительськи”, а на високому професійному рівні. Не час від часу, а постійно. Не “досхочу”, а на конкретний результат. І головним принципом в цій роботі повинна бути консолідація всіх здорових сил, координація дій споріднених, об’єднаних однією ідеєю партій, рухів, товариств. Ці аксіоми все більше і більше не просто звучали як побажання, а ставали нагальною необхідністю, без якої далі йти в побудові держави майже неможливо.
Але сильною залишалася й інерція емоцій, легке, романтичне сприйняття подій, безпідставний оптимізм(“та справу вже зроблено!”). Відповідно й 1992-й рік позначився поєднанням цих двох

начал - все зростаючого реалізму у всіх сферах(економіці, політиці, культурі) і ще не згаслого емоційного вибуху, романтичного і дещо наївного запалу "співаючої революції".

Заснували "Східний часопис" Якщо подивитися на перше Свідоцтво про реєстрацію періодичного друкованого видання - нашої газети "Східний часопис", за ? ДЦ 381 від 24 квітня 1992 року, то в графі "засновник" читаємо "Трудовий колектив редакції газети "Сільська Донеччина". Але фактичним засновником, без сумніву, стало Донецьке обласне Товариство української мови ім. Т.Шевченка "Просвіта" (так як республіканське Товариство, де ми були зареєстровані, тоді вже називалося "Просвіта", то й ми до 25.10.92 р. доточували до своєї назви це вельми авторитетне і значне слово) і ДКО Руху. Точніше, як було зазначено в перших числах газети, **"фундаторська редакційна колегія",** в яку входили Голова ДТУМ, член Проводу ДКО Руху, В.Білецький, члени Правління ДТУМ В.Оліференко і М.Тищенко (він же - заступник Голови ДКО Руху), члени ДТУМ, журналісти Анатолій Єременко , Світлана Єременко, Олег Пашкевич. А до чого ж тут "Сільська Донеччина"? Треба сказати, що справа заснування нового пресового органу вельми складна. Коли організація не має великих фінансів, досвіду, відповідних кадрів і бази, то краще всього спробувати заснувати газету, діючи поетапно "додаток - самостійне видання." Отже, "Сільська Донеччина" в цьому випадку "підставила плече" (і велика їй дяка за це), як сильніщий в галузі мас-медіа, партнер. Опікувався "Східним часописом" в редакції "С.Д." Володимир Ільїн, який як професіонал багато зробив для того, щоб нова газета мала своє обличчя.
Власне, заснування і становлення обласної газети "Східний часопис"- це один з важливих і найпомітніших результатів діяльності ДТУМ. Тому на цьому ми зупинемося нижче. А зараз декілька слів про фундацію "Східного часопису".
Про власний пресовий орган шевченківці говорили з моменту заснування ДТУМ у 1989 році чи не на кожній конференції і засіданні Правління. Але питання "визріло" тільки восени 1991 року. В листопаді - грудні особливо на цьому став наполягати Вадим Оліфіренко. Голова ДонТУМ Володимир Білецький провів ряд консультацій, зокрема, з керівниками відділів газети "Сільська Донеччина" Володимиром Ільїним та Анатолієм Єременком, газети "Акцент" Світланою Єременко, пресагенції "Схід" Олегом Пашкевичем і 26.12.91 року уклав з Головним редактором "Сільської Донеччини" В.П. Новіковим договір(архів ДТУМ) про видання у січні 1992 року спецвипуску для ДТУМ ім. Т. Шевченка "Просвіта". Безпосередньо опікуватися газетою люб'язно взявся Володимир Ільїн. "Портфель" першого номера газети названої "Східний часопис" (варіант В.Білецького) наповнив досвідчений журналіст А.Сременко, доцент В.Оліференко, викладач М.Мельниченко. Багато матеріалів підготував В.Білецький. Кошти за випуск (10 000 крб. - на той час це була досить значна сума) перерахував І.Шутов з фірми "Відродження", заснованої за ініціативи ДТУМ. Тобто, "спрацювала" наша структура. Весь наклад газети, що вийшла 16 січня 1992 р. - всі 10 000 прим. були передані в донецький "Союздрук" для реалізації і досить швидко розійшлися. Правда, велика інерційність руху коштів і галопуюча інфляція значною мірою "з'їли" гроші, які мали повернутися. Але сам факт випуску газети, велика зацікавленість донечан порадували. Це був успіх !
Газету помітили, її привітали народні депутати Дмитро Павличко, Вячеслав Чорновіл, Лесь Танюк, голова видавництва "Смолоскип" Осип Зінкевич, Генеральний секретар Світового Конгресу Вільних Українців Василь Верига.
Але відпочивати "на лаврах" не дав той же Володимир Ільїн з "Сільської Донеччини". Вже в 20-тих числах січня він потелефонував В.Білецькому і наполягав на негайній підготовці ? 2 "Східного часопису"(бо технологія випуску газети вимагає опікуватися про все завчасно - і про матеріали до друку, і про фінанси на видання). За тією ж "разовою" технологією (із укладанням договорів ДТУМ - "Сільська Донеччина" на кожний з номерів) випустили ? 2,3...6 газети. "Головували" в редакції "Східного часопису" по черзі, частіше всього координували видання В.Білецький та С. Єременко. Вже на ? 3 "відсіявся"? на жаль? О.Пашкевичи (на нього спершу покладали надію як на можливого майбутнього заступника головного редактора) - він поїхав працювати в Київ на TV; ? 3 готували тільки троє - В.Білецький, Св.Єременко та М.Тищенко. Редакцію переслідувала нестабільність і невизначеність...
У цій ситуації майбутнє у "Східного часопису" було можливим тільки за умови ради-кальних кроків. І тоді професіонал, член Спілки журналістів Анатолій Єременко разом з головою ДТУМ Володимиром Білецьким після консультацій з Виконавчим директором Донецького відділення Міжнародного Фонду "Відродження" Вячеславом Ковалем розробляють проект "Східноукраїнська

регіональна газета", який подається від ДонТУМ і одержує в 1992 році грант на $ 7 500 США. А Фонд Івана Багряного, теж з подачі ДонТУМ, з свого боку відзначає газету. Але зібраних коштів було все ж значно менше, ніж треба для залучення достатньої кількості професійних журналістів у редакцію газети(за розрахунками А.Єременка на той час мінімальна стартова сума для газети регіонального рівня складала $ 40-50 тис). Тому А.Єременко не зміг очолити виконання ним же розробленого і поданого проекту "Східноукраїнська регіональна газета". В.Білецький активно працюючи над своєю докторською дисертацією з гірничої справи? продовжував пошуки фінансової підтримки газети та журналістів-професіоналів, які б очолили "Східний часопис". Ситуація "зависла" в точці? коли ДТУМ? з одного боку? вже розпочало реалізацію проекту випуску газети, а з іншого? ще не зібрало достатньо грошей для забезпечення її професійного рівня. В цих умовах, виходячи з необхідності централізованої координації випуску газети, з липня 1992 р. виконувати обов'язки головного редактора згодився кандидат хімічних наук Микола Тищенко. До редакції додатково увійшли Геннадій Бутко, який відповідав головно за розповсюдження газети та Ілля Шутов - юридичний відділ. Склався такий колектив: М.Тищенко(в.о. головного редактора), В.Білецький(заступник головного редактора), С.Єременко(єдиний в редколегії професійний журналіст), І.Шутов та Г.Бутко. Попри явну нестачу фахівців все ж мінімальний "газетний організм" було створено. Первинні кошти знайдено. "Процес пішов". Як і куди - про це нижче.

"Українська книга - українцям Росії" Так називається довготривала програма Донецького обласного ТУМ ім.Т.Шевченка, яку воно розпочало у січні-лютому 1992 р. І поштовхом до цього став Конгрес українців СНД, який відбувся у Києві в січні того року. Від Донецького Товариства там була численна група(в складі делегації Донеччини, надісланої виконкомом облради) - 10 чол. з 40 членів делегації. Тому вдалося започаткувати багато нових контактів, зібрати інформацію про головні українські культурологічні організації в Росії й інших країнах СНД. Причому скрізь картина була одна - брак української преси, книжок, брак коштів і велике бажання українців поза межами України не втрачати контакту з Батьківщиною. Поміркувавши вдома, в Донецьку, над цією проблемою ми на Правлінні ДТУМ вирішили розпочати довготривалу акцію "Українська книга - українцям Росії". З літа 1992 р. нею безпосередньо опікувався Генадій Бутко. Ось що він розповідає?"*У червні 1992 р. за дорученням Голови ДТУМ В.Білецького осередок інституту "ПівденНДІдіпрогаз" розпочав збирання книжок для відправки їх українцям Російської Федерації та в інші країни колишнього Радянського Союзу. Найбільш активними на першому етапі акції були члени осередку Василь Савчук, Олександр Скирда. Згодом наш осередок став базовим щодо виконання програми "Українська книга - українцям Росії". Найбільш дієво нам допомогали Ярослав Гомза з смт.Очеретине, Євгенія Осадча з Краматорська, Віталій Журавель з Донецька. Мене Правлінням ДТУМ було призначено відповідальним за проведення акції. Коштом Товариства було придбано та зібрано мешканцями Донеччини понад 4 тисячі книг, які були надіслані до Нижнього Новгорода, С.-Петербурга, Мурманська, Воронежа, Уфи, Сиктивкара, Челябінська, Томська, Якутська, Владивостока, Алмаати, Сургута, Іркутська, Сревана. Про акцію писала як донецька, так і київська преса, зокрема "Молодь України", а також преса Росії".*
Активно працювали в цьому плані також студенти та викладачі філологічного факультету ДонДУ - члени ДТУМ? В?Познанська повідомила? що вони зібрали понад 1000 книг (художня література? словники? підручники? журнали та ін?) і відправили їх у Литву? на Кубань? у Москву? Читу й інші міста Росії?
Акція ДТУМ "Українська книга - українцям Росії" триває і до сьогодні, хоча вже і не так активно.

На Кубань! 25 серпня 1792 року запорожці під командуванням полковника Сави Білого висадилися на Таманському півострові. Почалася колонізація Кубані українським козачим військом.
Для відзначення 200 - річчя переселення козаків Чорноморського війська на Кубань Генеральна сташина українського козацтва ухвалила в серпні 1992 року провести кінний похід "Україна - Дон-Кубань". Чому кінний? Зрозуміло чому, бо "не можна уявити козака без коня" - як правильно сказав похідний отаман Українського козацтва, донечанин Олексій Невольниченко. Він і взявся очолити загін Кальміуської паланки в цьому поході. Але потрібна була тривала і кваліфікована підготовка до походу, адже сидіти в сідлі десятки, а то й сотні кілометрів без відповідного вишколу неможливо. Тому ДТУМ разом з ДКО Руху зорганізувало разом з Донецькою козацькою громадою тренування

охочих на кінно-спортивному полігоні в Донецьку, яке продовжувалося 3 місяці. Це дозволило довести рівень володіння конем у молодих козаків до задовільного. А в похід пішли найкращі вершники Кальміуської паланки і шевченківці. До речі, в день їх від'їзду Донеччину відвідали керівники ТУМ - Чікаго д-р, професор В. Боднарук та Б. Боднарук, які сказали козакам своє напутнє слово.

Про сам похід розповідає учасник походу, молодий шевченківець, студент Віталій Білецький ? *" І ось - похід. Вирушаємо 9 серпня 1992 року з Донецька. Нас проводжають керівники Руху, Товариства і навіть гості Донеччини - пані Віра Бондарук та Богдан Боднарук з Чікаго. Нас десятеро - молодих, загартованих, бажаючих козацьких пригод юнаків. На чолі загону пан осавул Невольниченко, родовий козак, кіннотник-професіонал, тренер тоді ще республіканського масштабу. Маємо машину, декілька коней та нестримне бажання випробувати себе у поході, побачити Кубань та й себе показати. Наш маршрут - Донецьк-Новоазовськ-ст.Старомінська. На українсько-російському кордоні без пригод - митники, міліція доброзичливі до нас, посміхаються, бажають щасливої дороги. А в Старомінській і станичний отаман і місцеві жителі настільки радо нас зустріли, що ми такого й не чекали. Просто "завалили" нас городиною, фруктами, а один юнак приніс хліб домашньої випічки, такий смачний, що за вуха не відтягнеш. Зберегли тут на Кубані старі українські рецепти випікання хліба.*

Згодом до Старомінської підійшли "головні сили" загону, які вирушали з Тягинки, що на Херсонщині. Тепер ми виглядали солідно - близько двох десятків вершників, обоз з трьох вантажівок, бензовоз, автобус, польова кухня. Рушили. За день перехід на конях по 40-80 км. Вершники, зрозуміло, в козацькому вбранні. Увечері - зупинка у станицях. Особливо вправні з нас на стадіонах показували майстерність джигітовки. Зранку - знову похід. Пройшли станиці Кущівську, Павлівську, Канівську, м. Тимашевськ. Після 8 переходів за плечима близько 600 км. І скрізь - зичливі зустрічі, посмішки дівчат, потиски міцних козацьких рук, поцілунки і мова... Наша українська мова, яку тут звуть козацькою.

Нарешті 21 серпня виходимо до м.Тамань. Тут зібралося майже 3 тис. козаків з Дону, Північного Кавказу, Уралу, Кубані. Радо і зацікавлено зустрічають наш загін. 22 серпня о 6 ранку молебнем у православній церкві м.Тамані відкривається святкування 200 - річного ювілею Кубанського козацтва. Далі - хід містом у козацькій колоні, мітинг біля пам'ятника запорозькому козаку, який поставлено ще в 1911 р. Євген Петренко, генеральний отаман українського козацтва, виголошує вітальне слово. Те ж саме роблять отамани різних козацьких загонів. А навкруги - вир цікавого люду, море торгових палаток, в яких чого тільки душа не забажає. Одне слово - свято!

Далі через Керченську протоку наш маршрут проліг до Криму, а закінчився похід знову на Херсонщині. Тож ми зробили "повний оберт" навколо Азовського моря.

Впевнений - Кубань нас чекає і надалі - бо на Кубані ми зустріли Україну."

Ось таку прекрасну справу вдалося зробити - похід дружби, похід пам'яті, похід козацького братерства, звитяги і слави, похід шани Українському козацтву. І донечани-шевченківці, горді, що долучилися своїм внеском до цієї справи. Робочі, творчі контакти ДТУМ з українцями Кубані після походу козаків у 1992 році не перервалися. Більше того - вони згодом дали конкретний і плідний результат . Але про це - далі...

Хорова капела ім.М.Леонтовича - це серйозно Зовсім небагато людей на Донбасі, не кажучи вже про всю Україну, знають, що зусиллями Донецького Товариства української мови і Донецького оперного театру була створена хорова капела ім. Миколи Леонтовича. Вона проіснувала трохи більше року, мала запис на донецькому радіо, визнання фахівців, як явища вельми неординарного. Без належної підтримки державних структур, які зайняли спостережувальну позицію, капела, на жаль, припинила свою діяльність. Але - про все по-порядку.

У жовтні 1991 р. активісти ДТУМ і фахівці-професіонали - диригент Донецького академічного театру опери і балету, президент Фонду ім.С.Прокоф'єва, член Правління ДТУМ Василь Василенко і соліст Донецького театру опери і балету Володимир Масло - виступили з ініціативою створення вокально-хорової студії. Ось як В.Василенко, В.Масло та Голова Донецького обласного відділення всеукраїнської музичної спілки, заслужений діяч мистецтв України, проф. П.Д.Горохов обгрунтували необхідність такої студії?

"Сьогодні в процесі державотворення період хаосу переживає не тільки економіка, а й культура, займаючи, на жаль, останній щабель державної уваги. Культура як дзеркало

цивілізації потребує особливої уваги. І саме на Донбасі, де духовне зубожіння набрало катастрофічних наслідків, переростало нерідко в стадію людської дикості і варварства.
Масова фальшиво-наносна псевдокультура, псевдомистецтво та-кож додає свою частку на цьому антидуховному поприщі деградації особистості і, особливо, молоді.
На противагу цьому в руслі духовного відродження одним з шляхів воскресіння в людині людяного є залучення(в першу чергу молоді!) до самих найрізноманітніших цивілізовано-гуманних форм творчого, як колективного, так і особистого самовираження.
Однією з таких навчально-виховних, організованих форм є хоровий спів - пісня.
У порівнянні з іншими регіонами України, хорова культура на Донбасі знаходиться на дуже невисокому рівні. І це тут, де найбагатша етнічно-фольклорна палітра...“
Ось такі були причини створення капели - цілком обгрунтовані й вагомі.
Шляхом щотижневих занять, копіткої праці(спершу заняття проходили в Донецькому університеті - ректор В.Шевченко пішов назустріч, потім капела почала працювати в оперному театрі) було підібрано відповідний склад, до березня 1992 року сформовано хоровий колектив. Його склали біля 40 чоловік - творча і наукова інтелігенція Донецька, студенти консерваторії, музичного училища, університету, будівельного технікуму. Середній вік студійців - 20-25 років. В.Василенко та В.Масло, які опіковувалися капелою (В.Масло став її художнім керівником) дотримали свого слова, своєї концепції - орієнтуватися на молодь, нову українську генерацію.
8 червня 1992 р. відбулася перша презентація капели, названої іменем Миколи Леонтовича, творча доля якого свого часу була тісно пов’язана з Донбасом. На презентацію в Донецький оперний театр були запрошені представники громадських організацій Донеччини, донецька інтелігенція, преса. Згодом відбувся запис капели на донецькому радіо. Редактор музичних передач Донецького обласного телерадіокомітету, член ДТУМ Богдан Дутчак оцінює роботу своїх колег по Товариству В.Василенка та В.Масло як “прекрасне починання”, підкреслює, що “справа пішла” і дивується “індиферентності влади”. Дивуємося і ми всі...
Хорову капелу зареєстрували в Донецькому обласному відділенні Всеукраїнської музичної спілки. Вона стала колективним членом хорового Товариства ім.М.Леонтовича.
І все ж... все ж провівши таку гігантську, без перебільшення подвижницьку роботу, колектив не вдалося зберегти. В кінці 1992 року він припинив існування. Чому? Основна причина - відсутність необхідних коштів. ДТУМ, Всеукраїнська музична спілка зверталися до ряду державних, громадських організацій, фірм. Дуже мала і дуже слабка була на те реакція. До честі донецької фірми “Мальва”, окремих бізнесменів-донеччан - вони надали посильну допомогу співочому колективу на попередньому етапі становлення. Але далі йшов розвиток, включаючи гастрольні поїздки, що потребувало значно більших витрат. Цього не знайшлося. Ні в держави, ні в меценатів. Крім того, ініціатори заснування капели В.Василенко, В.Масло згодом покинули Донеччину.
Які ж висновки? Прості й однозначні. **При бажанні, творчому горінні, самовіддачі і, звичайно, високовому фаховому рівні й відповідному фінансуванні у нас на Донеччині цілком реально всього за один рік створити українську хорову капелу, яка б відповідала сучасним вимогам і могла вдовольнити навіть вибагливого слухача.** За це варто взятися враховуючи уроки першої спроби створення капели ім.М.Леонтовича.

Співпраця ТУМ і УНСоюзу на ниві англійської Товариство української мови та Український Народний Союз(США) в 1992 р. розробили допомогову програму навчання громадян України англійській мові. У списку 29-ти міст, де мали бути організовані групи навчання, стояв і Донецьк. Зрозуміло, що опікувалося набором в групу навчання, приміщенням, помешканням для викладача зі США Донецьке ТУМ. В Україні програмою керувала пані Зірка Воронка(США) - на той час професор Київського політехнічного інституту. А в Донецьк приїхала пані Христина Мурська з Нью-Ленокса, що неподалік від Чікаго, штат Ілінойс. В Америці Христина викладає в гімназії, за фахом - логопед.
В Донецьку ДТУМ набрало оптимальну для плідної роботи групу - 12 чоловік. Склад слухачів - від учениці середньої школи до професора політехнічного інституту. Заняття провадилися по 4 години щоденно протягом місяця. Зрозуміло - безкоштовно. Опікувалися пані Христиною від ДТУМ Ф.Олехнович, І.Шутов, а також В.Василенко та проф., докт.техн.наук В.Назимко.
Отже, який результат дали курси? Безперечно - позитивний. Це визнали всі їх учасники. Пряме спілкування зі “справжньою американкою”, кваліфікованою викладачкою англійської, яка вела

заняття в режимі “інтенсиву” - це не могло не дати позитивного результату. Більшість слухачів навчальної групи потім? побувавши за кордоном в англомовних країнах? добрим словом згадували пані Христину, ДТУМ, УНСоюз. А якщо врахувати, що таких груп в Україні було біля 100, то загалом проект Товариства і УНСоюзу дав змогу поліпшити знання в англійській біля 1200-1500 чоловік.
Була ще одна позитивна сторона акції Товариства й УНСоюзу - вони пізнавали, “відкривали” один одного. Це надзвичайно важливий фактор - “просто так” вперше поспілкуватися з людьми з-за океану, громадянами країни, яка була для СРСР “вероятным противником”, більше того - єдинокровними українцями. Саме таке пряме спілкування ефективно змінює світогляд, допомагає “відкрити” наше суспільство для світу, “вилікувати” його від хвороб зашореності, закомплексованості - хвороб тоталітарного режиму. Жаль, що ця програма співпраці з УНСоюзом на сьогодні не одержала розвитку.

Співпраця “Донбас-Крим”, “Донбас-Галичина”? не тактика, а стратегія Не секрет, що у деяких наших держав-сусідів впливові політичні сили сплять і бачать розшматовану й повалену Українську державу. “З добре інформованих джерел”, як то кажуть, відомо, що той процес “розмивання” держави наші недоброзичливці радять починати з Криму, Донбасу, Закарпаття (проблеми русинів-українців), так званої Новоросії. Але тут, без сумніву, є дві домінанти - Крим і Донбас. Це підтверджує активна практика діяльності проросійських сил в цих регіонах, їх тісний зв’язок, взаємоко-ординація дій, взаємопідтримка, ініціація деструктивних акцій саме з Донбасу і Криму. Власне, напрошується один дуже простий висновок, одне зрозуміле пояснення цьому - хазяїн у всіх антидержавних, антиукраїнських сил ОДИН.
Не вдаючись у подальший аналіз (його можна зустріти в багатьох публікаціях)? зазначимо, що не менш очевидним є і те, що сьогодні співпраця національно-демократичних сил Сходу і Півдня, Донбасу і Криму, видається перспективнішою і результативнішою, ніж, скажімо, Галичина-Крим. Саме ця співпраця може бути активною протидією консолідації антиукраїнських сил Криму й Донбасу. Взагалі, єдиний і потужний Південно-Східний Український Конгрес (чи його аналог) давно на часі...
Розуміючи надзвичайну важливість об’єднаних дій національно-демократичних сил Південно-Східної України, Донецьке Товариство з 1992 року почало діяти на зближення ДТУМ-ТУМ Криму. Влітку 1992 року Голова ДТУМ В.Білецький вперше здійснив робочу поїздку в Крим, зустрівся з керівництвом ТУМ Криму Алою Петровою, Олександром Польченком, з функціонерами Кримсько-татарського Менджлісу (Сергій Керімов та ін.), побував у первинних осередках Ялти (Лашко О.А., Доброзій М.Ф., Гарнага П.М.), нових татарських поселеннях (Кара-Таш та ін.). Неординарними були відвідини Ялтинського штабу Республиканского Движения Крыма (РДК) - відкрито проросійської організації. Це був на тоді(та, можливо, залишається й до сьогодні) чи не єдиний контакт організацій - антиподів. РДК зі сторони ДТУМ-Руху було запропоновано відкриту дискусію на радіо і TV. РДК відповіло відмовою.
Тісний контакт ДонТУМ-ТУМ Криму було налагоджено, узгоджено можливі перспективні напрямки спільної діяльності. Наступний хід подій показав, що такі паралельні зв’язки регіональних Товариств, особливо на Сході і Півдні України дуже корисні. Вони сприяють стійкості організацій, підвищенню результативності їх діяльності. На жаль , далеко не всі регіональні лідери(мова йде в основному про Схід та Південь України) те розуміли і здійснювали. Вельми мало було узгоджених регіональних справ, здійснених спільно. Кожен “сидів” у своїй області і рідко (а дехто й ніколи) не підставляв плече сусідові. Був це явний стратегічний прорахунок.
Але ДТУМ, цього прорахунку уникло і наступним його партнером по співпраці в 1992 році стало Львівське обласне Товаритво української мови ім. Т.Шевченка “Просвіта”. 19-28 листопада напередодні 1-ї річниці референдуму про незалежність України, за попередньою домовленістю керівництва наших товариств, творчу поїздку на Львівщину здійснив колектив самодіяльних та професійних митців клубу ім.Л.Українки м.Макіївки (всі - члени ДТУМ). Очолювали делегацію член Правління ДТУМ Валентина Тиха та керівник макіївської вокальної групи “Червона калина” Олександра Пронько. 18 учасників цього ансамблю, лауреати Донецького обласного фестивалю “Калинова вода” ісклали ядро творчої делегації ДТУМ. Треба віддати належне львів’янам - вони продемонстрували справжню галицьку гостинність. Відповідальний секретар ЛТУМ Ігор Мельник та відповідальний за культурно-мистецьку роботу ЛТУМ Роман Керик, референт ЛТУМ

С.Кубликов, голови місцевих осередків зорганізували цілі гастролі нашого творчого колективу по Галичині. “Червона калина” з Донбасу виступала у Львові, Кам’янці-Бузькій, с.Зашків Жовтківського району, в школах, військових частинах, училищах, сільських та міських будинках культури, клубах. А Валентина Тиха - мистецтвознавець - прочитала ряд лекцій про поета - патріота, донечанина Василя Стуса. Ось що вона згадує? *“Ми, донеччани і галичани, були єдині в любові до України,її мови, літератури, поезії зокрема. Але й різні. Мене глибоко вразила велика духовна культура, знання історії й філософії релігії, віра в Бога , яка дарує душевний спокій, примирення. І мушу зізнатися, що чи не вперше відчула, що величезний духовний пласт культури мого народу випав з мого житя, без сумніву, збіднивши його”.* І ще? *“Під час усіх наших виступів лунали палкі слова про велику роль Львова у національному пробудженні, про Донеччину, як рідну землю великого поета Василя Стуса”.*

На зустрічі з Головою ЛТУМ, письменником, народним депутатом України, Романом Іваничуком ЛТУМ і ДТУМ обмінялися подарунками (від Донбасу - шахтарська каска) і домовилися про подальшу співпрацю.

А ось що розповідає про творчу поїздку керівник “Червоної калини” О.Пронько? *“Кажуть, що міста , як і люди, мають своє обличчя, навіть характер. Гадаю? що так, бо мимоволі порівнюю своє місто з тими містами, де випала нагода побувати. Цю думку викликала в мене поїздка до старовинного Львова, куди ми, народний оркестр українських інструментів та вокальна група “Червона калина”? були направлені Донецьким обласним Товариством української мови. Як зараз пам’ятаю той день - нас? 18 співаючих, граючих на музичних інструментах донеччан. І всі ми різні - українці й росіяни, білорус і тувинець - а всі разом маленька часточка українського народу, веземо зі Сходу на Захід свої пісні, свою любов до матері-України. Хвилювань - через край, і не так за свою виконавчу майстерність, як за те як нас зустрінуть, адже досить багато місцевих “доброжелатетелей” переконували нас, що ці “бандеровцы” закидають нас помідорами...*

До Львова прибули опівночі, але нас чекали представники Львівського ТУМ і через годину ми вже були влаштовані в затишному гуртожитку ПТУ 32, що на Високому Замку. Ранок зустрів нас білим пухнастим снігом і церковним дзвоном. Нашвидку вдягаємось і у місцевих хлопчаків дізнаємося, що сьогодні велике свято - Михайла. Від тих дзвонів на серці стає бадьоро і чомусь впевненіше. Через дві години чудовий комфортабельний автобус привозить нас у райцентр Кам’янку-Бузьку. Тут мав відбутися перший концерт. Відкриваємо завісу - в залі повно людей. Кожен номер, кожна пісня викликають бурхливі оплески. Особливо приємно львів’янам, що до них приїхали робочі люди - шахтарі Донбасу, які, виявляється, ще й непогано співають. Одним словом - концерт пройшов на одному диханні. Свій виступ завершуємо урочистим маршем запорозьких козаків, виносимо на сцену український стяг та корогву Кальміуської паланки. З перших же акордів маршу весь зал встає. З квітами(зима надворі), караваєм, державним знаменом піднімаються до нас на сцену люди, бажають здоров’я, дякують за концерт, цілують. Старша людина, воїн Української Повстанської Армії, яка постала на Заході для боротьби з німецько-фашистською та московською навалою, підходить до гурту артистів і? вклоняючись громаді? дарує нам синьо-жовтий прапор держави? “Ми один народ, ми будемо молитися за Донбас і за вас!”- говорить він. І раптом все завмерло, і всі заспівали нам “Многая літа...“ Всі - діти, старі, дорослі, молодь - співали нам, Донбасу! Концерт закінчено, ми йдемо крізь зал, а нас обнімають, пригортають, запрошують у гості і, здається, що віддають нам свої серця...

Те почуття єдності, братерства додало нам сили і наснаги - і всі наші подальші виступи проходили з неодмінним успіхом. У селі Зашкові ми відвідали музей Свгена Коновальця, поклали квіти до його пам’ятника, дали два концерти, обмінялися адресами з сельчанами, які розмістили нас по хатах. І вже ніхто з наших артистів не хвилювався, що погано зна українську мову - ми серцем відчули тепло сердець галичан і самі відчули себе українцями.

У Львові ми були також у театрі ім. М.Заньковецької на вечорі до 120-річчя Богдана Лепкого, дали декілька концертів, на яких були присутні преса, телебачення, місцеві артисти(зокрема, нар. артист України Михайло Баран). Від’їздили зі Львова з серцями переповненими любов’ю - і свою любов ми залишили там, на Західній Україні. Ми - донечани і галичани - немов би то обмінялися серцями. І це було справжнє щастя. Та головне, як на мою думку, в тім, що люди зблизилися, відчули себе одним народом. Наша росіянка з Макіївки Валентина Проценко сказала?“Я не бачила людей кращих, ніж оті “бандерівці“, і якщо вже на те пішло, то я теж - “бандерівка!” Тож ця поїздка зробила велику справу - вона з’єднала серце Сходу і Заходу в одне - серце України”.

Як бачимо, від подібних контактів “Схід-Захід” виграють обидві сторони, бо то є процес інтеграції нації, процес її консолідації в єдине тіло. Виходячи саме з таких міркувань ДТУМ і надалі розвивало ці контакти, знаходячи все нові можливості, нових партнерів для співпраці.

Криза Товариства, чи “хвороба зростання”? Поділ Товариства на “тумівців” і “просвітян”, що розпочався у 1991 р., продовжувався і у 1992 р. У січні - березні загострилося протистояння В.Куєвда - П.Мовчан в Центральному Правлінні. 31 січня 1992 року Мінюст реєструє нову організацію - Всеукраїнське Товариство “Просвіта” як правонаступницю Товариства української мови. Більшою частиною Секретаріату і частиною Центрального Правління це сприйнято як акт ліквідації ТУМу (див. добірку документів у додатку). Член Колегії Адвокатів м.Києва С.Захарченко дає юридичну оцінку процедури реорганізації ТУМ в “Просвіту”? де вказує на грубі порушення законодавства. В Правління регіональних ТУМ з Центрального Правління йдуть листи - від заступника голови В.Куєвди, працівників Секретаріату Марії Овдієнко, Антоніни Дяченко, Оксани Батюк, Марії Погребняк, Лариси Чайки, Тамари Коновал, Володимира Ковальчука та інших з незгодою щодо ліквідації ТУМ. Треба сказати, що до цієї кризи в Товаристві загалом панувала атмосфера товаристськості, духовної єдності. ДонТУМ зустрічало в Секретаріаті, Центральному Правлінні розуміння проблем Донбасу, Донецького Товариства, плідно співпрацювало з основними ланками керівництва. Криза порушила (якщо не знищила) цю атмосферу братства, порушила доброзичливі зв’язки Центр - ДТУМ, те ж сталося і в багатьох інших Товариствах, скажімо Криму, Закарпаття, Харкова.
11 квітня 1992 року на вимогу багатьох крайових об’єднань ТУМ відбулася Головна Рада Товариства в Києві. Попри явну конфронтаційність і протистояння (багато хто потім звинуватив П.Мовчана в “узурпації мікрофону”) вона зуміла прийняти (28 -”за”, 19 -”проти”, 3-”утримались”) конструктивне рішення - скликати надзвичайну конференцію Товариства, яка б поклала край існуючій в Товаристві кризі. 13 обласних організацій письмово висловились за таку конференцію? Львівське, Івано-Франківське, Рівненське, Запорізьке, Чернігівське, Миколаївське, Харківське, Донецьке, Черкаське, Хмельницьке, Кримське, Одеське, Вінницьке. Підтримали це Тернопільське, Житомирське, Чернівецьке і Сумське об’єднання Товариства української мови. Термін конференції було призначено на кінець травня - початок червня 1992 року. Оркомітет цієї конференції? А.Мокренко, В.Куєвда, В.Радчук, Г. Бобровницький, Калашник, М.Овдієнко, М.Бородай (всі - Київ), В.Степаншин (Рівне), А.Кіндратенко (Харків), І.Мельник (Львів), Т.Мірошниченко (Запоріжжя), В.Клабак (Суми), Л.Ярмолюк (Житомир), Р.Іваничук (Львів) було оголошено на Головній Раді Товариства (з листа А.Кіндратенка - архів ДТУМ). Порядок денний конференції ?
1. Про правочинність “конференції“ 12 жовтня 1991 року.
2. Стан української мови в Україні і стан Товариства (шляхи виходу з кризи і програма діяльності).
3. Прийняття нової редакції Статуту ТУМу .
4. Вибори керівних органів Товариства.
23 травня 1992 року згідно з рішенням Головної Ради ДТУМ провело 4-у (V-у) позачергову Конференцію Донецького Товариства української мови. Попри свою “позачерговість”, ця конференція була разом з тим значною мірою робочою, звітно-виборчою. В звітній доповіді голова ДТУМ В.Білецький зупинився на організаційній, координаційній, видавничій, лекційній, культурно-мистецькій роботі ДТУМ, а також діяльності шевченківців по впровадженню “Закону про мови...“ , виступах його членів у засобах масової інформації, на з’їздах, форумах, конференціях(див. виступ у додатку - архів ДТУМ). Разом з тим В.Білецький мотивував необхідність ротації в керівництві і вийшов з клопотанням до Конференції про свою відставку. Виходячи з ситуації в Товаристві, це у своїх виступах та репліках визнали небажаним І.Шутов, О.Швайка, М.Тищенко і В.Білецького обрали головою ДТУМ на новий строк (45-”за”, 3-”утрималися”, “проти” - немає). Разом з тим на прохання В.Білецького керівництво ДТУМ було зміцнене. Введено посади Заступників Голови ДТУМ. Було обрано три заступники? юрист Ілля Шутов, вчитель, депутат Донецької Міськради Іван Декань, інженер Олена Давиденко. А Правління ДТУМ поповнилося Василем Василенком - диригентом Донецького оперного театру, президентом Фонду ім. С.Порокоф’єва. Делегатами на позачергову Республіканську конференцію Товариства від ДТУМ були обрані Л.Михайлик (Димитрів), М.Яковенко (Макіївка), В.Нестеренко (Сніжне), Ю.П.Мельник (Харцизьк), А.Мороз (Маріуполь), Ю.І.Мельник (Горлівка), В.Білецький, І.Шутов, Ф.Олехнович, І.Шингоф (всі - Донецьк), М.Гега (Краматорськ). Позиція, з якою делегати ДТУМ готувалися їхати до Києва? була

єдина? припинити кризу в Товаристві шляхом розумних компромісів збереження єдності, цілісності Товариства, нова назва Товариства може бути "Просвіта"(про це говорили, зокрем, В. Білецький, А. Мороз, Ю.І. Мельник), **але преорітет його діяльності повинен залишатися один - повсюдне впровадження української мови в українському суспільстві, українській державі.**

Крім того, на конференції ДТУМ 23 травня 1992р. було прийнято рішення про клопотання щодо входження Донецького Товариства асоційованим членом в ДКО НРУ. Була прийнята ухвала про зосередження зусиль ДТУМ на відкритті українських шкіл у всіх районах Донецька і кожному з міст Донеччини.

Але щодо зібрання надзвичайної (позачергової) республіканської конференції ТУМ серед обласних організацій були й інші міркування. Скажімо, В.Заремба, Голова Дріпропетровського Товарисва? 25.04.92. підписав Ухвалу Дніпропетровського (Січеславського) Товариства, де говорилося, що "скликання "надзвичайної" звітно-виборчої конференції неправомірне" і висловлював свою "прихильність до "Просвіти" за версією П.Мовчана, засуджуючи "інтриганів та підбурювачів у Центральному Правлінні й Головній Раді"(архів ДТУМ). Зглядаючись на явний розкол Товариства на "ТУМівців" та "провітян" один з раціональних кроків пропонувало, на нашу думку, Львівське Товариство? створити узгоджувальну комісію з обох боків для корегування Статуту і повернутися до назви "Товариство української мови ім.Т.Шевченка "Просвіта"(лист ЛТУМ від 5.04.92. - архів ДТУМ).

Врешті-решт, надзвичайна республіканська конференція Товарисва, де мали бути опрацьовані рішення, що знімали кризові явища в Товаристві, так і не відбулася. Навесні? за день до визначеного строку Конференції? по республіканському TV виступив Р.Іваничук з інформацією про відкладення строку зібрання до осені 1992 р. Восени ж цієї конференції, яка б об'єднала "ТУМівців" та "просвітян"? теж не відбулося. Дивно, але вельми авторитетні в національно-демократичних колах Д. Павличко, Л.Танюк, О.Ємець, І.Драч, Ю.Мушкетик, до яких неодноразово зверталися активісти Товариства (див. додаток), активно не вплинули на хід подій.

Отже, Товариство, на жаль, розкололося і не знайшлося сил, розуму і доброї волі повернути найдорогоцінніше - єдність. Товариство залихоманило. 29.04.92. листом ? 12-65-65 Міністерство Юстиції України повідомило про "припинення діяльності Всеукраїнського Товариства "Просвіта" ім.Т.Шевченка до прийняття рішень повторною конференцією". Правда? згодом діяльність "Просвіти" була тим же Міністерством поновлена. Але кампанія взаємних звинувачень вихлюпнулася в пресу, стала "надбанням" широкого загалу, що дуже негативно вплинуло на авторитет Товариства. Почалися навіть судові процеси між його лідерами і апеляції до адміністрації(щоб "утихомирити" опонента). Напевно? саме ці події разом з активним процесом формування нових міні-партій "під лідера", які висотували кадри ТУМ, і поклали край непересічній впливовості Товариства в суспісьстві, якою воно по праву користувалося в 1989-1991 рр.

А як складалися справи в Донецькому ТУМ? У результаті організаційної кризи Центру "заштормило" й тут. 25 серпня 1992 р. Правління Всеукраїнського Товариства "Просвіта" ім.Т.Шевченка реєструє Донецьке обласне Товариство української мови за ? 0-05-016. А вже 25 жовтня ініціює звітно-виборчу конференцію альтернативного Донецького обласного Товариства "Просвіта" без участі структур Донецького обласного Товариства української мови. Головою нового Товариства обрано п. Степана Мишанича, професора, літературознавця, який нещодавно приїхав працювати на Донеччину і обійняв посаду завідувача кафедри української літератури ДонДУ. Далі листом ? 01-526 від 9.12.92. голова ВТ "Просвіта" п.П.Мовчан повідомляє Голову ДТУМ В.Білецького про відміну реєстрації ДТУМ від 25.08.92. і про те, що "Товариство української мови припиняє своє існування"(див. додаток). Отже, ДонТУМ, фактично будучи поряд з іншими обласними Товариствами, засновником республіканського ТУМ формально було скасоване. До речі, це сталося вже вдруге - перший раз спроба "скасувати" Донецьке обласне Товариство української мови йшла від Донецького обкому КПУ починаючи з січня 1989 р.

Але все це - організаційна сторона питання. Як криза в республіканському Товаристві позначилася на діяльності Донецького ТУМ? Досить негативно. 15.06.92. після майже двохрічного зволікання з відповіддю на неодноразові клопотання ДТУМ про приміщення для офісу, Донецька обласна державна адміністрація листом ? 06-02234-1(архів ДТУМ) відмовляє Товариству в одержанні офісу. Частина людей відходять від ДТУМ. Але Правління, більшість осередків продовжують працювати в творчому, конструктивному руслі. Погляньмо, що і як вирішувало після цих "потрясінь" Правління ДТУМ в переддень нового 1993 р.(протокол від 26.12.92.). Голова В.Білецький інформує про поточну діяльність в 1992 р. і пропонує підготувати чергову конференцію ДТУМ в 1-му кварталі

1993 р. Скарбничий В.Ребрик інформує про фінансовий стан ДТУМ (витрати - на книги для української діаспори в Росії, хорову капелу ім. М.Леонтовича, відзначення роковин В.Стуса і т.і.). В.Оліфіренко повідомляє про співпрацю з журналом "Донбас" по виданню посібника "Дума і пісня", В.Василенко - про поточні питання роботи хорової капели (тут же вирішується вийти на Уряд України з клопотанням про допомогу у цій справі). Повідомляється про успіхи члена ДТУМ д.х.н. О.Швайки у створенні україномовного тлумачного словника з хімії. Інформація про розвиток подій щодо ТУМ - "Просвіти", "скасування" ДТУМ сприймається загалом спокійно (не вперше...). А в цілому - робоча атмосфера, ділові підходи, конкретне й ефективне вирішення справ. Донецьке обласне Товариство української мови ім. Т.Шевченка продовжувало свою роботу - спокійно, солідно, без зайвого галасу та самореклами. Його діяльність була направлена на одне - максимальний позитивний результат на терені українського національно-культурного відродження Донбасу.

7. 1993 -- БУДУЄМО НОВУ УКРАІНУ Це був рік важкого, але неухильного державного поступу України. Простого, легкого державотворення, та ще й у великій європейській країні, з ураженою десятиліттями комуністичного режиму економікою годі було й чекати. 1993-й позначився в Україні сплеском цін, галопуючою інфляцією, рядом втрачених можливостей і нездійсненими сподіваннями багатьох на швидкі реформи в економіці. Але були й вагомі позитиви - небувало великий урожай, світове визнання нашої країни, мир на нашій землі тоді як в ряді країн СНД палали вогнища військових конфліктів...
Для національно-демократичних сил загалом це був рік пошуку нових форм діяльності і консолідації, спроб (успішних і не дуже) все більшої переорієнтації на конкретну конструктивну роботу, координацію дій. Остаточно пішов у небуття, став історією емоційно-вибуховий етап розвитку українського суспільства. Прийшли будні з своїми складними проблемами, гараздами і негараздами, прийшов час, коли "маятник" громадсько-політичних процесів досягши свого апогею, кінцевої точки розхилу в одну сторону хитнувся в протилежну. Пожвавилися ліві сили. Українське суспільство, наші завоювання "оксамитової революції" 1989-91 рр. почали проходити випробовування "на міцність". І то - в різних галузях суспільно-політичного, економічного життя країни.
Ось так схематично, штрихами можна означити канву процесів того періоду. Як же діяло Товариство української мови Донеччини в ті дні? В першу чергу, треба відзначити відчуття "бігу на далеку дистанцію". Для всіх, або майже всіх стало зрозумілим, що з нальоту, "одним махом" вирішити всю масу проблем, що накопичилися, не тільки не вдається(на це годі було сподіватися й раніше), але неминучою є боротьба за... втримання вже завойованих позицій. Різко скоротився випуск української книги(раніше він штучно підтримувався на певному рівні під гаслами "розквіту" націй в СРСР), українські журналісти, особливо на Сході й Півдні не знайшли сил створити конкурентноздатні газети-таблоїди, популярні, рекламні, інші періодичні видання... Те ж саме - в кіно, театрі тощо. Деструктивні процеси, що тривали протягом останніх століть, так сильно вразили українство в цих регіонах, зокрема, на Донбасі, що сьогодні створення тут навіть головних, базисних передумов національно-культурного відродження, подальшого розвитку української культури є вкрай складною задачею. Розуміння, відчуття цього змусило керівництво Донецького Товариства української мови шукати нові ефективні, результативні шляхи діяльності. Саме як результат цього пошуку в 1993 р. ДТУМ починає активно виконувати програми "Фонд допомоги вчителям і школам" та "Підручники", зосередивши свої сили на формуванні нової - молодої генерації українців...
Але давайте "пройдемося" 1993-м роком, зупинимося на найпомітніших справах в доробку Товариства.

ДонТУМ створює "Фонд допомоги вчителям та школам Донеччини" Отже, розуміючи, що в кінцевому підсумку "виграє" той, хто виграє боротьбу за молодь, ми активізували скромні сили Товариства в цьому напрямку діяльності. На 5-й (VI-й) Конференції ДТУМ в лютому 1993 р. було прийнято рішення про створення "Фонду допомоги вчителям і школам Донеччини". Ця програма передбачала фінансову і матері-альну допомогу школам і вчителям області, які найбільш активно виявили себе на терені українського відродження. Зрозуміло, що ДТУМ робило такий крок тільки тому, що держава, на жаль не зайняла протекціоністської позиції щодо української мови у

шкільництві і ми, по змозі сил, старалися компенсувати це упущення. Статут Фонду передбачав матеріальне заохочення вчителів, які в поточному році перейшли на кваліфіковане викладання свого предмету українською мовою. Розмір разової винагороди складав 5-10 мінімальних зарплат. Рішення про присудження премій приймала Наглядова рада Фонду, до складу якої увійшли представники ДТУМ і організацій-спонсорів Фонду. Перші, хто зголосився дати копійку до цього фонду були? редакція газети "Східний часопис", ДКО Руху, два спільних приватних підприємства Донецька. В 1993 році зібравши певну суму коштів Фонд на одній з поточних нарад освітян області, скоординувавши свої дії з Управлінням освіти видав 16 премій вчителям, а згодом 2 премії бібліотекарям Донеччини.
Паралельно Фондом було закуплено чималу кількість української літератури, яка після комплектації у спеціальні тематичні бібліотечки (що на високому рівні здійснював Г. Бутко) була розвезена по ряду шкіл, зокрема, періферійних, як дарунок Товариства. Кожна з таких бібліотечок включала по 30-50 книг нової (випущеної після 1990 р.) української історичної, методичної та ін. літератури. Для цього було зорганізовано ряд цільових рейдів, в яких брали участь В. Білецький, В. Тиха, І. Шутов, В. Оліфіренко, інженер Володимир Клименко та ін. Схема рейдів була проста? аренда транспорту, виїзд на місця з бібліотечками, вручення їх дирекції шкіл і вчителям з дарчими листами ДТУМ і реєстром літератури. Таким чином тільки за II півріччя 1993 року було направлено в школи, дитсадки, місцеві бібліотеки 3140 книг (біля 70 бібліотечок). Зокрема охоплено СШ?40 (Авдот'їно), Старобешівську СШ, Новожданівську, Кумачівську, Кузмихайлівську, Гусельниківську СШ, СШ? 1 і 2 м. Новоазовська, СШ ?66, 69 Маріуполя і т. д. Рейди охопили такі великі населені пункти Донеччини, як Старобешеве, Новоазовськ, Горлівку, Білицьке, Макіївку, Маріуполь, а також деякі школи Криму (селище Приморське).
Роблячи ці рейди, ми відчули, що на місцях школи, як правило, готові до повернення в лоно української мови, але це повинно супроводжуватися відповідним комплексом кадрових і матеріально-технічних, а також роз'яснювальних заходів. Неуспіх в якомусь конкретному місті (а вони були і є в практиці Донецького обласного Управління освіти) є результатом або неправильної концепції ("українські класи" замість "українські школи"), або нехтуванням кадрового, матеріально-технічного питання. Тільки в окремих місцях Приазов'я, як ми виявили, місцева адміністрація займала "войовничу" позицію щодо українізації шкіл.
На жаль? "Фонд допомоги вчителям і школам" ДТУМ активно діяв тільки в 1993 році. Надалі відсутністність коштів звузила сферу його функціонування до періодичної підготовки бібліотечок школам, які того найбільш потребують.

Програма "Підручники" Ця програма ДТУМ, розпочата в 1993-у , йшла також у контексті "роботи на молодь". Вона передбачала фінансове, творче, організаційне сприяння ДТУМ створенню і випуску в світ новітніх українських підручників і посібників для шкіл і вузів у всіх галузях знань силами вчених Донеччини. Першими "ластівками" стали "Дума і пісня" В.Оліфіренка (джерела літературного краєзнавства), яка вийшла за сприяння ДТУМ в журналі "Донбас" загальним накладом 50 000 прим. і "Промисловий транспорт" (підручник для технічних вузів) професора М.Мухопада.
Проводячи велику роботу на терені краєзнавства та народознавства? ДТУМ звернулося до начальника управління Міносвіти України п. Роберта Карташова (лист 87Б/93 віл 1.11.93.) з ініціативою створення Центру народознавства Донеччини. Ідея була підтримана, але, на жаль, не здійснена із-за економічних та організаційних причин, незалежних від ДТУМ.
Надалі програма "Підручники" була розвинута в рамках діяльності створеного за ініцативою ДТУМ Українського культурологічного Центру.

"Донбас-Крим", Донбас-Галичина" -- нові кроки співпраці В 1993 році регіональні (так звані "горизонтальні") зв'язки ДонТУМ з Півднем і Заходом України набули нового розвитку.
З ТУМ Криму було заключено угоду, за якою ДонТУМ фінансує половину витрат на видання гостро необхідного на півострові українського посібника з літературного краєзнавства "Чорноморська хвиля" професора Сімферопольського університету Олександра Губаря. Виготовити його взялася газета "Східний часопис" накладом 1 000 прим. (пробний випуск). Треба підкреслити, що спроби ТУМ Криму видати цей підручник через споріднені організації Галичини і Києва в 1992-

1993 роках не дали результату. Донецьк взявся... хоча для ДТУМ то було в декілька разів складніше, ніж для Товариств Львова, чи Києва. Крім того, цей серйозний видавничий проект був не тільки пов'язаний з великою відповідальністю, трудом, але й певним "випробовування на зрілість", бо видання книги - це дуже серйозна справа, що включає ряд фінансових, організаційних , творчих та ін. компонент. Отже, робота над "Чорноморською хвилею" розпочалася. В "Східному часописі" до неї було залучено журналіста і активного організатора Станіслава.Бліднова, від Донецького Товариства видання координував В.Білецький, який на той час був одночасно заступником редактора "Східного часопису", що сприяло роботі над книгою.
А в цей час на Захід, на Тернопільщину від ДТУМ та й всього Донбасу поїхав на шевченківські березневі дні 1993 року творчий колектив вокального тріо "Тернова ружа"? Лілія Довгошеїна, Яна Христенко, Ірина Прудникова - всі з Донецької консерваторії. Від ДТУМ очолювала делагацію, в яку входив і Андрій Прудніков, член Правління ДТУМ В.Тиха. Треба сказати, що "Тернова ружа", яка стала лауреатом V Міжнародного конкурсу української пісні "Золоті трембіти", була і є незмінним учасником багатьох програм, організованих ДТУМ. Репертуар у дівчат різноманітний - козацькі, стрілецькі, ліричні та жартівливі українські пісні.
Пробувши майже тиждень на Тернопільщині, де партнерами ДТУМ в організацій-ному плані виступала обласна Рада народних депутатів (п.І.Герета), дівчата дали біля 12 концертів - в Тернополі, Теребовлі, Збаражі. І самі побували в історичних місцях (Збаражський замок), і Донбас представили з великим успіхом. *"Особливо теплий, захоплюючий прийом,* - згадує В.Тиха,- *влаштували дівчатам у військових частинах, що дислокуються на Тернопільщині"*. Воно й зрозуміло - молоді українські воїни не часто бачать у себе в частинах справжніх майстрів, чарівниць пісні, та до того ж - просто чарівних дівчат-донечанок. А Валентина Тиха, як завжди, провела ряд лекцій про донець-ких поетів-борців і правозахисників, зокрема, В.Стуса, О.Тихого.
16 липня 1993 р. керівники ДТУМ В.Білецький, М.Тищенко, І.Шутов уперше в складі зведеної групи представників національно-демократичних організацій Київщини, Вінничини, Івано-Франківщини, Львівщини, Закарпаття здійснили сходження на найвищу гору Карпат Говерлу й встановили там державний прапор України.
Таким чином, орієнтація ДТУМ на інтеграцію, зближення, співпрацю регіонів Захід-Схід-Південь, спільні акції продовжувалися. І успішно.

Політичні пристрасті 1993-го і ДонТУМ Соціально-політична обстанавка на Донбасі в 1993 р. характеризувалася триваючою поляризацією різноманітних сил. З одного боку, це були представники національно-демократичних організацій, з іншого - новостворені проросійськи орієнтовані партії та рухи. При цьому, якщо ріст перших стабілізувався, то других загрозливо продовжувався. Тоді їх на Донеччині діяло біля десяти? Гражданский конгресс, Интердвижение, Движение за возрождение Донбасса, II-й конгресс интеллигенции Донбасса(альтернативний зорганізованому за участю ДТУМ), Демократическое Движение Донбасса, общество "Русь" і т.д. Ясно, що ДТУМ, як перша масова національно-демократична організація Донеччини 90-х років не могла стояти осторонь цих процесів, особливо, коли відновлювалася КПУ.
1 березня 1993 року разом з Донецькою та Луганською КО НРУ, Донецькою "Новою Україною", Спілкою трудящих Донбасу, Донецьким братством УПА, Донецькою обласною організацією Об'єднаної соціал-демократичної партії Донбасу ДонТУМ було створено "Антиімперський блок"і вже 6 березня Товариство взяло участь в акції протесту в Донецьку і Макіївці проти відновлювальної конференції КПУ. В Макіївці не обійшлося без жорстокого протистояння? міліця-пікетувальники (в т.ч. ДТУМ) і навіть сутички з "дружинниками" КПУ. Шевченківці черговий раз відчули на собі "революційний запал" лівих та досить своєрідну реакцію місцевих правоохоронців, які швидше захищали збір КПУ, ніж виконували свої конституційні обов'язки (відбулися розбитою фотокамерою В. Білецького і лише однією "справою", яку завела місцева міліція на І. Шутова).
2 жовтня 1993 року ДТУМ брало участь в установчих зборах нової національно-демократичної організації - Народного Конгресу Донеччини (НКД), а 2 листопада Правління ДТУМ прийняло ухвалу про входження Товариства в НКД як асоційованого члена ("за"- 8 голосів, "проти"- 3). 19 грудня 1993 р. ДТУМ бере участь в Конгресі національно-демократичних сил в Києві. Зрозуміло, що ця суспільно-політична діяльність ДонДТУМ ім. Т. Шевченка розширювала сферу дій Товариства, додавала ваги організації, допомагала їй орієнтуватися у мінливому морі ще не до кінця сформованих партійних течій України.

Донецьке ТУМ розширює контакти Вищої результативності роботи можна досягти збільшуючи і розширюючи поле діяльності, число контактів з партнерами. Цієї аксіоми ДонТУМ дотримувалося завжди. Ось як Товариство діяло в 1993 році - одному з особливо "урожайних" для ДТУМ на партнерські контакти.
По-перше, Донецьке Товарисво активізувало програму "Українська книга - українцям Росії" (кількість українських організацій-партнерів ДТУМ в Росії зросла на декілька десятків). Далі - Товариство підтримало донечан Л.Лісову та Г.Уривського в їх поїздці на Міжнародний фестиваль-конкурс української поезії "Срібна земля" в Ужгороді. Члени Правління Товариства зустрілися в Донецьку з представниками української Служби Бі-бі-сі, а також з німецькими і австрійськими студентами, які удосконалювали свої знання з української в Донецькій Політехніці. Члени ДТУМ взяли участь в І-му Конгресі українців Росії в Москві. Творчий візит члена Правління ДТУМ Василя Василенка в США було використано для розширення контактів з багаточисленною українською діаспорою в Америці. Що ж до України, то тут ДТУМ активізувало свої контакти з Товариством української мови Київського державного університету(голова доц. В.Радчук).
Отже, ДонТУМ не замикалося в собі(що могло привести до банального сектантства), а вело роботу широко, географія його контактів охоплювала різні країни. Результати цих контактів не забарилися. Вони принесли, ініціювали нові проекти, нові ідеї, нові справи.

ДонТУМ-93 -- організаційний аспект Зовні тут в 1993-у було все гаразд. 5 (VI) Конференція ДонТУМ ім.Т.Шевченка, яка відбулася 13 лютого, зібрала делегатів з 32 осередків та міських об'єднань(15 осередків Донецька, 3 - Макіївки, а також Маріупольське, Сніжнянське, Дзержинське, Горлівське, Очеретинське, Харцизське, Димитрівське, Докучаївське, Краматорське, Костянтинівське міське, Жданівське, Слов'янське, Костянтинівське сільське Товариства і об'єднання). Головою ДТУМ переобрали В.Білецького, його заступниками стали В.Тиха, М.Тищенко, О.Давиденко, І.Декань, А.Мороз. Правління ДТУМ обрали в складі? В.Білецький, В.Тиха, М.Тищенко, І.Декань, А.Мороз, О.Давиденко, І.Шутов, Ф.Олехнович, В.Оліфіренко, О.Пронько, В.Василенко, А.Прудніков, Л.Ридкін, В.Ребрик, М.Жовніренко.
Дискусія, яка відбулася на Конференції довкола розколу Товариства на "Просвіту" і ТУМ, закінчилася висновком, що може існувати і те і інше. А.Мороз(Маріуполь) відзначив доцільність і переваги нової назви "Просвіта". З ним багато хто погоджувався, але при голосуванні за зміну назви з 43-х делегатів висловилося тільки троє. Отже, назва Товариства залишилася старою?"Донецьке обласне ТУМ ім.Т.Шевченка". Одночасно Правлінню було доручено провести перереєстрацію ДТУМ як обласної організації в ВТ "Просвіта". Конференція прийняла ряд дуже важливих рішень - по заснуванню "Фонду допомоги вчителям і школам", активізації діяльності по програмах "Українська книга - українцям Росії", "Українська пісня, українська музика", "Газета"(малася на увазі всіляка підтримка "Східного часопису"). Крім того, Конференція ДонТУМ прийняла Заяву-протест проти використання шахтарського страйкового руху в політичних інтересах. Одночасно ця Конференція ДТУМ, враховуючи триваючу кризову ситуацію в республіканському ТУМ, змінила Статут Донецького обласного ТУМ, означивши в ньому моменти, що давали можливість реєстрації на обласному рівні як самостійної організації. Це збільшувало потенційну стабільність організації. Але спроби перереєстрації Товариства протягом 1993 р. не вдалися - в Донецькій адміністрації йшла перебудова реєструючих структур, а Київ(Центральне Правління "Просвіти") просто не відповідало. Не дуже оперативно по цьому важливому питанню спрацювали й деякі активісти ДТУМ - вже зібрані для перереєстрації юристом І.Шутовим документи на жаль "загубилися" у М.Тищенка. Зрозуміло, що все це не сприяло подальшій цілісності ДонТУМ попри його активну діяльність. Намітилася тенденція на "розмивання" Товариства.

8. 1994-й -- ЩИРА ПРАЦЯ Й НОВІ ПОШУКИ Цей рік в Україні позначився економічною кризою, яка привела до падіння обсягів промислового виробництва більше ніж на третину. Пам'ятаючи "кращі часи", настрої суспільства полівішали. Власне, подібні процеси спостерігалися і в усіх країнах Східної Європи, які донедавна мали соціалістичну орієнтацію...

1994 рік пройшов для ДТУМ під знаком праці й пошуків нових форм роботи, нових можливостей. Товариство активно, - матеріально, творчо, організаційно,- підтримує газету “Східний часопис”, особливо в заснуванні та випуску нового додатку “Козацький край”. Продовжує програму “Фонд допомоги вчителям і школам” та “Підручники”, зміцнює співпрацю з Кримським Товариством (А. Петрова) та налагоджує тісний контакт з Товариством української культури Кубані (ТУКК, М.Тарнавський, В.Чумаченко та ін.). ДонДТУМ продовжує плідну співпрацю з журналом “Донбас” по випуску регіональних посібників для шкіл та разом з Донецьким грецьким товариством ініціює створення інвестиційного фонду “Еллініка-Донбас”. Але чи не найрезультативнішим є створення за ініціативою ДТУМ нової обласної організації - Українського культурологічного Центру.

На допомогу вчителям та школам Донеччини Практичне впровадження української мови в усі сфери діяльності, і в першу чергу в школах Донеччини, розвиток мови і культури, залишалися першочерговими завданнями Донецького Товариства. В 1994 році воно провело ряд заходів? спрямованих на реалізацію цих тез. По-перше, продовжено рейд ДТУМ по школах Донеччини з безкоштовною передачею бібліотечок навчальної літератури. Маршрути ДТУМ(4-й, 5-й, етап рейду) пролягали на цей раз до Артемівська (Бахмута) і Білицького. Загалом передано школам, гімназіям, окремим класам близько 40 спеціальних бібліотечок навчальної та допоміжної літератури.

По-друге, серйозну роботу проведено по встановленню першочергових потреб донецького вчительства і шкільництва у підручниках та посібниках і, що головне - задоволенню цих потреб. Так? з’являється в журналі “Донбас”, за сприянням ДТУМ та УКЦентру, та авторством В.Оліфіренка і Ф.Пустової посібник з народознавства і краєзнавства “Таємниця духовного скарбу”. Масовий тираж цього видання - 30 000 прим. повністю задовольнив потреби шкіл, профтехучилищ, технікумів та гімназій Донеччини та Луганщини. Через УКЦентр видано посібник для вчителів шкіл Донбасу “Методика викладання народознавства в школі“ В.Оліфіренка, яка отримала схвальну оцінку працівників Донецького Інституту післядипломної освіти, зокрема його директора - заслуженого вчителя України, кандидата педагогічних наук Е.М.Соф’янца. Через цей інститут і розповсюджено значну частину накладу “Методики...“, що збільшило її ефективність. До речі, високий рівень посібника “Таємниця духовного скарбу” теж засвідчили відомі вчені - зав. кафедрою історіографії Донецького державного університету, доцент Василь Пірко, професор Прикарпатського університету Л.Кіліченко. Що ж до коштів на ці вкрай потрібні для шкіл видання, то вони залучалися шевченківцями не тільки з Донеччини. По каналах ДТУМ “Методику ...“ спонсорували також “Українські працівники літератури для дітей та молоді ім. Л.Глібова” м.Торонто (Канада). Крім того, ДТУМ взялося за створення короткого краєзнавчого посібника під назвою “Моя земля - земля моїх батьків”. Роботу уклав Петро Лаврів, краєзнавець, лауреат премії ім. А.Шептицького.

По третє, набувши певного досвіду в підготовці і виданні посібників з літературного краєзнавства на Донеччині, ДТУМ прагне перенести його на інші терени, зокрема в Крим, де потреба в українських підручниках і посібниках дуже гостра. Так? в 1994 р. з’являється згадана вище“Чорноморська хвиля”, про яку варто розказати докладніше.

“Чорноморська хвиля” - для Криму Алла Петрова, голова Кримського Товариства української мови, в своїй передмові до “Хвилі“ так визначила її актуальність? *“До програми з української літератури у школах автономної республіки Крим внесено нову тему - “Література рідного краю“. Але виключна бідність філологічної бази ставить українців-словесникив у скрутне становище... - немає бодай довідкової праці про життя і творчість українських письменників-кримчан. Отже, назріла потреба створення посібників для вчителів україністів та учнів старших класів Криму. Книга “Чорноморська хвиля” є першою спробою в цьому напрямку”.*

Зрозуміло, що подібними серйозними виданнями повинна опікуватися держава, місцеві освітянські структури. Не будемо перераховувати причини чому так не сталося. Для тих хто відслідковує події в Україні й, зокрема в Криму, на Сході й Півдні України це повинно бути зрозуміло. Тому, власне, і є потреба активної діяльності тут організацій на кшталт Товариства української мови, які поки що “підстраховують” державні структури, діють з ними у співпраці на освітянській ниві... Але повернемося до “Чорноморської хвилі“. Спонсорами пробного накладу книги виступили виробниче

об'єднання "Макіїввугілля" (генеральний директор - Володимир Кузяра) та Суспільна служба України м.Сімферополя (голова - Олександр Польченко). Долучили свої кошти й організаційні можливості також донеччани Станіслав Мельник, Володимир Ребрик та Валентина Тиха. У квітні 1994 року книжка вийшла в світ, силами ДонТУМ та Крим-ТУМ перевезена до Криму, 10 травня її презентаційні та сигнальні екземпляри були розіслані у всі обласні Товариства української мови та Товариства "Просвіта", основні бібліотеки України. А 15 травня 1994 р. в Кримській республіканській бібліотеці ім. І. Франка (м.Сімферополь) Кримським ТУМ ім.Шевченка була зорганізована презентація "Чорноморської хвилі" за участю автора проф. Олександра Губаря, українських письменників Криму Данила Кононенка, Ореста Корсовецького, Михайла Тернавського, Віктора Гуменюка, Володимира Шахнюка, Олександра Кулика, Валерія Тарасова, Володимира Никоненка, а також ініціаторів видання - ДонТУМ (В.Білецького, В.Тихої, В.Оліфіренка), ТУМ Криму (А.Петрова), ССУ (О.Польченко) та представників освітян та адміністрації Сімферополя і Криму, ряду громадських організацій і преси. Треба сказати, що ця презентація стала справжнім святом відродження української культури в Криму. "Чорноморську хвилю" присутні сприйняли не тільки як посібник-хрестоматію для старшокласників півострова, але і як антологію сучасного українського красного письменства Криму. Книга одержала добру пресу, мала успіх у школах, вузах, серед української творчої інтелігенції й дуже швидко розійшлася по Криму. Виходячи з цього ТУМ Криму та Донеччини було вирішено основний наклад книги встановити на рівні 5 000 примірників і видати її в 1995 р. з доповненнями через Донецький УКЦентр. У травні-жовтні 1994 р. УКЦентр разом з кримчанами проводив роботу по підготовці 2-го видання "Чорноморської хвилі", Міністерство освіти Криму рекомендувало її як посібник для шкіл півострова. Ось така конкретна і масштабна, серйозна робота провадилася у співпраці ТУМ Донеччини і Криму.

Вибори - 94 **"Тільки згуртована команда однодумців-реформаторів може вивести Україну з економічної кризи, покласти край корупції та злочинності, забезпечити справедливість та соціальний захист тим, хто його потребує, забезпечити злагоду і стабільність у суспільстві" -** ці слова Голови Народного Руху В'ячеслава Чорновола були викарбувані на титулі виборчої брошури-довідника з кандидатами у народні депутати України, яких підтримував Рух. Були серед них і члени ДонТУМ, зокрема Володимир Клименко (Кіровський, ?111), Володимир Білецький (Ленінський, ?114), Ілля Шутов (Добропільський, ?122), інші. Це були кандидати у народні депутати, узгоджені з іншими партіями і рухами демократичного спрямування.
Шевченківці розуміли, що в умовах Донбасу-94 важко сподіватися на позитивний результат у виборах. Бо кандидати ТУМу, інших національно-демократичніх організацій йшли з конструктивною довготривалою програмою реформ, а не з декларативно-популістськими гаслами негайної "социальной защиты и возврата к СССР." Але отримавши трибуну кандидата в депутати? члени ДТУМ мали змогу познайомити широкий донецький загал з економічними, соціальними, політичними та ін. аспектами програми державотворення національно-демократичних сил. І це було зроблено, черговий раз засвідчивши високий рівень організованості, компетентності, фаховості? від ДТУМ балотувалися науковці, юристи, інженери. Що ж до результату, - тільки близько 5-7% виборців віддали свої голоси членам ДТУМ-кандидатам в депутати, - то він був прогнозований. Бо за влучним висловом тодішньої преси, голосували не уми, а голі полиці магазинів. Крім того, концептуальна орієнтація демократів на сили власної держави, народу при виході з кризи сильно "поступалася" негайній манні небесній, якою були наповнені обіцянки лівих і традиційно сильних на Донбасі заяв і обіцянок кандидатів-директорів.
Отже, в рік 1994-й кандидати в народні депутати-члени ДТУМ програли вибори. Але Товариство не втратило старих і мислячих прихильників, набуло нових. Вибори-94 були сходинкою до майбутніх перемог.

Заснування Українського культурологічного Центру Аксіомою довготривалої роботи, одержання високоефективних результатів є професіоналізація, високий рівень залучених фахівців. Не виняток тут і ДТУМ. Саме ці чинники спонукали до утворення дослідно-видавницької фундації "Український культурологічний Центр", яка б згуртувала інтелектуальну і ділову частину ДТУМ, його симпатиків для вирішення конкретних задач. Отже, на початку 1994 р. Володимир Білецький

опрацював проект УКЦентру, який підтримали тодішній міністр України у справах національностей та міграції Олександр Ємець та головний редактор журналу "Донбас" Віктор Логачов, і який після відповідного експертного розгляду отримав грант у розмірі $ 9 000 тис. Міжнародного фонду "Відродження". Одночасно, за ініціативи ДТУМ, була створена однойменна громадська організація, Статут якої зареєстровано 05.05.94 р. Управлінням юстиції в Донецькій області, відкрито рахунок цієї організації в банку і постійно діючий офіс в Донецькій обласній універсальній бібліотеці з відповідним технічним обладнанням (комп'ютер, ксерокс, факс і т.д.). Таким чином, була створена сильна, дієздатна напівпрофесійна (частина членів УК Центру працювала на громадських засадах, частина - за платню), організація. Спочатку в Раду Центру увійшли? голова ДТУМ Володимир Білецький , виконавчий директор Донецького відділення МФВ В'ячеслав Коваль (співголова Центру), заст. директора Донецької обласної універсальної бібліотеки Олена Башун, інженер Генадій Бутко, деригент Василь Василенко, доцент, канд. педагогічних наук Вадим Оліфіренко, головний редактор "Східного часопису", канд. хім. наук Микола Тищенко та викладач Сергій Федорчук. Більшість з них - члени ДТУМ. Що ж до діяльності УКЦентру, яка має тяглість ось вже більше двох років, то про неї варто розказати в окремому розділі.

Співпраця "Донбас-Кубань" Маючи поряд з Донбасом таку багату козацькими українськими традиціями землю як Кубань? важко утриматися від контактів з нащадками славних запорожців. Ще в 1993 р. після попереднього узгодження своїх можливостей Товариством української культури Кубані, ДонТУМом та редакцією "Східного часопису" було вирішено заснувати українську газету для Кубані(точніше, допомогти в цьому кубанським українцям). Як перший, перехідний крок домовилися заснувати з 1994 р. додаток до "Східного часопису" під назвою "Козацький край", що в етно-історичному плані добре відповідало як землям України, так і Кубані. Матеріали для друку подавало головно ТУКК, туди ж, на Кубань, надходила значна частина накладу місячника "Козацький край", який спочатку (? 1-6) редагував В. Білецький, а професійно-технічне забезпечення вів С.Бліднов.
7-9 липня 1994 р. голова ДТУМ В. Білецький та член Правління ДТУМ В. Оліфіренко здійснили робочу поїздку на Кубань. Після передання чергової партії газет "Козацький край" відбулася координаційна нарада за участю Голови ТУКК Миколи Тарнавського, вченого секретаря ТУКК, члена Громадської академії культури Кубані, кандидата наук Віктора Чумаченка, письменника і громадського діяча Юрія Алмазова. УКЦентр, який ми крім того презентували на Кубані, одержав останні унікальні українські видання кубанців.
Контакти національно-демократичних організацій "Донбас - Кубань"; ДонТУМ - ТУКК, УКЦентр - ТУКК, "Східний часопис"-ТУКК показали перспективність постійної співпраці, зокрема на ниві видавничої діяльності. Спільно було розпрацьовано проект посібника для шкіл Кубані "Козак Мамай", праця над яким триває сьогодні в Донецьку і Краснодарі.

ДонТУМ - 94 Розмивання і трансформація - саме цими словами найбільш влучно можна характеризувати процеси, які протікали в Донецькому ТУМ-94. З одного боку ряд людей відходило від активної діяльності в Товаристві, так як вбачало можливість більшого самовираження, самореалізації й навіть кар'єри в новітніх партіях. З іншого - йшов пошук нових форм роботи самого Товариства, процес його професіоналізації, трансформації в нову якість, що найбільш оптимально відповідала б умовам поточного моменту. Яскравий тому приклад - заснування Українського культурологічного Центру(а раніше - "Східного часопису"). Таким чином, одні віддалялися від ДТУМ в бік партій, інші - в бік напівпрофесійних і професійних організацій, ще інші переходили до більш "офіційного" даху "Просвіти". Отже, йшло розмивання і трансформація Товариства. Хоча пасивно всі його члени залишалися такими - ніхто з більш ніж 1 500 членів? що отримали посвідчення ДТУМ його не повернув і не заявив про вихід з Товариства української мови.
У 1994 р. відчутно зменшилася організаційна активність ДТУМ. Припинив функціо-нування рахунок ДТУМ в банку(причина - відсутність організаційного забезпечення). За цих умов ядро активу ДонТУМ було поставлене перед дилемою - бути чи не бути Товариству далі? Актив вирішив - бути і 5 жовтня 1994 р. в Управлінні юстиції в Донецькій області зареєстровано Статут Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Шевченка, прийнятий на зборах 25 червня 1994 р. У розділі "Мета і завдання Товарисва" зазначено? "**Діяльність Товариства спрямована на**

утвердження української мови у всіх ділянках лержавного і суспільного життя України, всебічний її розвиток, охорону чистоти й самобутності, на збереження й розвиток національної культури й традицій українського народу, формування національної свідомості, подолання національного нігілізму, на гармонійний розвиток міжнаціональних відносин". Основними принципами діяльності Товариства прийнято?" а). орієнтація на здорові центристські сили суспільства, фахівців, талановиту молодь; б). повага й беззастережне виконання міжнародно визнаних прав людини."
Засновніками організації при реєстрації Товариства-94 виступили доктор технічних наук В.Білецький, мистецтвознавець В.Тиха, доцент, канд. педагогічних наук В.Оліфіренко. В Раду Товариства? крім них? увійшли головний енергетик тресту "Донецькметалургбуд" В.Ребрик, гол. ред. газети "Східний часопис" канд. хім. наук М.Тищенко. А в Правління? крім засновників та членів Ради? увійшли керівник клубу ім. Л.Українки з м. Макіївки Олександра Пронько та юрист І.Шутов. Отже, Донецьке обласне ТУМ отримало юридичну легітимність. Що ж до територіальних осередків, то вони почасти продовжували функціонувати, хоча зазначені вище явища розмивання й трансформації торкнулися і їх. Але певна інерційність цих процесів "у глибинці" обумовила навіть подачу нових заяв у ДТУМ від первинних організацій (Мар'їнське Товариство, 23 лютого 1994р.).

9. 1995-1996 -- НА ПЕРЕЛОМІ Ці роки - роки утвердження української державності, радикальної переорієнтації економіки на змішану(приватний та державний сектори), і тому значною мірою переломні, бо суспільство, народне господарство України поволі, еволюційним шляхом, але неухильно відходило від стану частини пострадянського простору з неефенктивною соціалістичною економікою і все більше відповідало стану незалежної країни з економікою ринкової, змішаної орієнтації. Темпи падіння виробництва в 1995 р. зменшилися - вдвічі в порівнянні з 1994 р. У 1996 р. вони перебували на тому ж зниженому рівні, а в деяких галузях спостерігалося навіть піднесення. Вдалося стабілізувати курс грошової одиниці і ввести гривню шляхом неконфіскаційної грошової реформи. В середині 1996 р. вже було приватизовано більше половини всіх об'єктів приватизації країни. Все це свідчило про певні ознаки початку оздоровлення народного господарства. Але відносна стабілізація проходила важко, з пробуксовуваннями, на тлі кризи неплатежів, відсутності суттєвих реформ у базових галузях, зокрема, вугільній, що призвело до чергових страйків шахтарів влітку 1996 р. З цим страйком і ситуацією на Донбасі був за повідомленнями преси пов'язаний замах (дякувати Богу невдалий) на Прем'єр-міністра України П.Лазаренка, що енергійно взявся за розв'язання дуже непростих проблем економіки України. Одночасно, тоді ж, влітку 1996 р., точніше 28 липня, була прийнята Парламентом нова Конституція України. Її прийняття супроводжувалося рішучими кроками Президента, який досить жорстко, але успішно стимулював конституційний процес. Разом з тим посилився відвертий тиск Росії на Україну в питаннях Чорноморського флоту та Севастополя, що було розцінено рядом організацій як територіальні претензії. В сусідній Бєлорусі встановився авторитарний режим президента Лукашенка, який по суті ліквідував старий парламент країни.
Ось на такому загальнополітичному й економічному, соціальному тлі проходила діяльність ДонТУМ в 1995-96 рр.

"Міжнародна громадська взаємодія" Так називається програма, яку розпрацювали й активно розпочали реалізовувати в 1995 р. ДонТУМ-УКЦентр. **Ідея її полягає у створенні міжнародної системи споріднених українських демократичних організацій, яка б виконувала *комплекс спільних проектів* направлених на? 1. Відродження української культури в Україні, зокрема, в Східному й Південному регіонах. 2. Підтримку української діаспори, збереження її української ідентичності.** УКЦентр, ДТУМ і самі виступають генераторами ідей, і готові до сприйняття ідей від організацій-партнерів. Реалізація ж цих ідей(скажімо, дослідницьких, видавничих проектів тощо) планувється спільно. Власне, задум цієї програми перегукується з ідеєю програми "Міст" УКЦентру, - налагодження та розвиток якісно нової інформаційно-освітньої системи, - мова про яку піде нижче. А з програми "Міжнародна громадська взаємодія" ДТУМ-УКЦентру в 1995-96 рр. вдалося реалізувати ряд вагомих справ?
- Разом з Українським Народним Союзом і Українською Американською Коорди-наційною Радою організувати в Філадельфії (США) науково-практичний семінар "Розви-ток недержавних інституцій

в Україні як фактор демократизації суспільства". В ньому від УКЦентру ДТУМ взяли участь В. Білецький, І. Шутов та народний депутат Л. Танюк.
- В безпосередніх зустрічах з керівництвом УАКРади, УНСоюзу, ЗУАДКу (Злученого Україно-Американського Допомогового Комітету), ТУМ-Чікаго, Канадського Товариства Розбудови України, Фундації О. Ольжича, організації "Золотий хрест" (США) та ін. скоординувати спільні дії на Донбасі.
- Разом з ЗУАДКом і Українськими працівниками літератури для дітей і молоді (УПЛДМ, Канада) здійснити ряд вилавничих проектів щодо посібників для шкіл регіону? "Чорноморська хвиля", "Уроки правди і добра", "Моя земля - земля моїх батьків" .
- Разом з українськими товариствами в С.-Петербурзі, Воронежі, Краснодарі провести ряд акцій? від презентації Донецького УКЦентру, 20-денних виставок (Вороніж) робіт народних майстрів Доничччини і до лекторіїв В.Тихої на Вороніжчині (В. Рижкова, В. Тиха, Л. Огнєва).
- Разом з товариством "Золотий Хрест" зорганізувати Літню Україно-Американську молодіжну школу" в Лігайтоні (США, Оселя Ольжича) - І. Шутов.
- При фінансовому сприянні ТУМ-Чікого видати перші (стартові) номери аналітично-інформаційного журналу "Схід"(? 1, 2; В.Білецький, С. Єременко).
- Разом з ТУМ-Чікаго опрацювати і підготувати до друку і видати книгу "Між двома світами" відомого українського публіциста із США Івана Боднарука.
- Разом з журналом "Донбас", Спілкою письменників України, УКЦентром у Києві зорганізувати презентацію книги "Уроки правди і добра" за участю донеччанина за походженням, поета Володимира Біляїва(США, Вашінгтон).
- Визначити перспективні напрями співпраці УКЦентру і Краківської Фундації Володи-мира Хрестителя Русі-України(зустріч В.Білецького з В.Мокрим у Кракові).
Навіть побіжний перелік цих дій показує? як зріс рівень роботи ДонТУМ. Активісти Товариства результативно співпрацювали з рядом українських організацій діаспори, мобілізували їхні і свої можливості на виконанні конкретних програм для Донбасу. На деяких з них варто зупинитися докладніше.

Контакти в США Використавши сучасні можливості організацій-донорів (зокрема, Міжнародного фонду "Відродження"), керівники ДонТУМ у 1995 році здійснили ряд закордонних поїздок з метою поглиблення співпраці з організаціями української діаспори, предсталення нашого регіону в світі. Через УКЦентр за ініціативи В.Білецького було одержано в фонді "Відродження" 5 тревел-грантів на цільові поїздки до США. Спочатку В.Білецький, І.Шутов та Л.Танюк 10-17.01.95 р. відвідали українські організації в Філадельфії, Нью-Йорку, Джерсі-Сіті, Лігайтоні. Зустрілися з представниками УАКРади, УНСоюзу, ЗУАДКУ, "Золотого хреста", фундації О.Ольжича, зокрема, з головою УНСоюзу Уляною Дячук, Віце-президентом УАКРади Юрієм Іхтіаровим, головним секретарем УНСоюзу д-ром Володимиром Соханем, заступником голови "Українського золотого хреста" проф. Наталею Пазуняк, головним редактором газети "Свобода" Зеноном Сниликом і т.д. Результатом цих робочих зустрічей були ряд спільних проектів, більшість яких до сьогодні вже успішно здійснені. Крім того, шевченківці гідно представили Україну, донецьку землю, виступили в газетах і на радіо в СЩА, заклали міцний фундамент подальшої співпраці українських громадських організацій по програмі "Міжнародна громадська взаємодія".
Ці контакти розширив В.Білецький, виступивши 27 червня 1995 р. на XIV конференції з української проблематики в Ілінойському університеті. Там було представлено видав-ничий доробок ДонТУМ-УКЦентру, зокрема, аналітично-інформаційний журнал "Схід", посібники для шкіл Донбасу і Криму з народознавства та літературного краєзнавства.
На запрошення ТУМ-Чікаго В.Білецький тиждень провів у Чікаго, познайомився з "українським містечком", українськими церквами, школами, українським музеєм цього великого міста США. Теплою, дружньою була зустріч з українською громадою, членами ТУМ-Чікаго. І знову, нові контакти вилилися в нові ідеї, нові плани. Зокрема, була розпочата велика робота над архівом відомого українського громадського діяча США, публіциста Івана Боднарука, підготовка до видання його праць у збірці "Між двома світами". Вона відкриває для нас невідомий раніше світ українських письменників, діячів культури, які жили і працювали за океаном, дає новий погляд на відомі літературні постаті в Україні.

Організатор конференції в Ілінойсі проф. Дмитро Штогрин (Іл. університет, Урбана-Шампейн) та голова ТУМ-Чікаго проф. Віра Боднарук позитивно оцінили співпрацю УКЦентру-ДонТУМ з МФ "Відродження" і подякували останньому за надану можливість прямого контакту в США з представниками Східної України, Донбасу.
Ще одна робоча поїздка до США була здійснена в 1995 році В.Оліфіренком. Відвідавши Філадельфію, Нью Йорк, Вашингтон і, зокрема школи українознавства, церкви, радіо "Голос Америки", попрацювавши у бібліотеці Конгресу США, доцент Вадим Оліфіренко не тільки суттєво зміцнив наші контакти з діаспорою, але й зібрав унікальні матеріали для подальших своїх праць в галузі педагогіки, народознавства.
Треба підкреслити, що робочі поїздки представників ДТУМ - УК Центру за океан були корисними для обох сторін і мали ряд позитивних продовжень. Д-р. В.Білецький став членом "Дослідницької лабораторії Росії та Східної Свропи при Ілінойському університеті". Доц. В.Оліфіренко продовжує співпрацювати з рядом діячів у США і вихід його книги "Уроки правди і добра" з розділом про українських письменників діаспори, які родом з Донбасу, суттєво завдячує цим контактам. Крім того, доц. В.Оліфіренко готує працю науково-методичного характеру по створенню українських підручників для діаспори. Ілля Шутов зреалізував чудову ідею Літньої українсько-американської молодіжної школи. Про останню трохи докладніше.

Літня українсько-американська молодіжна школа в Лігайтоні Ця школа - один з міжнародних проектів ДонТУМ-УКЦентру, погоджених В.Білецьким та І.Шутовим в США у січні 1995 р. Ідея полягала у наданні можливості 12-15 обдарованим дітям з Донбасу покращити свої знання з англійської, побувати в США і, зрозуміло, відпочити в одному з молодіжних таборів української діаспори. Передбача-лося, що поїдуть діти відібрані спеціальною комісією на конкурсній основі. З американсь-кої сторони координувала цей проект проф. Наталя Пазуняк, з української(від УКЦентру-ДТУМ) - Ілля Шутов. Вже 3 квітня 1995 р. "Український Золотий Хрест" виділив $ 12 000 на перебування дітей з Донеччини в США на Оселі Ольжича. УКЦентр в Україні теж шукав кошти на авіаквитки і... не знаходив їх. На жаль, проект УКЦентру по молодіжній школі в США не підтримав МФ"Відродження", не знайшлося грошей і в обладміністрації. Виручили, як це сьогодні часто буває, комерційні структури. І проект здійснився ! П'ять тижнів діти(8-14 років) за опікою І.Шутова і вчительки початкових класів СШ ? 65 м. Донецька Віолети Дегтярьової були в Апалачах. Жили серед дітей українців зі США, побували в американських містах, зокрема, Нью-Йорку. Нема, очевидно, необхідності говорити, що навчання англійської вдома на уроках - не те? що в США при безпосередньому спілкуванні з ровесниками, досвідченими педагогами-американцями. Крім того, в молоді була нагода доторкнутися до західної цивілізації, на власні очі побачити далекий заокеанський світ, відвідати який ще зовсім недавно для майже всіх було недосяжною мрією. Молодь, яка швидко комунікується, знаходить друзів? зав'язала безліч дружніх контактів, які не перериваються і сьогодні.
Ми впевнені, що зерна? посіяні ДонТУМ-УКЦентром в молодих душах, молодих умах? дадуть багаті плоди. Нова, незакомплексована, талановита і (це важливо!) англомовна молодь так необхідна нашій новій Українській державі...

Телефільм "Духовні скарби Донеччини" Як TV є "важкою артилерією" засобів масової інформації, так відео є високоефективним засобом навчального процесу. Не дарма в народі кажуть ? "Краще один раз побачити, ніж сто разів почути". Тому ДонТУМ при першій нагоді, ще в 1991 році створило документально-публіцистичну стрічку "Перша українська школа в Донецьку"(відеостудія "Майстер", Авдіївське ТУМ, Олександр Савицький при фінансовій підтримці Українського фонду культури). А в 1995 році шевченківці взялися за більш значну роботу - фільм "Духовні скарби Донеччини".
Ідею цього навчального відеофільму, який призначається для загальноосвітніх шкіл, спеціальних середніх і вищих навчальних закладів подав В.Оліфіренко. Він же став автором сценарію. Режисером і продюсером виступив інженер і колишній тележурналіст В'ячеслав Терещенко(УКЦентр). Консультантами - д.ф.н. А.Загнітко, к.і.н.В.Пірко, к.п.н. А.Сойко. Фільм знімався під опікою УКЦентру і Донецького обласного інституту післялипломної освіти (ДонІПО, ректор Е.М.Соф'янц). Таким чином, вдалося зорганізувати компетентних людей і забезпечити

належний технічний рівень, що є запорукою успіху в будь-якій справі. Врешті, після більш ніж півроку зйомок, монтажування, у січні 1996 р. відбувся презентаційний перегляд фільму в ДонІПО.
Трохи про сам фільм. Він має три частини ? 1-а?"Музей просто неба" (35 хв.) - про народний побут Слобожанщини. У формі інтерв'ю з О.І.Шевченком, засновником Музею народного побуту Слобожанщини у селі Прелесному Слов'янського р-ну Донеччини розповідається про подвір'я українського селянина-слобожанина, на якому розташова-на хата XIX ст., вітряк, кузня, майстерня столярня, клуня і т.д.
2-а? "Церковна архітектура Донеччини"(22 хв.) - про найвидатніші пам'ятники церковної архітектури XVII-XX ст. У цій частині фільму на прикладі Миколаївської церкви (XVII ст.), Успенського Монастиря на Святих горах, Миколаївської церкви у Артемівську (1797 р.), напівзруйнованої церкви Георгія Побідоносця (1792 р.) с.Олександро-Шульгиного Константинівського р-ну, церкви Чудотворця Миколи (1812 р.) у с. Ясинівка та ін. розкриваються основні риси таких стильових напрямів в архітектурі нашого краю, як українське барокко, лиманська школа, повернення до давньоукраїнського (Київської Руси-України) і візантійського стилів у церковному будівництві.
3-я ? "Шкільні літературні музеї Донеччини"(40 хв.). У відеофільмі розповідається про музеї відомих українських письменників-донечан Степана Васильченка в с.Щербинівці м.Дзержинська, Володимира Сосюри в СШ N1 м.Сіверська, Сави Божка в СШ N12 м.Красноар-мійська та Григорія Бойка в СШN1 м. Докучаєвська.
Ось такий фільм створено, почато його продукування і розповсюдження по шкільних і вузівських відеотеках Донеччини. Крім того, одну стрічку фільму влітку 1996 р. передано в дар українцям м.Чікаго, які частково спонсорували зйомки.

Видавнича діяльність У 1994-96 роках через створений з ініціативи ДТУМу УКЦентр і при сприянні останнього видано ряд посібників для шкіл. Це і вже згадувані "Чорноморська хвиля"(2-е видання) проф. О.Губаря, і "Уроки правди і добра" доц. В.Оліфіренка, а також "Моя земля - земля моїх батьків" краєзнавця, члена ДТУМ Петра Лавріва, "Вивчення літератури рідного краю в школі" В.Оліфіренка, "Між двома світами" І.Боднарука. За сприяння УКЦентру вийшла перша україномовна монографія-посібник по збагаченню корисних копалин д.т.н. В.Білецького та його колег к.т.н. П.Сергєєва і Ю.Папушина. Підготовлено до друку книгу "Отчі світильники" відомого маріупольського вчителя Павла Мазура, яка вміщає лекції по спецкурсу з історії української школи XVI-XVIII ст., апробованого у Донецькому відкритому університеті. І це - далеко не все. В роботі ще 5 книг - велика праця члена Правління ДонТУМ доцента В.Оліфіренка "Енциклопедія українознавства для молоді", збірки донецьких поетес Г.Гордасевич та Л.Колесникової, "Гірничий тлумачний словник" за загальною редакцією д-ра В.Білецького, посібник "Цікава Україна" Лесі Оліфіренко. Готує "Історію Південно-Східної України" д.і.н. В.Пірко, філософське дослідження специфіки Донбасу проф. І.Пасько і т.д. Про кожне зі згаданих видань можна і треба говорити окремо. Але цього не дозволяє обсяг нашої книги. Зазначимо тільки, що розгорнута видавнича робота, здійснювана ДТУМ головно через нову структуру - Український культурологічний Центр - є вельми вагомою в загальному українському книговиданні на Донеччині. Серед громадських організацій вона взагалі? **на жаль?** не має аналогів не тільки на Донбасі, а й на всьому Сході України. "На жаль", бо багато хто з національно-демократичних діячів ще й досі, схоже, знаходиться в 1989-90 роках. Тобто їм притаманний романтизм, емоційність. Максимум на що дехто спромігся - газетні листки заяв та звернень, протестів і відкритих листів, що аж ніяк не може вдовольнити сучасну потребу в конкретній раціональній роботі. Саме цю роботу на видавничій ниві здійснює керівництво ДонТУМ, УКЦентру.

ДТУМ - 96 У 1995-96 рр. продовжувалися явища розмивання і трансформації ДонТУМ. Активність ряду осередків і окремих членів знизилася. Одночасно послабла і організаційна діяльність Правління. Ряд його членів активно продовжували громадську діяльність, але в новій якості - керівника УКЦентру (д-р В.Білецький), директора програми "Народознавство" УКЦентру (доц. В.Оліфіренко), гол. редактора "Східного часопису" (М.Тищенко). І.Шутов виїхав жити і працювати до Києва. Разом з тим ДонТУМ у 1995-96 рр., маючи статус зареєстрованої обласної організації, постійно контактує з реєструючим органом - Управлінням юстиції в Донецькій області. Крім того,

31 січня 1995 р. Центральне Правління Всеукраїнського Товариства “Просвіта” розглянуло подання ДонТУМ про реєстрацію його як обласної організації і ухвалило**: “Враховуючи культурологічну діяльність Донецького ТУМ та особливість регіону як виняток взяти під юрисдикцію ВУТ “Просвіта” вказане Товариство”.** Таким чином, ДонТУМ офіційно стало ще однією обласною організацією “Просвіти” на Донеччині, по суті зробивши крок до відновлення свого попереднього статусу. Хоча для об’єктивності зазначимо, що цим актом київський штаб “Просвіти” і обмежився, ніяк не підключаючи ДонТУМ до поточних заходів, які проводить Київ.

З прийняттям нової Конституції України, згідно з якою державною мовою є українська, виникла нова ситуація, коли одна з найважливіших завдань Товариства української мови виконана. Тому знову постає питання про доцільність існування в сучасній Україні такого Товариства. На думку деяких діячів(наприклад, донецького поета І.Білого, автора оригінального українського букваря), сама назва Товариства вже несе елемент самоприниження, меншовартості (в жодній з повноцінних держав немає подібних Товариств, організацій - візьмімо, хоча б ту ж Німеччину, Францію тощо). З іншого боку члени ДонТУМ (Макіївські та ін. осередки) обгрунтовано доводять, що реальний стан впровадження української в усі сфери життя ще не є настільки великим, щоб говорити про радикальні зміни та незворотність процесів. І тому в умовах триваючого протистояння українських та антиукраїнських сил, особливо на Сході України, не можна припиняти діяльність ДонТУМ. На їх думку? ДонТУМ ще не виконало свої статутні завдання в Донбасі по впровадженню української мови та культурному, національному відродженню краю. Про це свідчить і млява діяльність в цій галузі місцевих державних органів.

Отже, є нова проблема - принципового, концептуального визначення меж і рамок доцільності існування(в просторовому та часовому вимірі) Товариства української мови як такого. На часі теоретично-практична конференція з цього питання.

Глава 2

ДОНЕЦЬКІ СХОДИНКИ

1. БОРОТЬБА ЗА ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ В ПРОМИСЛОВИХ ЦЕНТРАХ ДОНЕЧЧИНИ

2. ЛЕКЦІЙНО-ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ ДонТУМу: ТРИ РОКИ РОБОТИ В ДОНЕЦЬКУ(1989-1991рр)

Зараз важко сказати, хто перший подав ідею цього клубу як щотижневого лекторію, місця дискусій, обміну думками, координації дій, апробації нових ідей і т.д. У 1989р. всі донецькі шевченківці були в пошуку і кращої форми діяльності тоді просто не знайшлося. Час підтвердив доцільність саме лекційно-дискусійного Клубу, особливо на початковому етапі діяльності Товариства, бо він забезпечував багатопланову роботу, був універсальним інструментом, виконував просвітянську, комунікативну, організаційну та багато інших функцій.

Відомо, що генерувати хорошу ідею важко, сформулювати, опрацювати її ще важче, а втілити ще важче. Отже, в практичному плані справа виявилася не така проста, як здається...

Першими хто на прохання Правління зголосився виступити з українознавчими лекціями були: доц. А.Загнітко("Білі плями в українській літературі", 08.06.89.), проф. О.Прийменко("Україна в 20-30 роки", 22.06.89.), доц. В.Оліфіренко("Літературна географія Донбасу", "Церкви Донеччини", 15.06.89. та 03.09.89.), вчитель Леонід Громовий ("Кате-горії інтернаціонального та національного в контексті сучасності", 06.07.89.), вчитель-новатор Віктор Шаталов(17.09.89.), канд. техн. наук В.Білецький ("Історія України по М.Покровському", 25.09.89.), вчитель Ярослав Гомза ("Герцель та Франко"), проф. Р.Лях (“Історія заселення Донбасу", 07.12.89.). Потім в 1990-91 рр. лекційна робота Клубу ДТУМ залишалася на такому ж, досить високому, рівні. Запам’яталися лекці. доц. Ф.Д.Пустовоїї ("Творчіть П.Куліша", 15.11.90.), вчителя Ади Ковальчук("Символи України", 22.11.90.), доц. В.Оліфіренка ("Етнографічна карта України", 29.11.90). Не можна не згадати лекцій про Донбас професора Галини Губерної(економіка), доцента Василя Пірка(історія), першої масової відкритої зустрічі донечан з групою українців діаспори, які приїхали в Донецьк з виставкою "Дизайн США", зустрічі з відомим поетом Яром Славутичем.

Дуже швидко вечір в Клубі ДТУМ став багатолюдним, різнотемним. Крім "головного заходу" - лекції, йшла інформація про діяльність ТУМ в Україні, про хід справ по відкриттю перших українських шкіл в промислових центрах, зокрема в Донецьку, про створення і діяльність Народного Руху України, інших політичних організацій - власне про всі важливі події поточного моменту. "Серйозні" громадсько-політичні питання чергувалися з вечорами українських романсів, балад (Валентина Ярова, Стефанія Яровська), гумору (Валентин Сінельников), поезії Д.Павличка, Ст.Чернілевського, І.Драча, інших поетів, осибливо тих, хто писав "на злобу дня". До речі, дуже тепло, зацікавлено були зустрінуті донбаські поети Галина Гордасевич, Генадій Мороз (Маріуполь). При підборі тем Клуб ДонТУМ не минав практично жодного знаменного дня в українському календарі. Так 9 листопада 1989 р. при вщерть повному залі відбувся вечір

присвячений 100-літньому ювілею Остапа Вишні, 30 серпня 1990 р. - вечір пам'яті Василя Стуса і т.д.

Клуб ДТУМ приймав і надавав трибуну українським діячам з Росіі (Москва, Ленінград), Польщі, США, а також зі Львівщини, Рівненщини, Луганщини, Запоріжжя іі, звичайно, Києва. Такі лекції, як "Давня історія України" проф. Баглюка(10.05.90) стали окрасою Клубу і робили йому імідж непересічного явища в Донецьку.

"Кухня" Клубу була досить проста - готувалося, як правило, мінімум два основних заходи (частіше всього лекції, цікаві зустрічі). Завчасно в рубрику "24 години" газети "Вечерний Донецк" давалося оголошення. Координатор (частіше всього цю функцію виконували Валентина Тиха, Володимир Білецький, Віталій Журавель) набирав "програму" вечору, в яку крім головного входило до 5-7 інших важливих питань. На координатора ж працювало практично все Донецьке міськи ТУМ. Ось це і все. Але як цікаво, як неординарно для того часу проходили вечори шевченківців, якими потрібними вони були! Бо Клуб ДТУМ був відкритим для всіх донеччан. Бо то був чи не єдиний загальнодоступний осередок вільнодумства, легального спротиву системі. Відвідати його для пересічного донеччанина "і хотілось, і кололось" - тут і тільки тут можна було відкрито зустрітися, поспілкуватися, зав'язати контакт з "націоналами", "рухівцями", або просто патріотами України, які не приховували, що вони - за незалежну українську державу. Не тільки не приховували, але й запрошували інших ставати до своїх лав. Ще декілька років тому шлях таких був один - в Сибір, в табори, у в'язницю або психушку. А сьогодні - вони поряд! Це дійсно було збуджуєче й манливе явище. Воно змінювало світобачення, ставлення до української державницької ідеї, культури, мови навіть тих, хто не відвідував Клуб, але знав про нього через газету, знайомих, друзів.

Саме тому мало хто залишався байдужим до Клубу ДТУМ - у нього було як багато друзів, так і недоброзичливців.Час від часу тут з'являлися і зникали "дискредитанти", які, чи то не від великого розуму, чи то на чиєсь замовлення, на засіданнях раптом шаленіли й вигукували щось зовсім уже непотребне, відлякуючи цими пасажами слухачів. І вдавалося!.. Клубу відмовляли у приміщенні. Тому за три роки існування він працював у: Донецькій обласній універсальній бібліотеці (найдовше), будинку політпросвіти, Донецькому науковому Центрі АН України, Інституті фізико-органічної хімії та вуглехімії АН України, Донацькому державному університеті.

І все ж щотижневий лекційно-дискусійний Клуб ДТУИ жив, діяв. Аж три роки - з весни 1989 по грудень 1991-го. Але все минає... Минув і період української "оксамитової революції", а з ним і гостра необхідність мати постійну громадську трибуну для безпосереднього спілкування. На "традиційні четверги" ДТУМ почали приходити 20-30 постійних слухачів. Інтерес широкої громадськості до таких зустрічей знизився. Тому треба було шукати нових контактів з людьми, широкими верствами населення краю. І такий шлях керівництво Донацького Товариства вбачало в своїй газеті. Навзамін Клубу в 1992 році на світ народився "Східний часопис", розповідь про який ми поведемо нижче.

3. ТОВАРИСТВО - ПРЕДТЕЧА ПАРТІЙ ТА РУХІВ

Товариство української мови, як перша масова громадська організація національно-демократичного спрямування виконала особливу роль предтечі правих та правоцентриських партій та рухів. Якщо взяти список лідерів цих партій, то неважко бачити, що майже всі вони "вийшли" з ТУМ. Правда, деякі партії швидко випередили Товариство в кількості членів (скажімо, Народний Рух у 1990 році мав загалом біля 600 тис. членів, тоді як ТУМ - 89 тільки 10 тис., ТУМ-90 - 150 тис.), що свідчить і про іншу соціальну базу - загальнодемократичного спрямування. Таким чином, ТУМ сприяв правому крилу партій не так в кількості членів, як в формуванні національного стрижня їх

діяльності. Донеччина не є тут винятком. Готуючи цей розділ, ми вирішили, що краще буде надати слово самим членам та керівникам партійних організацій краю.

Ігор Пасько (перший Голова Донецької крайової організації Народного Руху України, професор філософії):

"Маємо певну історичну закономірність. Національне рісорджименто (тобто відродження, становлення національної держави - прим. ред.) поневолених народів завжди починається з відродження мови. Так було у поляків, чехів, хорватів, словенців. Так було й у нас. Не політичні партії та суспільні рухи, а саме Товариство української мови позначене було історією започаткувати процес становлення нової національної свідомості українського народу.

Мова - це не лише зовнішня ознака нації.Це її, перш за все, внутрішнє єство. Мова є органічною дійсністю менталітету народу, формою об'єктивізації глибинних шарів його колективного підсвідомого. Вона обумовлює не тільки особливості відображення народом його природи та історії, але й витворює сам спосіб світосприймання того чи іншого народу. Мова - це не тільки засіб спілкування. Це певна специфіка культури. Це певний світогляд. Саме через мову національна свідомість здійснює сепарацію наукових і повсякденних понять, релігійних і міфологічних образів, класових і загальнонаціональних ідеологем, утворюючи структуру, що відчужує усе зайве, вороже, стороннє, непитоме.

Таким іманентно невластивим ураїнському духові та українській мові виявилися доктринальні засади так званого комуністичного вчення. Форма, у якій функціонувало це вчення у нашому суспільстві, у жодному разі не було світоглядом пролетарського інтернаціоналу, а, в ліпшому випадку, було спотвореним російським національним світоглядом. Тому подолання такого світогляду на українській землі було органічно пов'язане з поверненням хоч малої частини людності нашої Східної України до рідної мови. Саме відродження рідної мови стало процесом невимушеної перебудови свідомості, переорієнтації на нові вартості, відновлення зовсім іншої системи світоспиймання.

Тільки торуючи стежки рідної мови і культури можна було підійматися до вершин національної ідеї і державницької політики. Всі, хто спромігся подолати цей шлях, здійснив це завдяки світлу, що давало полум'я смолоскипа, запалене Товариством української мови. Пам'ятаймо про це. Але пам'ятаймо й про інше. Пломінь смолоскипа не треба плутати з полум'ям великого багаття".

Володимир Білецький (член Великої Ради Руху в 1989-90 рр., член Проводу ДКО НРУ):

"Товариство української мови без сумніву відіграло значну роль у формуванні Народного Руху України та інших політичних партій. У списку Правління ТУМ можна знайти прізвища С.Головатого, В.Дончика, В.Червонія, І.Зайця, В.Муляви, Л.Пирога та ін. - майбутніх діячів Руху, урядовців, народних депутатів. В Правлінні ДонТУМ знаходимо прізвища членів Проводу ДКО НРУ В.Білецького, І.Шутова, М.Тищенка, деяких керівників Донецької обласної організації ХДПУ (Володимир Ребрик), членами або симпатиками ДонТУМ є обласні лідери ДСУ Валерій Сардак, ДемПУ Василь Суярко інші.

Вплив ТУМ на формування нових партій правого крила на Донеччині був як прямий (зустрічі на засіданнях Клубу ДТУМ у 1989-91 рр., фундація шевченківцями місцевих осередків партій, керівництво місцевими партійними осередками та об'єднаннями), так і опосередкований - шляхом створення сприятливої суспільної атмосфери, зокрема через ЗМІ, просвітницьку роботу в робітничих колективах, серед інтелігенції.

Більше того, так як ДТУМ, УКЦентр зосередило в собі суттєвий інтелектуальний потенціал донецьких право-центристів, можна говорити про їх вплив (зокрема, через журнал "Схід") на форми і методи роботи новостворених партій, формування нової партійної еліти, прогнозування цього процесу. ДонТУМ як позапартійна організація відіграє ще й вельми важливу інтеграційну роль правих сил. Таким чином, вплив Товариства на формування громадянського суспільства, правих партій та рухів незаперечний".

4. "СХІДНИЙ ЧАСОПИС"

За роки свого існування з 01.01.92. “Східний часопис”, співзасновником якого де-факто були донецькі шевченківці (див. гл.1), пройшов нелегкий час становлення, набуття власного обличчя, власного “почерку”. Якщо зупинитися на кількісних оцінках, то газета у 1992 р. починала з накладу 10 000 прим., тримала його на цьому рівні до 1995 р., потім почала скорочувати і в кінці 1996 р. наклад становив уже 4 500 прим. Багато це, чи мало? Як для Донеччини з її 5,6 млн. чол., то дуже мало (1 газета на 1244 чол.). Саме малий наклад не дає змоги широко залучити “солідного” рекламодавця (як показує практика газетної справи серйозний внесок реклами у фінансування періодичного видання спостерігається починаючи з разового накладу 20-30 тис. прим.). За 5 років існування газети (1992-96 рр.) видано 161 її номер. Причому, якщо у 1992 р. - тільки 14, то у 1993 р. вже 38, 1994 р. - 51, у 1995 р.- 37, а у 1996 р. .знову тільки 21. Початковий обсяг газети - 4 друкованих аркуші тримався стабільно до 1995 р., а зараз коливається від номера до номера в межах 2-4 др.арк. Таким чином, і скорочення більш ніж удвічі накладу, і зменшення чисел та обсягу красномовно свідчать про поступове згортання видання газети.

Ось як викладають своє бачення газети, аналіз її досягнень та прорахунків самі творці “Східного часопису”.

Володимир Ільїн (професійний журналіст, курував газету в період, коли вона була додатком до “Донеччини”, нині засновник і видавець ряду регіональних періодичних видань у Донецьку):

“Я мав свою ідею, свою концепцію газети, яка спиралася на *цікавості* людей до всього *втаємниченого*. Мій проект базувався не на протидії ідеологічних поглядів, а на вихованні у читачів почуття, що він сам робить правильну оцінку сучасного стану в Україні й поза її межами. Планувалося стисло подавати урядову й офіційну інформацію, зокрема економічну, суспільну, побутову, політичну, ідеологічну, але *обов’язково* з листом громадянина, його оцінкою подій. В такій сув’язі солідні історичні й літературні розробки могли відігравати вирішальну роль у відновленні історичної пам’яті донеччан. Основний чинник - формування в людині почуття гордості, що вона живе в цій державі(на американський кшталт, залишаючи поза увагою конкретну етнічну приналежність).На жаль цього не сталося. “Діаманти” історичних, культурологічних досліджень губилися серед “попілу” політичної тріскотні. Газета не вийшла за обрії суспільно-політичних видань, що народилися у 1988-89 рр., не змогла позитивно виділитися серед них.

Я був би нещирим, якби не відзначив прорив п.В.Білецького, який побачив, що немає суспільної тенденції видання, випадкові матеріали не завжди підтверджені історичними даними, спогадами, а частина дописувачів з їх маніакальними думками не додає нічого позитивного газеті. “Козацький край”(додаток до “Східного часопису”заснований у 1994 р.), який регував В.Білецький (№ 1-6) - то був ідеологічний прорив України у Росію, у свідомість людини на Сході України, на Кубані, де вона сама для себе була і є значною мірою “терра інкогніта”. На жаль, цей проект теж виявився недовговічним.

Проте газета живе, набуває і втрачає читачів, намагається “бути на плаву”. Що треба було б зробити для збереження й розвитку “Східного часопису”? Реалізувати *нову концепцію видання*, виходячи з соціологічних та статистичних обрахунків. Це повинна бути газета не для вузького кола “свідомих українців”, а для широкого загалу донеччан. Мінімальний наклад - 10 000 прим. І орієнтуватися треба не на новопомазаних патріотів, а на нових українців”.

Володимир Білецький (голова ДТУМ, д.т.н., у 1992-03.1994 рр. - заст. гол. редактора “Східного часопису”, редактор випусків № 1-6 “Козацького краю”):

“З самих початків “Східного часопису” для мене незаперечними були такі засадничі тези. **По-перше,** газета створювалася як інструмент впливу на широкий загал читачів Донбасу, а не на

вузький електорат. Це обумовлювало ряд вимог до видання: висока читабельність (ні в якому разі не нижче російськомовних видань!), непересічність та різноплановість матеріалів, які повинні охоплювати в першу чергу найактуальніші проблеми регіону, оперативно відображати, прогнозувати регіональні процеси в економіці, екології, культурі. Разом з тим газета повинна бути цікавою за змістом, конкурентоздатною на ринку ЗМІ. **По-друге,** газета повинна творитися професіоналами. Участь у редакції, не кажучи вже про керівництво, нефахівців - вимушений і тимчасовий захід. **По-третє,** творчий процес повинен проходити на засадах конкуренції ідей, демократизму й толерантності, а не авторитаризму. Виходячи з цих позицій я й намагався підключити до створення газети ряд професійних журналістів: Світлану й Анатолія Єременко, Володимира Воловненка, Станіслава Бліднова, Миколу Оканя, інш. Причому, далеко не завжди умовою їх роботи в газеті була висока оплата праці, інколи вистачало сворення умов для самореалізації в газеті, надання керівних посад - тобто нормальної творчої свободи, якої так бракувало в старих ЗМІ, підконтрольних компартії. Деякі журналісти свободу й можливість "створити свою українську газету" цінували більше, ніж гроші. І це цілком могло бути використане на початках "Східного часопису" для його кадрового забезпечення.

Виступаючи де-факто співзасновниками газети "Східний часопис"(див. гл.1) ДТУМ усіляко підтримувало газету - творчо, матеріально, кадрами. Крім стартового гранту на $ 7 500(проет ДТУМ по газеті, підтриманий МФВ), 21 вересня 1993 р. ДТУМ та редакція "Східного часопису" уклали договір про співробітництво, згідно з яким 7 жовтня 1993 р. редакції ДТУМ передало 10,9 т. паперу. 20 грудня 1993 р. Правління ДТУМ прийняло рішення про передачу "Східному часопису" ксероксу PANASONIC(акт передачі від 7.01.94.).

Але, на жаль, процес розвитку газети пішов у інше русло. У більшості випадків намагання "влити нову кров" в редакційну колегію, змінити (або хоча б зміцнити) керівництво за рахунок професіоналів не вдавалися. Шпальти "Східного часопису" заполонили низькопрофесійні й малочитабельні, але дуже об'ємні опуси, межуючі часто з тривіальним графоманством. Надмірна заполітизованість газети, яка по-суті, значною мірою стала дайджестом, довільною підбіркою матеріалів далеких від донбаської проблематики знизили її рейтинг серед місцевого читача. Розуміючи безперспективність такого шляху й не маючи змоги впливати на кадрове зміцнення редакції, втілення своїх творчих ідей я вимушений був 23.03.94. залишити посаду заст. гол. редактора, попередивши про негативні наслідки авторитарного й непрофесійного методу керівництва виданням. Особливо це є неприпустимим в поки що не зовсім сприятливих для українського слова умовах Донбасу й при відсутності стабільних джерел фінансування.

Що ж ми маємо на 1997 р? Газету покинули досвідчені С.Бліднов, В.Короткова, Л.Чічканьова і навіть початківець Г.Шантгай. "Східний часопис" виходить редагований к.х.н. М.Тищенком, який настирно, наполегливо шукає фінансової підтримки в як в української діаспори, в різних фондах, партіях, так і в бізнесменів. Поки що знаходить її. Але тематика часопису більше подобається, підходить заокеанській українській діаспорі, ніж пересічному донеччанину (для якого власне і створювалася газета). Сучасні параметри газети не дозволяють зарахувати її до песпективних впливових ЗМІ, які матимуть вагу на виборах, можливих референдумах тощо. Чому так сталося? Думаю, що причина не тільки в непрофесіоналізмі, аматорстві в галузі ЗМІ, але й неправильній концепції газети, яка зараз реалізується".

Вікторія Короткова(відповідальний секретар редакції "Східного часопису",1993-95рр.):

"Пам'ятаю перші числа "Східного часопису". Цікаві й гострі матеріали про злочини імперії, русифікаторську політику Москви... Де-де, а в комуністичному Донецьку, це дійсно було дивом ! Та минав час, приходили нові часи, а з ними й нові проблеми, а тематика газети не змінювалася. Звичайно, своє характерне для "СЧ" обличчя повинно залишитися, але газета мала б стати більш динамічною, ближчою до проблем сьогодення. Без висвітлення актуальних проблем сьогоднішнього дня (як України, так і, в першу чергу, Донбасу) газета багато втрачає, бо це звужує коло її читачів. Працювати ж "на сьогодення" повинні професійні газетярі, на утримання штату яких завжди бракує коштів. Думаю, якби "СЧ" мав солідну матеріальну базу й штат професіоналів, то газету можна було б зробити популярною на Донбасі".

5. УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР

В першому розділі розповідалося про заснування УКЦентру в 1994 р. Зупинімося тепер хоча б коротко на огляді його діяльності. Бо вагомі програми Центру варті окремої розповіді.

Першими, “стартовими” програмами Українського культурологічного Центру були "Міст" та "Народознавство".

Мета програми "Міст" - налагодження і розвиток якісно нової Міжнародної інформаційно-освітньої системи, здатної репрезентувати регіон Донбасу в галузі культури. Ідея цієї програми полягає в тому, щоб створити Банк даних споріднених за своєю діяльністю закордонних українських культорологічних організацій, залучивши до того західну і східну діаспору, надіслати цей Банк кожній з організацій-патріотіві, створивши таким чином тисячі і тисячі нових потенційно перспективних каналів між українцями світу. Для здійснення цієї програми у 1995 р. УКЦентр підготував і видав брошуру “Українська діаспора”, яа містить біля 250 адрес українських організацій та окремих активістів в 21 країні світу. Цей Банк даних(перша редакція) було розіслано всім організаціям, зазначеним у довіднику з пропозицією встановлення багатостороннього

партнерства в інтересах кожної з організацій. Таким чином, реалізовано перший етап створення системи “Міст”.

По вже існуючим каналам УКЦентр розгорнув роботу з організаціями-партнерами на основі виконання локальних програм. Зокрема, в 1994-1996 роках УКЦентр разом з УНСоюзом і УАК Радою (США) забезпечив Донецьку обласну універсальну бібліотеку газетами "Свобода" і "The Ukrainian Weekly", виконав їх аналіз, обробку. На рахунку УК Центру і "Літня Молодіжна Американсько-Українська- школа" в Лігайтоні (США) 1995 р. участь в ряді семінарів та конференцій, творчих і робочих поїздок до США, Англії, Росії, Польщі, Хорватії інших країн. Поряд з цим в пресі США презентовано Донецьку новаторську школу Павла Тютюнника. Розпочато ряд міжнародних проектів: з українською діаспорою на Кубані готується посібник для шкіл Кубані "Козак Мамай", а з ТУМ Чікаго триває праця над архівом відомого публіциста І.Боднарука (США,Бразилія). У співпраці ДТУМ-ТУМ-Чікаго-УКЦентр підготовлена і видана збірка праць І.Боднарука. Ще одна помітна справа УКЦентру -ДТУМ - сприяння заснуванню при Донецькій універсальній бібліотеці "Українсько- канадської бібліотеки". Все це - програма "Міст" УКЦентру.

Мета програми "Народознавство" - ініціація створення та розвитку на Донеччині якисно нової школи крєзнавців та народознавців, піднесення громадської свідомості населення краю, просвітництво в галузі краєзнавства, що є суттєвим складником громадянського миру. Найбільший внесок в цю справу зробили члени УК Центру і ДТУМ доцент В.Оліфіренко та професійний лектор,мистецтвознавець В.Тиха. Помітним явищем були і ряд виставок прикладного мистецтва члена Центру Л.Огнєвої (1994-95 рр.).

Видавнича робота ДТУМ йшла в 1994-96 рр. в основному через УКЦентр. Про контретні його видання вже сказано в попередньому розділі. Узагальнюючи цю ланку роботи треба підкреслити, що за період 1995-96 рр. безпосередньо УКЦентром і за його участю, підтримкою видано українською мовою 12 книг в галузі літератури, краєзнавства, народознавства, техніки загальним накладом більше 150 тис.примірників. Це, як правило, посібники для шкіл та вузів, навчальна література. Серед українських громадських організацій Сходу і Пивдня України така видавнича активність не має аналогів. Окремої розмови потребує вельми цікава ініціатива УК Центру - заснування журналу “Схід” для українського істеблішменту.

Своє майбутнє УКЦентр бачить в розбудові своєї структури, а також у подальшому сприянні, ініціації та розвитку досліджень в галузі історії, народознавства, літератури, українських мас-медіа, книгодрукарства на Донбасі. Зокрема, УКЦентром із залученням відомих фахівців опрацьовано ряд перспективних проектів: Видавництва "Східний видавничий дім", регіонального телеканалу "Схід". Підтримано заснування і розвиток одного з перших на Донеччині недержавних радіо "Vox populi" (Харцизьк). Опрацьовуїться ідея видання журналу поетичного та мистецького авангарду.

Ось такий він, УК Центр, заснований за ініціативи ДТУМ. Зрозуміло, що його багатство - люди, високі професіонали. Тут, крім вже згадуваних докт. В.Бідецького, доц. В.Оліфіренка, О.Башун, І.Шутова, Л.Огнєвої, Г.Бутка, В.Тихої суттєвий внесок в роботу Центру внесли Віячеслав Терещенко, канд. наук Людмила Болонова, журналіст Світлана Єременко, інженери Володимир та Наталя Ребрик, Юрій Уздемір, а також референти Центру, студенти Ю.Ковтуненко, М.Кречетов, Є.Кістянц. Представляли УК Центр в інших країнах також члени ДТУМ Сергій Целінський (США), Володимир Мозгунов (Польща), Валентина Рижкова (Россія) та ін. Зауважимо, що вони мають і свій помітний доробок. Так В.Рижкова - народна майстриня української національної вишивки. В.Мозгунов, викладаючи українську мову в Ягеллонському університеті (м.Краків), взяв участь у підготовці ілюстрованого видання “Види давнього Львова і Кракова”(1996 р.), готує дисертацію.

Якщо ж резюмувати роботу колективу УКЦентру, то вона, як правильно зауважила газета “Свобода”(26 вересня 1995 р.) є “прикладом того, що може зробити для свого народу в даному регіоні жменька національно свідомих патріотів”.

6. ЛЕКТОРІЙ ВАЛЕНТИНИ ТИХОЇ

Серед інших помітних і довготривалих справ ДТУМ лекторій ***Валентини Леонтіївни Тихої*** займає особливе місце - бо то живе слово про визначних українських поетів-борців, зокрема наших земляків-донеччан.

Пані Валентина родом з Маріуполя, що на Донеччині, за фахом, закінчила Київський університет, тривалий час працювала на чільних посадах в Донецькій обласній філармонії, організатор, мистецтвознавець, прекрасно володіє художнім словом. Тому й не дивно, що саме вона ще в 1991 році взялася створити палітру літературних портретів ряду визначних діячів української культури і "озвучити", "оживити" ці портретиі як чудовий оповідач, майстер слова.

Основні теми лекторію Тихої: "Непогасний світоч"(Всесвітнє значення і велич Тараса Шевченка), "Страсті по Вітчизні"(Василь Стус - поеті людинаі громадянин), "Поборник правди, честі і краси"(Василь Симоненкоі життя і творчість), "Малиновий дзвін України"(лірика Ліни Костенко), "Люблю тебе, Донеччино моя!"(Володимир Сосюра і Донбас), "Слово про Івана Франка", “Живий Багряний” тощо.

За період 1991-96 рр. Валентина Тиха провела кілька сотень своїх виступів-концертів. При цьому треба відмітити, що географія її виступів - то Схід і Південь України, а також Слобожанщина в Росії. Знають і постійно запрошують пані Валентину з своїм пломенистим словом вузи, училища, міські й районні відділення народної освіти, школи, трудові колективи, бібліотеки Донецька, Макіївки, Маріуполя, Горлівки, Краматорська, Димитрово, Слов’янська, Артемівська, Єнакієво, Харцизська, Волновахи, Мар’їнки, Іловайська, Шахтарська, Кіровська, Дружківки, інших міст Донеччини.

Часто звучить слово Тихої і в Сімферополі(серії виступів у 1993, 94, 96 рр. навесні 1997 р.), де ТУМ Донеччини працює в тандемі з ТУМ Криму. В 1995 р. під орудою УКЦентру-ДТУМ(Донецьк) та Українського культурного Центру "Перевесло"(Вороніж, М.Бірюк) відбулися гастролі В.Тихої по Вороніжчині - і скрізь - на філологічному факультеті Воронезького університету, в трудових колективах Богучар і Россоші - звучала українська мова, високе Слово про великих Українців, лицарів Правди і Свободиі великих Поетів та Письменників. Важко переоцінити ці живі контакти з людьми там - на східних та південних українських землях -цю живу зустріч з українським словом, високопрофесійною, досконалою і неупередженою інформацією про Україну, її кращих синів та дочок.

Не обійшла увагою заступник голови ДонТУМ Валентина Тиха й Захід України: Львів та Львівщину(Стрий, Дуліби, Добряни, Зашків), Тернопіль та Тернопільщину (Збараж, Таребовля).

Отже, лекторій Валентини Тихої варто високо поцінувати, варто про нього писати й говорити.

СХІД" - ЖУРНАЛ УКРАІНСЬКОІ ЕЛІТИ

Аналізуючи процеси в сучасній Україні, неважко прийти до висновку, що однією з головних причин сьогоднішніх негараздів, частого тупцювання на місці, повільної трансформації суспільства є відсутність повнокровноії дієвої, активної (можливо, навіть якоюсь мірою агресивно-активної) української еліти. Про це, зокрема говорилося на Міжнародній конференції "Національна еліта та інтелектуальний потенціал України" (Львів, 18-20.04.96.). До такого висновку дійшли й керівники УКЦентру, ДонТУМу в

1994-95 рр. Виходячи з цієї тези, з метою сприяння формуванню сучасного істеблішменту України УКЦентр заснував аналітично-інформативний журнал "Схід" (свідоцтво ДЦ №937 від 13.04.95.). Автор концепції журналу доктор техн. наук, голова ДонТУМу Володимир Білецький вважає, що повинен спрацювати механізм самовідтворення української еліти шляхом спілкування, самовдосконалення з використанням ряду інформаційних каналів, одним з яких є журнал "Схід". Крім того, опосередковано, через істеблішмент суспільства, журнал здійснює ефективний вплив і на широкий загал, формуючи новий світогляд. Поскільки "Схід" не має близьких аналогів на Донбасі, та й на всьому Лівобережжі, то головна його спрямованість - формування української еліти саме в цьому найбільш зурбанізованому промислово розвиненому (і ніде правди діти - одному з найбільш зрусифікованих) регіоні країни.

Тематика журналу охоплює широкий спектр проблем, які висвітлені в рубриках: "Політика", "Економіка", "Соціологія", "Теорія еліт","Історія", "Освіта", "Проблеми діаспори", "Релігієзнавство", "Культурологія" "Іформаційний простір" і т.д. Пріоритет надається регіональним авторам, що, власне й зрозуміло при орієнтації в основному на істеблішмент Східної України, Донбасу. Вже з перших номерів квартальника "Схід" в коло авторів увійшли відомі науковці, політики, державні діячі з США, Канади, Росії і, зрозуміло, всіїє України. Серед них, скажімо, прем'єр-міністр України Є.Марчук, радник Президента України В.Лановий, академіки Національної Академії України П.Кислий, М.Чумаченко, О.Романів, С.Аптекар, О.Амоша, інші, доктори наук і професори І.Пасько,В.Королько, Ст.Вовканич (академік Папської академії наук у Ватікані), В.Іскра (Росія, м.Вороніж), В.Білецький, М.Швайка, М.Рябчук, В.Максимович, Н.Каніщева, М.Бірюк (Воронезький університет), В.Пірко, і т.д., мери міст Донецька (В.Рибак) і Маріуполя (д-р М.Поживанов), відомі вчені В.Нікольський, О.Вацеба, С.Вєтров (президент Донецького Інституту соціальної освіти), В.Заблоцький, В.Ляшенко, В.Голота, секретар Світової Координаційної виховно-освітньої Ради Леся Храплива-Щур (Канада), генерал, керівник військового училища в Харкові В.Говоруха і багато інших. Можна сказати, що вже цей перелік авторів в значній мірі реперезентує обличчя журналу. Якщо додати, що редакцію очолює досвідчена журналістка, член Спілки журналістів України Світлана Єременко, в редколегію входять д-р В.Білецький (заступник редактора), академік, д-р економічних наук М.Чумаченко, проф. філософії І.Пасько, к.ф.н. В.Голота, то зрозуміла серйозність підходу до справи. Про це, зокрема писала газета "Урядовий кур'єр" (11.11.95.), донецька обласна газета "Жизнь", "Весть" (14.06.95.), "Вечерний Донецк" (22.08.96.), "Донеччина"(05.12.96) та ін.

За період 5.95.-12.96. вийшло 7 номерів "Сходу", який розповсюджується безкоштовно депутатам, мерам міст Донеччини, в бібліотеки ВУЗів, основні книгозбірні Донеччини (централізовано через облбібліотеку) та України, надходить в США, Францію, Росію, Польщу. Про те, що журнал високо поціновано, свідчать хоча б подяки і запити подальших номерів з обласних бібліотек Одеси, Львова, Києва, Харкова, а також бібліотеки Конгресу США, українсько-американської фундації "Сейбр-Світло", фундації Святого Валодимира Хрестителя Русі у Кракові і т.д.

Становленню журналу допомогли спонсори - ТУМ Чікаго (В.Боднарук та Б.Бондарук), ВО "Макіїввугілля" (В.Кузяра), ВО "Донецькхлібпром" (М.Дячков), Міжнародний фонд "Відродження" (Дж.Сорос).

На часі розбудова "Сходу" - збільшення його накладу (сьогодні він становить 1000 примірників), відкриття всеукраїнської передплати, зміцнення кадрів редакції.

Журнал "Схід" - це якісно нова форма роботи донецьких шевченківців, яка торкається "святая-святих" інтелектуального потенціалу нації - його еліти. Тому значення цього починання, вже існуючого доробку важко переоцінити.

Глава 3

ТОВАРИСТВО НА ТЕРЕНАХ ДОНЕЧЧИНИ

1. Донецька сім'я Товариств української мови
2. Тернисті стежки Маріупольського Товариства
3. В шахтарській Макіївці
4. Краматорське Товариство української мови
5. Товариство Горлівки
ПРОКИДАСТЬСЯ ДОНБАС

Розповісти про всі Товариства української мови на Донеччині (а їх в різний час працювало від 10-15 до 70-80) досить важко. Та й обсяг нашого видання цього не дозволяє. Але найбільш потужні, найбільш активні Товариства, які мають свої реальні вагомі здобутки, без сумніву варті того, щоб про них знали сучасники, щоб добре слово про чесних, працьовитих, талановитих, самовідданих патріотів нашої землі, дійшло й до нащадків.

1. Донецька сім'я Товариств української мови

В шахтарській столиці - Донецьку було і залишається найбільше активних та діяльних осередків ДТУМ. Тут зосереджене інтелектуальне ядро організації, її координуюча ланка - Правління. Тут діяли засновані членами ДТУМ фірми "Відродження","Травень" та ін., а нині працює заснований за ініціативи ДТУМ УКЦентр. І все це можливе тільки завдяки активній позиції самих донеччан, наявності отієї "критичної маси" пасіонаріїв, які вирішують справу. Давайте поближче познайомимося з великою сім'єю Донецького Товариства. На початках вона налічувала до 30 первинних організацій, які функціонували, зокрема, при інститутах УкрНДІВЕ(голова - к.т.н. В.Грушко), ІНФОВ НАН України (О.Швайка, М.Тищенко), "Південдіпрогаз" (В.Савчук), "Теплоенергоуправлінні" (В.Теленько), обласній філармонії, телерадіокомітеті, Донецькому державному університеті, Донецькому політехнічному інституті, в ряді шкіл, училищ, були й територіальні осередки. Зрозуміло, що з трансформацією всього Товариства, їх кількість поменшала, про що мова йшла вище, але зараз ми хочемо хоч коротко познайомити читача з великою і дружною сім'єю донецьких Товариств української мови. Надамо ж слово безпосередньо самим донецьким активістам ТУМ.

ТУМ "Південдіпрогазу". *Утворилося 27.06.90. Голова осередку - Василь Савчук, керівник будівельної групи проектувальників. 13 членів Товариства*. Вже в липні 1990 р.у своєму інституті члени ТУМ створили стенд "Слово Товариства української мови ім.Т.Шевченка", який діє й до сьогодні. Савчук В.М.,Скирда О.Г., Бутко Г.П. здійснили рейд до Чортомлика в дні святкування 500-річчя Українського козацтва. А Михайленко Ю.В. спроектував та виготовив оригінальний пересувний стенд, який ДТУМ викоритало в переддень Референдуму 1 грудня 1991 р. В.Савчук та В.Журавель, О.Федорян інші члени осередку були ядром походу "Козацькими шляхами" за маршрутом "Донецьк-Савур-могила". Взяли участь майже у всіх загальноукраїнських заходах ТУМ та РУХУ: Всенародному Віче в Києві, Конгресі інтелігенції Донбасу, всіх виборчих кампаніях, а також у акції "Українська книга - українцям Росії". Ось дуже короткий "портрет доробку". Треба відзначити те, що в цьому осередку конче прагли і прагнуть суто конкретних справ. Напевно, це притаманне всім фахівцям-інженерам, науковцям в галузі точних наук. Ще одне, що не можна проминути, і що певним чином викликає навіть здивування - майже кожен в цьому осередку - яскрава особистість.Про Г.Бутко - з його працьовитістю, точністю, ретельністю та компетентністю вже багато сказано вище. В.Журавель, який певний час координував Донецький лекційно-

дискусійний клуб, зараз ось-ось захистить дисертацію по системотехніці. Кого не візьмеш - професіонал у своїй галузі, шанована колегами людина. Саме такі люди в ТУМ і склали його золоту кадрову основу.

ТУМ "УкрНДІВЕ". *Утворилося 12 квітня 1989 р. Голова осередку - Володимир Грушко, канд. техн. наук. 25 членів осередку(1993 р.).* Колектив цього єдиного в колишньому СРСР проектно-конструктуорського та виробничого центру вибухобезпечного обладнання для вугільної та хімічної промисловості складають фахівці високого рівня. Тому цілком зрозуміло, що в осередок увійшли переважно науковці та інженери. Першими були: В.Грушко, В.Рижкова, С.Сорока, М.Погребняк, А.Бурковський, І.Бойко, Д.Маляренко. Потім долучилися В.Кононенко, Г.Майборода, А.Богодистий та ін. Крім того, прийшов у осередок і лікар обласної лікарні Т.Чабан. Що і як робили? В першу чергу, наочна агітація - стенди Товариства, де оперативно подавалася інформація з усіх важливих подій в державі, життя діаспори, культурні, історичні, економічні події. По-друге, активна позиція членів Товариства в робочому колективі. При всій тривіальності цієї істини - робота безпосередньо в колективі є надзвичайно ефективна. Тактовність, витримка, кометентність - ось головна "зброя" осередку, на думку його голови В.Грушка. На рахунку осередку - цілий ряд диспутів, конференцій, зборів безпосередньо в трудовому колективі. Не бракує й тут особистостей - сам В.Грушко має унікальну колекцію українських рушників, починаючи з XIX ст., Валентина Рижкова - народна майстриня вишивки. Крім загальних справ ДТУМ осередок доклав багато зусиль до відкриття українських класів у школах Калінінського району Донецька. А під час святкування 500-річчя Українського козацтва відзначився оригінальною акцією - посадив 500 верб вздовж берега річки Вовчої, якою ходили запорожці з Дніпра в Азовське море. Досить активно діють шевченківці і сьогодні. Скажімо, В.Рижкова мала ряд виставок свого мистецького доробку як в Україні, так і за кордоном.

ТУМ Донецького державного технічного університету. *Тут діють два осередки Товариства. Один з них очолює пані Луїза Добровольська. Інший - Володимир Алтухов.*

Осередок Л.Добровольської почав діяти у 1991 р. З самого початку інженер науково-дослідної частини п.Л.Добровольська залучила до роботи ряд активних науковців - асистента В.Бойка, доц.С.Данілова, доц.В.Калашнікова, ас. О.Матвієнко, доц. Б.Онопчука, доц. М.Семенову , бібліотекаря Г.Петрову та ін. Розпочали з факультативу для наукових співробітників та професорсько-викладацького складу по вивченню української культури. Лектори запрошувалися якнайкомпетентніші - професори, доценти держуніверситету. У грудні 1994 р. при бібліотеці ДонДТУ за ініціативи, зокрема, Л.Добровольської створено відділ українознавства, метою роботи якого є пропаганда та відродження української культури в стінах університету. Керує цим відділом Л.Добровольська. Щорічно відділом організуються курси вивчення української мови. Крім того, провадяться поетичні вечори (В.Симоненка, Л.Костенко, В.Стуса, В.Сосюри). У 1995 р. на честь 400-ліття від дня народження Великого Гетьмана України Бщгдана-Зіновія Хмельницького було зорганізовано святковий концерт "Слава Хмельницькому". Крім того, вже традиційними є березневі шевченківські свята, на які залучаються кращі творчі сили міста. Л.Добровольська активно генерує все нові їдеї. Ось чергова - з її ініціативи відкрито студію художнього читання, якою керує актриса Донецького музично-драматичного театру , заслужена артистка України Н.Харченко. А перед новим роком, як правило, в стінах університету провадяться "Різдвяні вечори". Вся ця робота в основному координується Луїзою Юхимівною при підтримці ректорату і у співпраці з Правлінням Донецького обласного ТУМ.

Осередок В.Алтухова започатковано 4 квітня 1991 р. Спочатку до його складу увійшло 8 чол. - перш за все студенти металургійного факультету Виноградський Сергій, Головін Олексій, Карпенко Віталій, Клягін Вадим та ін. Очолив осередок викладач кафедри української та російської мов університету В.М.Алтухов. Його концепція, ідея - працювати з особистостями. "Українським треба робити університет починаючи з викладача та студента"- слушно вважає Володимир Миколайович. До 1994 р. кількість членів осередка зросла до 20 чол. З помітних та "нетрадиційних" справ осередку - опікування студентами Австрії та Німеччини, які в 1992-93 рр. вивчали українську при університеті(Алтухов В.М., Мозговий В.І.). Перекладацька та просвітницька робота спрямована на формування національної самосвідомості та історичної пам'яті в студентської молоді.Це і є "буденною" справою осередку. Членами осередку разом з іншими викладачами зініційовано створення клубу "Слово" на базі кафедри української мови.Гасло клубу: "Україна -

наша спільна Батьківщина”- запорука успіху і злагоди в регіоні Донбасу, та й в усій Україні. З цією думкою керівництва осередку важко не погодитися.

(за звітами Л.Добровольської та В.Алтухова)

Осередок ТУМ в Донецькому державному університеті. *Утворено 27 січня 1989 р. Голова - викладач кафедри математики Микола Мельниченко. В осередку 3 чол.- голова, а також Марта Скрипник та Вячеслав Бандура.*Послідовно і задовго до моменту виникнення Товариства намагаються члени цього осередку вводити живу українську мову в практику викладання у ВУЗі. Микола Мельниченко наводить дуже показові факти.Його спроба прочитати лекцію з математики українською у 1968 р.протривала 45 хв. На перерві русофіли (чи то українофоби, чи то просто невігласи - важко розібрати) були вже в декана і, зрозуміло, реакція останнього була миттєвою... У березні 1989 р. вже вдалося зробити цілих три лекції. Далі зупинили, примусивши писати “объяснительную”. У вересні 1993 р. вдалося читати математику українською тижнів зо-два, а далі з’явилася “скарга іноземного студента”. Нарешті, в квітні 1996 р.після місяця викладання математики українською на п.М.Мельниченка з’явилася чергова супліка - “заявление”... Все це - на загальному “потоці“ університету. А нещодавно тут відкрився й український потік, що, звичайно - велике позитивне зрушення. І велика в тому заслуга, як вважає Микола Мельниченко, симпатика ТУМ декана Павла Величка. Сам же голова осередку п.М.Мельниченко переконаний в необхідності подальшої діяльності Товариства української мови до тих пір, поки реально зберігатиметься необхідність захисту і протидії войовничим українофобам. Його ідея - створення Спілки Українських Викладачів вузів України.

(За матеріалами М.Мельниченка)

ТУМ при Донецькій обласній телерадіомовній компанії. *Утворено 1990 р.Голова - Богдан Дутчак. Членів ТУМ - 7 чол.* У пору сплеску національно-визвольних змагань у тодішньому Донецькому обласному комітеті по телебаченню та радіомовленню виникло Това-риство української мови. До нього входили редактори літературних передач Ірина Черниченко, та Наталя Громова, редактор інформації Галина Коваленко, редактори музичних програм Олена Нестеренко та Богдан Дутчак, редактор громадсько-політичних передач Василь Гуменюк. Жодна з програм роботи осередку не опрацьовувалася. Просто треба було протегувати укра-їнське слово, домагатися ведення передач як на радіо, так і на телебаченні українською мовою. Активно осередок діяв біля року. За цей час мовна політика мало в чому змінилася, навпаки “курс” пішов у бік російського мовлення. Причин дві: -по-перше, мало було україномовних кадрів(хоча такий захід як щотижневі курси української мав місце), -по-друге, лібералізм керівництва. Скрізь, в будь-якому питанні, справі для успішної її реалізації потрібен спокій та політична воля. Особливо, коли провадяться реформи. Це стосується і телерадіомовної індустрії...

Сьогодні, попри всі складнощі, деякі журналісти продовжують почату справу - ведуть свої передачі рідною мовою, залучають до співпраці людей, яким не байдуже українське слово на донецькій землі.

(підготував Б.Дутчак)

Український хоровий колектив при СШ № 65. *Зафундовано у вересні 1992 р., за ініціативи членів ДонТУМ Л.Ф.Вудвуд та Г.М.Мовчана, яка була виголошена на одному з чергових засідань Донецького ТУМ* .Відтоді в хорі постійно бере участь 20-30 осіб. Це перважно члени ТУМ, “Просвіти”, “Союзу українок”, люди різні за фахом(робітники, науковці, медпрацівники, службовці) та національністю(українці, росіяни, євреї). Але всі об’єднані любов’ю до української пісні, культури,переповнені бажанням пропагувати її. Декілька слів про побудову та роботу хору. Хор має 4 групи: соправно, альти, тенори, баси. Репетиції щотижнево по 1,5-2 год.(крім літа). Репертуар складають патріотичні, ліричні, жартівливі українські народні пісні, об’єднані темами: “Різдво”, “Шевченкіана”, “Великдень”,“Свято Івана Купала”.За 4 роки свого існування колектив виступав з щорічними звітними концертами в СШ № 65, на зборах ТУМ в обласній бібліотеці, у військових частинах Донбасу, в лікарнях(ст.Мандрикіне), в Управлінні сільського господарства м.Донецька, з різдвяною програмою у трудових колективах Донецька, неодноразово - на майданах міста в березневі шевченківські дні, на День Незалежності України, на святах Івана Купала, з церковним хором на Великдень. Успіхи хору значною мірою обумовлені стараннями його художнього

керівника Г.М.Мовчана, діяльністю його активістів - сестер Лесі та Олени Тонковид, Б.Дутчака, В.Мазанова, М.Захарова, Л.Болонової, А.Роздобудько, В.Дегтя-рьової, Л.Вудвуд, Л.Бабенко, В.Бабій, П.Діденко, І. Мігольського та ін. Хор є дружньою сім'єю однодумців, друзів, хороших товаришів, в якому всі почуваються потрібними.

(підготувала Л.Болонова)

ТУМ Кіровського району м.Донецька. *Виникло у 1989 р. спершу як сімейний осередок ТУМ . Голова - Микола Захаров, робітник. Перші члени-засновники: Микола, Катерина та Анатолій Захарови, вчитель Валерій Сардак,Валентин Московко.*Зініціював виникнення осередку Донецький лекційно-дискусійний клуб. "Після декількох відвідин Клубу, - пригадує М.Захаров, - Голова Товариства В.Білецький запропонував мені створити районну організацію ТУМ. Я вже мав декілька однодумців у районі і ми створили ядро нашого районного Товариства. Наразі були вибори до Рад 1990 р. Ми підтримали свого симпатика Олександра Тарануху і він, зокрема, при підтримці нашого Товариства був обраний у міську Донецьку Раду. Наш осередок агітував за В.Гусєва з народно-демократичного блоку Донецька, якого було обрано до ВР України. Це була велетенська робота - обійшли сотні й тисячі квартир, розклеїли тисячі агіток. Але ж і результат був! Наші кандидати,звичайно, не всі, - пройшли до Рад! Надалі осередок тісно співпрацвав з фірмою "Відродження"створеною І.Шутовим при підтримці ДонТУМ. Згодом при цій фірмі зорганізувалася будівельна дільниця, яка відбрунькувалася утворивши своє приватне підприємство "Травень". Керівником нового підприємства став М.Захаров. "Травень" допомогав матеріально ТУМ, іншим національно-демократичним організаціям області, першій українській школі м.Донецька, став постійним спонсором Різдвяних свят у Донецьку та свят Івана Купала, включно з останнім у 1996 р. Осередок ТУМ Кіровського р-ну м.Донецька брав активну участь практично у всіх донецьких мітингах та демонстраціях періоду "оксамитової революції" в Україні, багатьох акціях за межами Донеччини - в кінному поході на Кубань з нагоди 200-річчя її колонізації Запорізьким Козацтвом, походах- рейдах "Козацькими шляхами Донеччини".

(за матеріалами, підготовленими М.Захаровим)

Осередки ТУМ в Київському та Ворошилівському районах м. Донецька. *Перший - осередок юриста Іллі Шутова, другий - юриста,офіцера у відставці Володимира Мазанова. Засновані в 1989 р.* Зручне розташування квартир І.Шутова та В.Мазанова - в центрі Донецька, наявність телефонів,були дуже корисними для оперативної роботи. До того ж п.В.Мазанов надав своє помешкання для зберігання літератури, був першим кореспондентом радіо "Свобода" по Донеччині. Якщо осередок І.Шутова складався головно з фахівців-юристів, науковців, інженерів і забезпечував юридичний супровід діяльності ДТУМ, то осередок В.Мазанова включав переважно членів УГС і зосереджувався на правозахисній діяльності. Попри свою малочисельність ці групи ТУМ активно діяли впродовж 1989-94 рр.

Первинний осередок ТУМ подружжя Оліфіренків. *Засновано у 1989 р. Голова - Тетяна Оліфіренко. Склад - 4 чол.* Таке явище як **сімейні осередки** є досить частим у нас на Сході України. І якщо до дружності, взаєморозуміння, взаємоповаги в осередку-сім'ї додається ще й високий професіоналізм, компетентність, працьовитість, то результатам його діяльності можуть позаздрити й великі організації. Яскравий приклад такого щасливого співпадіння - осередок Оліфіренків. Всі - фахівці з мови та літератури.Вадим Володимирович - доцент, кандидат наук. Світлана Миколаївна - мовник, завуч школи. Донечки Тетяна та Леся - студентки-філологи. Це саме в їх помешканні в період 1989-1996 рр. народжується цілий ряд українознавчих книг - посібники для шкіл регіону "Дума і пісня", "Таємниця духовного скарбу", "Уроки правди і добра". Вся сім'я попрацювала як творчий колектив над "Енциклопедією українознавства", яка вже у друкарні. А скільки було статей, підготовлених та проведених лекцій ! У доробку сімейного осередку також декілька методик з вивчення літератури рідного краю у школах, сценарії відеофільмів(знятих та показаних по телевізії Донеччини). І робота не припиняється - заплановано ще більше. Тепер на часі "відкривати нові творчі обрії"... Що не кажіть, але дивлячись на це унікальне явище Сходу (сімейні осередки), на їх силу, енергію, цілеспрямованість, самовіддачу українській справі народжується впевненість у наявності великого, ще не розкритого потенціалу нашого народу. І сім'я тут повинна зіграти, можливо, одну з провідних ролей...

2. Тернисті стежки Маріупольського Товариства

Донецьке Приазов'я від політики тотальної русифікації постраждало надзви-чайно. Насильницьке закриття впродовж 1930-60 рр. національних шкіл перервало традиції культурного успадкування поколінь. У самому більш ніж пів-мільйон-ному Маріуполі, як, доречі, й в усіх інших промислових центрах Донеччини, не залишилося жодної української школи... Але ось у кінці вісьмидесятих запізніла хвиля "перебудови" докотилася й до давньої козацької Домахи, а нині - Маріу-поля. Активісти різних національних громад(а сьогодні це приморське українське місто є по суті центром грецької діаспори в Україні, тут же перебуває і грецький Консулят), пройняті вірою у щирість і перспективність перебудовчих гасел, почали самовизначатися, створювати свої організації. Не пасли задніх і українці, хоча їм було чи не найважче...

Сьогодні можна з упевненістю говорити, що в Маріуполі осередки Товариства української мови створювалися одночасно в декількох місцях, так би мовити "знизу", що свідчить про ініціативу ряду активістів.

7 квітня 1989 р. Г.Дудник, С.Дудник, Н.Іванченко, Т.Парфенюк, В.Медведєв, А.Мороз та І.Мороз створили осередок Товариства на Лівому березі міста.

26 червня 1989 р. за ініціативи члена "Меморіалу" Любомира Гудзя і при підтримці вчителя Опрофата Василька, радіоінженера Віктора Кущина та Якима Дубовика й Віктора Олефіренка відбулися перші збори прихильників ідеї ТУМ в СШ № 45. Але, за свідченням Л.Гудза, збори не завершилися створенням осередку, бо по суті були зірвані працівниками місцевого райкому компартії. Вдруге ця група зібралася 10 вересня 1989 р. вже на квартирі у Л.Гудзя й утворила осередок ТУМ, до якого увійшло 6 чол.

10 грудня 1989 р. всі осередки, окремі активісти Товариства сконсолідувалися. У палаці культури "Азовсталь" відбулася установча конференція Маріуполь-ського Товариства української мови ім. Т.Шевченка. В основу діяльності Товариства покладено було республіканський Статут ТУМ, Закон про мови в Україні. Ухвалено було заснувати в кожному районі міста окремі Товариства, створити філії в трудових колективах та навчальних закладах. На жаль це не зовсім вдалося. Активісти З.Савчук та В.Шкумат отримали дозвіл Орджонікі-дзевського райвиконкому на використання вестибюлю дитячої бібліотеки для постійних зборів ТУМ і робота пішла. В інших районах члени ТУМ виявилися менш дієвими. Після Конференції керували Товариством голови осередків А.Мороз, Л.Гудз, В.Кушин та І. Бондар. Але згодом де-факто керівництво перебрали лікар Анатолій Мороз та пенсіонер Любомир Гудз. Різні по натурі, характеру, підходам до справи, нарешті компетентності в різних галузях вони все ж знайшли спільну мову, співпрацюють, що дає відчутний позитивний результат.

В складних психологічних та політичних умовах відбулося становлення То-вариства. Багато було ходінь у кабінети виконкомів, міськома КПРС, інших владних мереж. Пропозиції щодо сприяння в реалізації потреб українців у школі, дошкільному вихованні і, взагалі, виконання Закону про мови, постійно посилалися у відповідни інстанції. Швидко з'ясувалося, що партійно-владні чиновники, погоджуючись з гаслами перебудови, вельми стримано, а то й негатив-но ставляться до ініціаторів конкретних справ. На сторінках "Приазовского рабочего"тоді з'явилася Заява бюро міському КПРС з виразним антиукраїнським змістом, а незабаром голова міськвиконкому у газетному інтерв'ю назвав Товариство, Рух і УРП деструктивними організаціями. За таких обставин не вдалося виготовити стенди для постійної виставки демократичних газет, відкриття обіцяної української школи було торпедовано. Здійснювався шалений тиск на батьків з вимогою відкликати заяви про намір навчати дітей в українських класах. Та все ж вдалося протягом 1990-1991 років відкрити початкові класи у 5,23,33,46,54,66 школах. У 35-ти дитячих садках почали працювати групи з українським вихованням. Багато очікувалося від зустрічі 13 липня 1990 року активу Товариства з головою міськвиконкому Ю.Хотлубеєм. Був запропонований проект конкретних заходів на реалізацію Закону про мови з проханням

оприлюднити план розвитку національ-них культур міста на подальші роки. Однак цього не було зроблено. Невдовзі заявили про себе "Інтерфронт" та "защитники русскоязычного населения". Керівники цих угрупувань ще довго після ГКЧП перебували на посадах у міськвиконкомі та його мережах.

28 квітня 1990 р. Маріупольське ТУМ заснувало літературно-освітній клуб "Жива криниця". Про вечір, коли була заснована "Жива криниця" Мая Уколова згадує: Ентузіазму у нас було вдосталь. Та й актив підібрався нівроку - А.М.Мороз, З.Д.Савчук, О.В.Умнов, Р.К.Рубан, сім'я Шкумат, Р.І. Бризгунова, С.С.Сервитник, Г.Г.Кабанцев, В.Я.Олефіренко. Ми запросили осередок ТУМ з будівельного технікуму, був вокальний ансамбль. З яким радісним щемом ми слухали українські пісні! Все хвилювало, надихало, обнадіювало." Літературно-освітній клуб у Маріуполі почав діяти регулярно на кшталт Донецького лекційно-дис-кусійного клубу ТУМ. В різний счас його гостями були київські поети Л.Клименко, Д.Онкович, В.Баранов. Нині керує клубом Зінаїда Савчук. При клубі є вокальна група. Часто робляться "виїздні засідання" - то в університеті, то в металургійному технікумі, то при районних бібліотеках. Тематика вечорів - "Гоголь і Україна", "Тарас Шевченко - поет і художник","Леся Українка - дочка Прометея", "Поезія В.Стуса", "Український філософ Г.Сковорода", ін.

Робота Маріупольського ТУМ весь час була спрямована головно на підви-щення власної освідченості та просвітництво, а також на активізацію процесу повернення рідної української мови до навчальних закладів. Для цього організо-вувалися літературтературні читання, в т.ч. на вулицях та площах Маріуполя. В газеті "Приазовский рабочий" у січні 1990 року за ініціативи ТУМ заснована постійна рубрика "Джерело", число випусків котрої вже перевищило 70. По міському радіо з 12 липня 1990 року запрацювала українська програма, а з 4 грудня вона виходить щотижнево. На сьогодні вже відбулося понад 300 передач "Обрій", понад 50 юнацьких передач "Синиця". Остання започаткована 1 січня 1994 року.

У становленні "Джерела" активну участь брали Р.Рубан, Л.Сайфуліна, Т.Пар-фенюк, Л.Олійниченко. Радіопередачі "Обрій" та "Синиця" стали можливими завдяки завзятій та наполегливій пані Маї Уколовій, інженеру, кваліфікованому фахівцю, а згодом і викладача С.Рожновського. На подані в газеті та на радіо матеріали Товариство отримало чимало схвальних і вдячних листів. Але надходили й анонімки, переповнені люттю й відвертим хамством. Зміст останніх стандартний - обурення "інтернаціоналістів" витівками "націоналістів". Маріу-польське ТУМ постійно розповсюджує українську демократичну періодику, зокрема, регіональний аналітичний журнал "Схід" УКЦентру, "Східний часопис","Козацький край", влаштовує виступи аматорських ансамблів пісні.

Грошові кошти Товариства невеликі, складаються з членських внесків та індиві-дуальних пожертв. Частина грошей перерахувалася обласному Товарисву, решта використовувалася на культурні потреби: на створення документального фільму про В.Стуса, на допомогу жертвам чорнобильської катастрофи, придбання літератури, тощо. Шкільним бібліотекам міста передано 384 примірники Біблії українською мовою.

Товариство підтримує постійні і багатогранні зв'язки з культурно-просвітниць-кими організаціями міста: асірійцями, греками, євреями. І ніколи тут не було ніяких непорозумінь чи розбіжностей. Всі одностайні в головному: кожний народ повинен мати гарантії вільного і всебічного розвитку у дусі традицій предків.

Помітною подією вважаємо вихід друком українською мовою краєзмавчої книги Льва Яруцького "Кальміуська паланка". Видання визначається як навчальний посібник для учнів шкіл, училищ, технікумів. Турботами Сергія Бурова створена низка відеофільмів про педагогів, лікарив, народних умільців, митців з використанням української тематики. Його доробок становить постійний розділ місцевого телебачення під девізом "Маріуполь.Бувальщина." Великий і вагомий доробок вчителя П.Мазура, зокрема, його

перу належить ціла серія краєзнавчих та українознавчих статей, монографія про історію української школи XVI-XVIII ст.

На сьгодні у місті працює 2 українські школи, створені класи з українською мовою викладання у 12 школах, є 16 україномовних груп у дитячих дошкільних закладах. Працює Українська історична бібліотека ім.М.Грушевського, кілька "Світлиць" для школярів. До всього цього доклало руки і Маріупольське ТУМ. Великі надії Товариство покладає на створення у місті приходу Української православної церкви Київського Патріархату. Громада зареєстрована у липні 1996 р. на чолі з отцем Олександром Воловенком. Власного приміщення немає, служба Божа відбувається щосуботи у школі № 12 з ласки директора добродійки Жанни Ніколенко.

Авторитет Товариства у місті поволі зростає. На останніх виборах його голова - лікар Анатолій Мороз виборов мандат Народного депутата обласного рівня, 3 стали депутатами міської ради.

Щодо організаційних питань, то після ухвали Конференції Маріупольського ТУМ від 23 лютого 1993 р. наша організація увійшла в структуру ВТ "Просвіта". Одночасно ніколи не переривалася робота та контакти по лінії ДТУМ, які йшли, зокрема, через А.Мороза, М.Гудза, М.Уколову,О.Умнова.

(підготовлено за матеріалами Т.Криворотька, А.Мороза,М.Гудза, М.Уколової, З.Савчук, наданими редакційній колегії).

В шахтарській Макіївці

7 січня 1990 року в Макіївці відбулася загальноміська Установча конференція Товариства української мови. Головували вчитель української мови та літератури СШ № 47 Свгенія Сарчук та к.т.н. з МакНДІ Василь Гребенюк. Існуючі осередки, групи симпатиків, окремі члени Тоавриства влилися в єдину організацію.

Але специфіка Макіївки - її надзвичайна "розкиданість" - по суті місто є конгломератом окремих, в більшості шахтарських, мікрорайонів. Тому й діяльність ТУМ в цьому місті йшла головно по районам. Про всіх, на жаль, не розповісти, але не сказати про осередки Павла Пшеничного, Ярослава Демківа, Миколи Яковенка, Олександри Пронько, Володимира Білецького - це не сказати нічого про Товариство Макіївки.

Слов'янська організація шанувальників української мови

17 січня 1989 року в редакції тодішньої слов'янської газети "Комуніст" відбулись організаційні збори з порядком денним: **"Про утворення в редакції первинної організації товариства шанувальників української мови".** Після палкої дискусії з приводу назви організації, було вирішено створити організацію шанувальникив української мови. Головою товариства було обрано секретаря редакції *Володимира Федоровича Савенка*. Донецькому відділенню Радянського фонду культури було направлено прохання зареєструвати осередок як первинну організацію товариства шанувальників української мови в складі 12 членів. Але наступного дня міський комітет Компартії України поставив вимогу змінити назву щодо утвореної організації і в

подальшому називати нове товариство товариством шанувальників рідної мови(тут яскраво проглядається “почерк” Донецького обкому КПУ, про дії якого по створенню “свого” контрольованого Товариства рідної мови ми вже докладно розказали у першій главі).

У місті було утворено міську організацію, у яку ввійшли численні осередки, в основному шкільні, а також педінституту та редакції газети “Комуніст”. Утворено і міську раду товариства з секціями української та російської мов, краєзнавства та культури. І хоча її очолив викладач педінституту Валерій Павлович Сарієнко, фактично нею керував інструктор міському партії В.П.Іванов.

З прийняттям закону “Про мови в Українській РСР” робота осередків това-риства пожвавилась, але через певний час число їх різко зменшилось. До цього доклала рук компартія, яка діяла через міський відділ народної освіти. Залишились лише окремі товариства в педінституті, Слов’яногірській СШ та редакції газети “Вісті“, а згодом остання залишилась єдиною, зате взяла на себе функції територіальної організації. До її складу входили не лише журналісти, а й свідомі українці з інших навчальних закладів та організацій, ветерани праці.

З утворенням незалежної України робота *Товариства шанувальників української мови* пожвавилась. Заново були створені первинні організації в педінституті, Слос’яногірській СШ, сел.Билбасівці. На їх базі і виникла міськрайонна організація.

Головним своїм завданням вона визначила просвітницьку роботу в масах. Найпопулярнішою формою роботи стали науково-практичні конференції, на яких розглядались вузлові питання історії України, життя і діяльність видатних діячів, зокрема Б.Хмельницького, І.Мазепи, М.Грушевського, С.Бандери, С.Петлюри та інших.

У черверту річницю незалежності на центральній площі було проведене влаштоване народне віче, рішення якого передане міській Раді для виконання. У ньому, зокрема, поставлена вимога широкого впровадження української мови у всі сфери життя.

У повсякденній роботі наша організація прагне реального утвердження української мови як державної, надання школам міста статусу українських. Орга-нізація взаємодіє з українськими церквами, що існують у Слов’янську, Народним Рухом України, УРП, Союзом українок та іншими національно спрямованими організаціями.

На сьогоднішній день міськрайонна організація товариства має чотири осередки. До того ж є три колективні члени товариства: козачий гурт “Грайте, музики”, вокальні ансамблі Будинків культури селища Райгородка та села Маяки, які ведуть значну культурно-просвітницьку роботу.

(підготував В.Савенко)

Краматорське Товариство української мови

Ініціаторами створення Краматорського ТУМ були науковці науково-дослід-ного Інституту проектування важкого машинобудування(НДІПВМаш) кандидати технічних наук Григорій Гребенюк, Михайло Гедеон, інженер Новокраматорсь-кого машинобудівного заводу Свгенія Осадча, інженер НДІПВМашу Сергій Шевченко, а також інженер, начальник дільниці зв’язку краматорського заводу “Унергомашспецсталь” Василь Новоринський. Питання заснування ТУМ гостро постало у квітні-травні 1989 р.

Офіційно Краматорська міська організація(КМО) ТУМ ім. Т.Г.Шевченка зареєстрована 7 грудня 1989 р. Першим головою КМО ТУМ було обрано науковця М.Гедеона. Презентацію ТУМ на засіданні Краматорського міськвиконкому провів В.Новоринський. Він же очолював Краматорське Товариство в період 1991-94 рр. З 1994 р. Головою КМО ТУМ є журналіст Микола Гега.

Діяльність Товариства у перші роки свого існування була широкогранною. Це: організація святкувань національно-патріотичних дат, тісний контакт з інтелігенцією Західної України, зв'язки з західною діаспорою, культорологічні походи "Дзвін", символічний "ланцюг єднання", спорудження пам'ятних знаків жертвам сталінських голодоморів в Україні, масові протести проти кривавих розправ російсько-більшовицької вояччини у Вільнюсі, Баку, Тбілісі, масові протести проте невдалого державного перевороту ГКЧП та інші заходи.

Не вина Товариства, що воно було аж надто заполітизовано у перші роки своєї діяльності. Адже російсько-комуністичний тоталітарно-репресивний режим навіть у період, так званої, горбачовської "перестройки" не подавав жодної надії на існування альтернативних комуно-російських КПУ-КПРС політичних демократичних партій, не кажучи уже про партії національно-демократичного спрямування.

Усі перелічені вище напрямки діяльності ТУМ ім. Т. Шевченка, як і слід було цього чекати невдовзі перебрала на себе міська організація Народного Руху України, котра неофіційно існувала паралельно з Товариством аж до легалізації 10 квітня 1990 року. Та й основний електорат Рухівців у всі часи свого існування складався таки з Тумівців.

Було б несправедливо вважати, що ТУМ займалось тільки політичною діяльністю. На нашому рахунку є певна робота у школах, вшанування святкових дат з дня народження Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського та інших діячив національної революції.

Вагомий вклад Товариства був також у створенні Першої української національної гімназії у м. Краматорську (незмінний ІІ директор активний Тумовець Микола Миколайович Конобрицький).

Щорічний виступ голови ТУМ перед педагогічним колектовом 30 шкіл на міській нараді освітян міста.

У виборах 1990 року до Рад усіх рівнів від ТУМ ім. Тараса Шевченка було висунуто 22 кандидати.

Повертаючись до історії виникнення Товариства української мови ім. Тараса Шевченка у м. Краматорську, слід відзначити, що на початку свого існування за короткий період до Тавариства вступило 108 чоловік. В основному це була національно свідома інтелігенція міста: вчителі, інженери, службовці, робітники, студенти. Так, за станом на 10 листопада 1992 року із чесла зареєстрованих були: вчителі - 29 чол., інженери - відповідно 28, службовці - 14, робітники - 9, науковці-4, студенти-10 чол. та інші.

Найбільш активними Тумівцями були: науковці - член Української Гельсинсь-коїспілки кандидат т. н. Григорій Гребенюк, кандидат т. н. Михайло Гелеон; інженери: Сергій Шевченко, Свгенія Осадча, Олександр Волков, Леонід Ярмак, Іван Герасименко, Василь Новоринський, Володимир Зарудний, Володимир Буда-Красновський, Анатолій Драган, Лідія Канівець, Людмила Каракуц, Стахій Ковальчук, Віра Котенко, Володомир Крижанівський, Василь Лепченко, Іван Нестеренко, Віктор Овчаренко, Свитлана та Іван Перепелиці, Микола Федченко, Махайло Цап, Грогорій Чоста, Віталій Шевченко, Віктор Яворський; лікарі: Юлія Цуприк, Володимир Яловега; вчителі: Ера Бондаренко, Валентина Смуранова, Клавдія Борисенко, Раїса Бурлака, Валентина Варга, Ела Верищага, Микола Гега, Валентина Денисова, Ала Жук, Олександра Жулій, Лідія Кінденко, Ольга Кладка, Ірина Коваленко, Олександр Пивовар, Ніна Паращенко, Ніна Севаст'янава, Зеновія Чабан, Лідія Шайбакова, Свгенія Чугуєва, Віра Хрульова, Любов Халайджі, Людмила Федіна, Любов Сокол, Ала Яцонко, Віра Гущина, Юлія Криворутченко. Великі активісти ТУМу були також студенти Володислав Сурж та Сергій Летенко, робітник Олександр Чабан, колишній політв'язень Олег Самаменко.

З публіцистичними статтями на сторінках різних видань України найбільше виступали редактор газети "Незборима Нація" Григорій Гребенюк та голова ТУМ ім. Тараса

Шевченка Василь Новоринський. Найкращі публікації В. Новоринського: “Січове стрілецтво - прообраз української національної армії“ газета “Краматорська правда" № 48, 7. 10. 1991 р., “Воскресла Україна” - “Краматарська правда” № 62, 22. 08. 1992 р., “Як любимо Україну?” - тижневик “Вісті з України” № 10, 4-10 березня 1993 р., “Міф, а не реалії“ - газета “Вільне Слово” № 24, 17. 04. 1993 р., “Хай святиться ім’я твоє, Україно!” - “Краматорська правда” № 68, 21. 08. 1993 р., “Засинєє небо, зажовте колосся” - газета “Краматорська правда” № 71, 3. 09. 1994 р., газета “Вільне Слово” 19. 09. 1994 р., “Блакитної чаші безодня” - газета “Східний Часопис” № 37, 20-26. 09. 1994 р., “Дівчина із Заберезнянського підпілля” - газета “Вільне Слово” № 52, 24. 12. 1994 р., “Вісник Тернополя” № 50, № 51, 15,22 грудня 1995 р. та інші.

Крім цього вийшли збірки поезій, де вміщені твори цього автора: “З облоги ночі“ - “Український письменник” 1993 рік та “Донецькі полини” - видавнича фірма “Відродження”, м. Дрогобич, 1994 рік.

В даний час усім нам потрібно працювати над проблемою тіснішої взаємодії Товариства української мови з Всеукраїнським товариством “Просвіта” ім. Тараса Шевченка у царині культурно-просвітницької діяльності, патріотичного виховання нової національної еліти.

На часі - питання видання публіцистичних статей, художніх творів окремих членів ТУМ.

КАЛЕНДАР ДІЯЛЬНОСТІ
Донецького обласного Товарисва української мови імені ТарасаШевченка

1988 рік

Червень-серпень 1988 р. - участь зав. кабінетом української мови Донецького інституту вдосконалення вчителів Вадима Оліфіренка в підготовчому процесі створення Товариства української мови в Києві, зокрема, в Спілці письменників України. Обговорення В.Оліфіренком та донецькою письменницею Галиною Гордасевич ідеї створення Товариства української мови на Донеччині.

Вересень1988 р. - консультації науковця Донецького політехнічного інституту, канд. техн. наук Володимира Білецького з відомим письменником і громадським діячем Романом Іваничуком (Львів) щодо організаційних питань по створенню і діяльності Товариства української мови у Львові (лист В.Білецького від 02.09.88.; лист Р.Іваничука від 21.09.88.).

Жовтень 1988 р. - зустріч заст. директора Донецької облфілармонії Валентини Тихої в Києві з Іваном Драчем та Борисом Олійником. Обговорення стану української культури та мови на Донеччині, пошук шляхів національного відродження в шахтарському краї.

Жовтень - листопад 1988 р. - створення і початок роботи ініціативного Оргкомітету по підготовці Установчих зборів ДонТУМ в складі: заст. дир. облфілармонії В.Тихої, працівників Ін-ту вдосконалення вчителів В.Оліфіренка, Ф.Олехновича, науковців Донецького держуніверситету, доц., к.ф.н. А.Загнітко, доц., к.ф.н. В.Познанської, письменників Г.Гордасевич, С.Жуковського, юриста Київського райвиконкому м.Донецька І.Шутова.

1989 рік

14 січня 1989 р. - 1-й етап Установчих зборів ДонТУМ в Донецькому державному університеті.

21 січня 1989 р. - перше засідання обраного Установчими зборами Оргкомітету ДТУМ. Відставка А.Загнітка, обрання головою Оргкомітету В.Білецького.

23 січня 1989 р. - народження патріотичного вірша члена Оргкомітету ДонТУМ, поетеси Г.Гордасевич ***"Убиймо в собі раба"*** (пізніше був присвячений всім першим шевченківцям на Донеччині).

8 січня 1989 р. - 1-й етап Установчих зборів альтернативного ДТУМ Донецького обласного Товариства рідної мови(ДТРМ) в Будинку туриста м. Донецька(зініційоване Донецьким обкомом КПУ).

11-12 лютого 1989 р. - Установча конференція республіканського Товариства української мови ім. Т.Шевченка в Києві. Виступ на ній В.Білецького з критикою антиукраїнської політики Донецького обкому КПУ - так званої "ликовщини". Обрання членом Головної Ради ТУМ від Донеччини Г.Л.Гордасевич.

20 лютого 1989 р. - спільне засідання активу ДТУМ(В.Білецький, В.Тиха, А.Чілінгарян, Г.Гордасевич та ін.) з активом ДРТМ(В.Шевченко, С.Жуковський, М.Гіршман, З.Бузикова) з метою пошуку можливостей для співпраці.

5 березня 1989 р. - організація творчого вечора поета Бориса Олійника в донецькому палаці "Юрість". Перше на Донеччині публічне представлення Товариства української мови як громадської організації та Програми Народного Руху України. Передача коштів за квитки (2000 крб.) в фонд ТУМ України.

9-10 березня 1989 р. - організація ДТУМ ряду заходів по проведенню шевченківських днів у Донецьку: покладання квітів до пам'ятника Т.Шевченка, мітинг, разом з облфілармонією - урочистого вечора.

11 березня 1989 р. - участь ДТУМ у Святі Рідної Мови, проведеному Донецьким Інститутом вдосконалення вчителів(ДІВВ, Ф.Олехнович, В.Оліфіренко).

10 квітня 1989 р. - Установчі збори Донецького міського ТУМ ім. Т.Шевченка.

22 квітня 1989 р. - 2-й етап Установчих зборів ДТУМ що відбувся в Донецькій облфілармонії. Прийняття Статуту ДТУМ, обрання співголо-вами В.Білецького, В.Тихої, І.Шутова, Правління та Ради Товариства.

26 квітня 1989 р. - 2-й етап Установчих зборів ДРТМ. Прийнято Статут ДРТМ. Підтверджено обрання головою В.П.Шевченка.
10 травня 1989 р. - реєстрація ДонТУМ(ДТУМ) в республіканському Правлінні ТУМ за № Ф-05-0086 Д як місцевого об'єднання.
Травень-червень 1989 р. - початок роботи ***Донецького лекційно-дискусійного клубу ДТУМ.***
Червень 1989 р. - участь в організації І туру фестивалю "Червона рута"(по Донеччині, В.Тиха).
Липень 1989 р. - робоча зустріч співголів ДТУМ В.Білецького та І.Шутова з секретарем Донецького обкому КПУ Г.Єрховим, що показала неприйняття обкомом радикальних змін в національному питанні.
18 серпня 1989 р.- участь в організації зустрічі на стадіоні "Шахтар" в Донецьку з народним депутатом СРСР Вролодимиром Яворівським.
20 серпня 1989 р. - Установча конференція Донецької Крайової організації Народного Руху України, в підготовці і проведенні якої ключову роль зіграли члени ДТУМ (В.Білецький, М.Тищенко).
25-26 серпня 1989 р.- зустріч учасників походу "Дзвін-89" в Донецьку. Покладання квітів до пам'ятників В.Леніну та Т.Шевченку в Донецьку разом з представниками української громади Москви (Товариство "Славутич") та українцями Польщі.
1 вересня 1989 р. - організація Донецької недільної дитячої української школи.
Вересень 1989 р. - науково-практичний семінар ДТУМ "Актуальні проблеми україністики".
28-29 жовтня 1989 р. - засідання Головної Ради республіканського ТУМ в Донецьку.
28 жовтня 1989 р. - організація творчої зустрічі інтелігенції Донеччини з народним депутатом СРСР, головою ТУМ, поетом Дм.Павличком та народним артистом СРСР, активістом ТУМ Анатолієм Мокренком. Збір 505 крб. в касу республіканського ТУМ.
15 листопада 1989 р. - рішення № 351 виконкому Донецької міськради про реєстрацію Донецького міського ТУМ.
5 грудня 1989 р. - перереєстрація Донецького обласного та міського Товариств української мови в Секретаріаті ТУМ ім.Т.Шевченка(Київ). Отримання постійних реєстраційних свідоцтв.
10 грудня 1989 р. - І-а Конференція Донецького міського ТУМ. Висунення кандидатів у народні депутати від ДТУМ.

1990 р.

Січень 1990 р. - 1-а(ІІ-а) Крнференція Донецького обласного ТУМ ім.Т.Шевченка. Висунення кандидатів в депутати до Рад різних рівнів.
21-22 січня 1990 р. - святкування Дня злуки УНР та ЗУНР. Участь у "живому ланцюгу" Київ-Львів.
Лютий 1990 р. - передвиборча кампанія 1990 р. в якій від ДТУМ було задіяно біля 100 кандидатів в депутати до Рад різних рівнів.
Січень-травень 1990 р. - активна підтримка економічних і політичних мітингів протесту шахтарів Донбасу в Донецьку, Макіївці, Горлівці, ін. містах Донеччини.
31 березня 1990 р. - організація і участь в несанкціонованому мітингу солідарності з народом Литви(разом з ДКО НРУ).
Квітень 1990 р. - **відкриття** ДТУМ разом з Донецьким Будинком працівників культури "Української вітальні"(В.Тиха).
Третя декада квітня 1990 р. - підтримка ДТУМ єврейських організацій Донеччини.
Квітень-травень 1990 р. - створення при сприянні ДТУМ "Донецької Асоціації вчителів".
Червень-липень 1990 р. - (в Донецьку - 28 липня) участь в Донецькому та інших етапах культурологічного походу "Дзвін-90"(під егідою московського Товариства "Славутич").
Червень-серпень 1990 р. - виконання ДТУМ програми "Українська школа"(організація і забезпечення трудових бригад по ремонту і впорядкуванню 1-ї української школи в Донецьку, участь в комісії по конкурсному відбору вчителів, формування учнівських класів,
координація дій з адміністрацією і т.і.).
Серпень 1990 р. - організація на Донеччині з нагоди 500-річчя Українського козацтва масового Свята Козацької Слави.
2-6 серпня 1990 р. - організація виїзду на Чортомлицьку Січ делегації Донеччини(200 чол.).
27 серпня 1990 р. - реєстрація заснованої за ініціативи ДТУМ фірми "Відродження".
29 серпня 1990 р. - зустріч на Донеччині відомого поета В.Чернілевського і сина В.Стуса - Дмитра.

1 вересня 1990 р. - відкриття з ініціативи й за опікою ДТУМ 1-ї української школи в Донецьку. Участь у відкритті українського ліцею при ДДУ.
2-3 вересня 1990 р. - організація "Стусівських читань" в Донецьку, а також мітинг-реквієм у Дружківці пам'яті загиблих в радянських таборах поетів-донбасівців за участю голови ТУМ Дм.Павличка та Голови Руху І.Драча.
9 вересня 1990 р.-2-а(ІІІ-а) звітно-виборча Конференція Донецького обласного ТУМ ім. Т.Шевченка.
28-30 вересня 1990 р. -ІІ-а Конференція республіканського ТУМ у Жовтневому палаці м.Києва. Участь у її роботі делегації ДТУМ, виступ голови ДТУМ В.Білецького.
3 жовтня 1990 р.- організація виступу в культурних центрах, зокрема, ВУЗах Донецька і Макіївки бандуриста М.Мошика.
15 жовтня1990 р. - звернення ДТУМ до правоохоронних органів Донецька (кап.А.В.Желєзняка) з приводу акту вандалізму, вчиненого невідомими в комплексі пам'ятника Т.Шевченку в Донецьку. Ознайомлення з цим фактом громадськості Донеччини.
Жовтень 1990 р. - організація разом з ДДУ наради "Стан і перспективи дослідження етнографії, фольклору та мови південносхідної України"
Листопад 1990 р.- виготовлення 3 000 посвідчень члена ДТУМ через Асоціацію "Ділове співробітництво". Початок їх видачі.
23 грудня 1990 р. - науково-практична конференція республіканського ТУМ ім.Т.Шевченка "Просвіта" в Дніпропетровську. Участь в ній делегації ДТУМ, виступ В.Білецького.

1991 р.

Січень 1991 р. - організація святкування січневих християнських свят у Донецьку разом з групою "Вертеп" Тернопільського комбайнового заводу.
Січень-березень 1991 р.- активна участь ДТУМ в складі *Комітету демократичних сил Донеччини* в кампанії по проведенню референдуму 17 березня 1991 р. з питання збереження СРСР. Позиція ДТУМ: "ні" Союзному договору по рецептах Москви, "так" - Співдружності незалежних держав(прийнято на засіданні Правління ДТУМ 19 лютого 1991р.).
9 лютого 1991 р.- участь представників ДТУМ в конференції "Просвіта": історія і сучасні проблеми" (Львів).
22-23 лютого 1991р. - зустріч в Донецьку делегації Львівського ТУМ. Передача від представників заводу "Електрон" 2-х кольорових телевізорів українській школі в Донецьку(№ 65). "Круглий стіл" членів ТУМ Львова та Донецька разом з депутатами місцевих рад.
24 лютого 1991 р. - організація в Донецькому обласному громадсько-політичному Центрі концерту "Карпатські зорі" за участю митців Львівської філармонії.
13 березня 1991 р. - організація разом з Донецькою облфілармонією обласного відбіркового туру фестивалю "Червона рута-91" в палаці "Юність"(В.Тиха).
13 березня 1991 р. - Конференція Донецького міського ТУМ з реорганізацією керівних ланок.
Березень 1991 р. - участь ДТУМ в екологічній конференції Донбасу в Горлівці (головував Ю.Щербак). Доповідь від ДТУМ та ДКО НРУ В.Білецького.
28 квітня 1991 р. - 3-а(IV-а) Конференція Донецького обласного ТУМ ім.Т.Шевченка.
28 квітня 1991 р. - прийняття заяви ДТУМ про підтримку справедливих економічних та політичних вимог шахтарів Донба-су(див.додаток).
Квітень 1991 р. - посадка членами ДТУМ 500 саджанців верб понад річкою Вовчою з нагоди 500-річчя Українського козацтва.
Травень-грудень 1991 р. - підтримка випуску у світ першого україномовного підручника з технічних дисциплін на Донеччині -проф. М.Мухопада "Промислові машини".
13 - 14 червня 1991 р. - сприяння організації та проведенню концерту Капели бандуристів ім.Т.Шевченко зі США в Донецьку. Ряд зустрічей з капелянами, спільне покладання квітів і співоче поле біля пам'ятника Т.Шевченку в Донецьку.
Червень 1991 р. - участь представників ДТУМ у фестивалі козацьких пісень в Запоріжжі.
29 червня 1991 р. - перший рейд ДТУМ "Козацькими шляхами" по Донеччині (маршрут "Донецьк-Селідове-Донецьк).
13 липня 1991р. - прийняття участі в загальноукраїнських заходах по святкуванню Дня незалежності України в Києві (палац культури "Україна")

Липень 1991 р. - рейди ДТУМ "Козацькими шляхами" по Донеччині (маршрути:"Донецьк-Костянтинівка-Дружківка-Слов'янськ-Прелєсне-Донецьк" та "Донецьк-Макіївка-Харцизськ-Шахтарськ-То-рез - Сніжне-Донецьк").
4-11 серпня 1991 р. - рейд ДТУМ "Козацькими шляхами" на Чортомлицьку Січ. Участь у "Днях козацької слави"(Дніпропетровська область).
12 серпня 1991 р. - перебування численної делегації ДТУМ(біля 50 чол.) на фестивалі "Червона рута-91" в Запоріжжі.
19-21 серпня 1991 р. - участь ДТУМ в серії акцій протесту проти утворення і дій ГКЧП (Государственного Комитета по чрезвычайному положнниию) - спроби антиконституційного ліворадикального перевороту в СРСР.
Вересень 1991 р. - участь у роботі Форуму інтелігенції України (Київ). Участь ДТУМ у формуванні делегації Донеччини.
6 вересня 1991 р. - з нагоди проголошення Акту про державну незалежність України передача разом з ДКО НРУ Донецькій міській та обласній Радам українських національних прапорів.
15 вересня 1991 р. - участь представників ДТУМ у Всеукраїнському Віче у Києві.
23-26 вересня 1991 р. - початок проведення на Донеччині разом з ДКО НРУ передвиборчої кампанії кандидата в Президенти України Вячеслава Чорновола.
Жовтень 1991 р. - початок створення під орудою ДТУМ та Донецького оперного театру народної хорової капели ім.М.Леонтовича.
Жовтень 1991 р. - розширена Рада ДТУМ по підготовці до Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.
Жовтень-грудень 1991 р. -агітаційно-просвітницька кампанія ДТУМ в переддень референдуму *1 грудня1991 р.* з питання підтримки Акту про державну незалежність України.
12 жовтня 1991 р. - III-я позачергова Конференція республіканського ТУМ "Просвіта", яка реорганізувала ТУМ у Всеукраїнське Товариство "Просвіта" ім.Т.Шевченка. Початок кризи в Товаристві.
23-27 жовтня 1991 р. - організація виступів на Донеччині тернопільського ансамблю "Ватра" .
27 жовтня 1991 р. - організація Форуму представників інтелігенції Донеччини.
Жовтень 1991 р. - участь представників ДТУМ у Міжнаціональному Форумі в Одесі.
22 грудня 1991 р. - фінансова підтримка створення на Донеччині козацьких громад. Передача Кальміуській Паланці 500 крб.
Грудень 1991 р. - закінчення роботи над відеофільмом "Перша українська школа в Донецьку".
Грудень 1991 р. - завершення роботи "Донецького лекційно-дискусійного Клубу" ДТУМ. Підготовча робота до випуску газети Товариства.
26 грудня 1991 р. - укладення договору між ДТУМ і газетою "Сільська Донеччина" на виготовлення спецвипуску "Східний часопис" для Товариства.

1992 р.

16 січня 1992 р. - вихід у світ під опікою ДТУМ першого номера газети "Східний часопис".
1 січня 1992 р. - підписана Угода про співробітництво ДТУМ і Донецької обласної універсальної бібліотеки на період 1.01.92.-1.01.97.
10-12 січня 1992 р. - участь групи членів ДТУМ в складі делегації Донеччини в Конгресі українців суверенних держав (СНД).
2 лютого 1992 р. - клопотання ДТУМ про присвоєння активістці Товариства Валентині Рижковій звання " Майстер традиційного народного мистецтва".
Лютий 1992 р. - вихід у світ брошури "Козацькими шляхами Донеччини", підготовленої до друку за участю ДонТУМ(П.Лаврів, В.Білецький) .
Лютий 1992 р. - розпочата довготривала акція ДТУМ "Українська книга - українцям Росії".
Лютий- серпень 1992 р. - розробка, подача від ДТУМ в Міжнародний Фонд "Відродження" проекту "Східноукраїнська регіональна газета" (А.Єременко, В.Білецький). Одержання гранту на $ 7 500 **і направлення їх** на розвиток "Східного часопису".
Лютий -травень 1992 р. - участь у створенні відеофільму "Церкви Донеччини", його прем'єра на обласному TV(сценарій В.Оліфіренка).
9-10 березня 1992 р. - участь у організації і проведенні Шевченківських днів у Донецьку.

Березень- серпень 1992 р. - організація і фінансова підримка вишколу у верховій їзді молодечої групи Кальміуської Паланки, підготовка до походу "Україна - Дон - Кубань" з нагоди 200-річчя переселення запорозьких козаків на Кубань.
11 квітня 1992 р. - Головна Рада республіканськогоТовариства у Києві.
21 квітня 1992 р. - участь ДТУМ у Донецькій обласній конференції бібліотечних працівників "Розвиток бібліотечної справи в умовах суверенної держави". Виступ В.Білецького.
23 травня 1992 р.-4-а(V-а) позачергова Конференція Донецького обласного ТУМ ім.Т.Шевченка.
8 червня 1992 р. - перша презентація зорганізованої ДТУМ і Донецьким оперним театром хорової капели ім. М.Леонтовича.
15 червня 1992 р. - відзначення за зверненням ДТУМ газети "Східний часопис" Фондом Івана Багряного.
Червень 1992 р. - організація і проведення походу по місцях пов'язаних з діяльністю Запорозького козацтва на території Донеччини.
16 червня 1992 р. - утворення за ініціативою ДТУМ та Міжнародного Фонду "Відродження" "Асоціації незалежної преси" (Донецький осередок).
Червень-липень 1992 р. - організація ДТУМ в рамках спільного проекту ВТ"Просвіта" та Українського Народного Союзу (США) курсів англійської мови в Донецьку.
16 липня 1992 р. - відзначення роковин прийняття Декларації про Незалежність України. Зустріч з депутатами Рад різних рівнів на центральному майдані м.Донецька.
Липень 1992 р.- робочий візит Голови ДТУМ В.Білецького в Крим, започаткування тісної співпраці ДонТУМ-ТУМ Криму(Сімферополь, Ялта).
8-10 серпня 1992 р. - візит в Донецьк на запрошення ДТУМ керівників ТУМ-Чікаго В.Боднарук і Б.Боднарук.
9-25 серпня 1992 р. - підтримка козацької громади Донеччини в поході "Україна-Дон-Кубань".
Серпень 1992 р. - участь членів ДТУМ у святі "Козацькому роду нема переводу"(Запоріжжя).
22 серпня 1992 р. - участь голови ДТУМ В.Білецького на запрошення Верховної Ради України та Уряду України в урочистому засіданні в Палаці "Україна"(Київ), присвяченому Дню Незалежності України.
21-24 серпня 1992 р. - участь представників ДТУМ у Всесвіт-ньому Форумі українців у Києві.
25 серпня 1992 р. -переєстрація ДТУМ у Правлінні Всеукраїнського Товариства "Просвіта" за № 0-05-016 як Донецької обласної організації Товариства.
1 вересня 1992 р. - відкриття за участю ТУМ української гімназії в Маріуполі.
Вересень 1992 р. - робоча поїздка голови ДонТУМ В.Білецького до Товариства української культури Іркутська "Клекіт". Передача від ДТУМ партії книг Товариству "Клекіт".
25 жовтня 1992 р. - утворення Донецької обласної організації "Просвіта", перехід частини осередків ДТУМ до "Просвіти".
19-26 листопада 1992 р. - організація ДТУМ разом з Львівським ТУМ творчої поїздки на Львівщину ансамблю "Червона калина" м.Макіївки(О.Пронько).
Листопад-грудень 1992 р. - презентаційні виступи і перші записи на радіо Донечини хорової капели ім.М.Леонтовича, зорганізованої ДТУМ та Донецьким оперним театром.
9 грудня 1992 р. - лист № 01-526 Голови Товариства "Просвіта" П.Мовчана про припинення існування Донецького обласного Товариства української мови ім.Т.Шевченка, відміну його реєстрації від 25 серпня 1992 р. у Товаристві "Просвіта".

1993 р.

З 1 січня 1993 р. - організація разом з Донецькою обласною універсальною бібліотекою виставки української книги й періодики виданої за кордоном. Налагодження постійного надходження до обласної бібліотеки української газети "Свобода"(США).
З 1 січня 1993 р. - активізація програми ДТУМ "Українська книга - українцям Росії" . Передача Товариству української культури м.Горького 1000 книг.
4-6 січня 1993 р. - організація і проведення разом з обласним уравлінням народної освіти конференції "Проблеми розвитку мережі українських шкіл та наступність у навчанні на Донеччині"(І.Декань).

5 січня 1993 р. - укладення між ДТУМ, редакцією газети "Східний часопис" і журналом "Донбас" договору про співпобітництво при виданні посібника з літературного краєзнавста Донбасу В. Оліфіренка "Дума і пісня".
12 січня 1993 р. - звертання (лист №1-93/б) до голови ВТ "Просвіта" з поясненням ситуації в Товаристві на Донеччині і викладенням позицій ДТУМ про неприпустимість ліквідації діючої національно-демократичної структури Товариства в умовах Донбасу.
22 січня 1993 р. - передача донецькій СШ № 95 магнітофону для покращення учбового процесу в українських класах.
13 лютого 1993 р. - 5-а (VI-а) Конференція Донецького обласного Товариства української мови ім. Т. Шевченка.
26 лютого 1993 р. - звернення до Донецької обласної адміністрації з Заявою про реєстрацію Донецького обласного Товариства української мови ім. Т. Шевченка.
1 березня 1993 р. - входження ДТУМ в Антикомуністичний блок Донбасу.
6 березня 1993 р. - участь ДТУМ разом з організаціями Антикомуністичного блоку Донбасу в акції протесту в Донецьку і Макіївці проти відновлювальної конференції КПУ.
Березень 1993 р. - лекторій В. Тихої в м. Збаражі та м. Теребовлі на Тернопільщині.
Перша декада березня 1993 р. - організація гастрольної поїздки по Тернопільщині вокального тріо з Донецька "Тернова ружа", лауреата V Міжнародного конкурсу "Золоті трембіти" (1992 р).
9-12 березня 1993 р. - організація і участь у шевченківських днях на Донеччині.
13-14 березня 1993 р. - участь керівництва ДТУМ в II з'їзді об'єдрання "Нова Україна" в Києві(в складі делегації від Донеччини).
25-27 березня 1993 р. - участь представників ДТУМ в науково-практичній конференції "Україна на порозі XXI ст. : незалежність чи колонія ? " (Львів).
27-30 березня 1993 р. - участь у фінансуванні та роботі XXX Міжнародної шевченківської конференції в Донецьку.
14-16 травня 1993 р. - організація поїздки 2-х представників Донеччини (Л. Лісової та Г. Уривського) на Міжнародний Фестиваль-конкурс української поезії "Срібна земля" в Ужгороді. Лариса Лісова стає лауреатом фестивалю.
Травень-червень 1993 р. - лекторій В. Тихої у Львові **та Тернополі.**
Червень 1993 р. - виготовлення масовим накладом значка з барельєфом Тараса Шевченка (через фірму "Відродження", І. Шутов).
Остання декада червня 1993 р. - зустріч керівництва ДТУМ з представниками Української служби Бі-бі-сі в Донецьку.
Перша декада липня 1993 р. - участь в організації і проведенні свята Івана Купала.
16 липня 1993 р. - участь групи членів ДТУМ в сходженні на найвищу гірську вершину України - Говерлу і піднятті Національного державного прапору України. Акція здійснена в річницю проголошення Декларації про державний суверенітет України.
Липень 1993 р. - зустріч активу ДТУМ з німецькими і австрійськими студентами, які удосконалюють знання слов'янських мов в ДПІ.
Серпень 1993 р. - вихід у світ журналу "Донбас" за сприяння ДТУМ посібника з літературного краєзнавства "Дума і пісня", створеного одним з фундаторів ДТУМ Вадимом Оліфіренком.
3 вересня 1993 р. - 1-й етап рейду ДТУМ по школам Донеччини з безкоштовною передачею бібліотечок навчальної літератури. Маршрут: "Доенцьк - Старобешеве - Новоазовськ - Маріуполь - Донецьк"(В.Білецький, В.Оліфіренко, В.Клименко).
Друга декада вересня 1993 р. - передача 16 премій "Фонду допомоги вчителям і школам Донеччини" ДТУМ в розмірі 5-10 мінімальних зарплат кращим вчителям області.
Третя декада вересня 1993 р. - 2-й етап рейду ДТУМ по школам Донеччини. Маршрут: "Донецьк - Горлівка - Донецьк" (разом з обласним управлінням народної освіти) та 3-й етап за маршрутом "Донецьк - Костянтинівка - Артемівськ-Донецьк"(В.Білецький, В.Оліфіренко,В.Ребрик, В.Скнар).
21 вересня 1993 р. - звертання до голови ВТ "Просвіти" п. П. Мовчана з клопотанням про відновлення реєстрації ДТУМ в Центральному Правлінні Товариства (лист ДТУМ № 81-Б/93).
Вересень 1993 р. - лекторій В.Тихої в м.Стрий на Львівщині.
2 жовтня 1993 р. - участь ДТУМ в роботі Народного Конгресу Донеччини.
7 жовтня 1993 р. - викуп частини накладу першого в Донецькій Політехніці україномовного підручника з технічних дисциплін (автор - проф. М.Мухопад) і передача його кращим студентам інституту в безкоштовне користування.

Жовтень 1993 р. - передача 2-х премій "Фонду підтримки працівників освіти та культури" ДТУМ бібліотекарям системи дитячих бібліотек Донеччини.
21 жовтня 1993 р. - презентація книги члена Правління ДТУМ доц. Вадима Оліфіренка "Дума і пісня" в Донецьку.
23-24 жовтня 1993 р.- участь членів ДТУМ в І-у Конгресі українців Російської федерації (Москва).
30 жовтня 1993 р. - участь представників ДТУМ у Святі відродження Народного Дому "Просвіта" у Івано-Франківську.
1 листопада 1993 р. - участь керівництва ДТУМ в нараді працівників Міносвіти України з проблем розвитку вищої освіти (Донецьк, ДПІ, за участю начальника Управління Міносвіти України п.Роберта Карташова).
2 листопада 1993 р. - рішення Правління ДТУМ про входження Донецького ТУМ асоційованим членом в Народний Конгрес Донеччини.
4 листопада 1993 р. - заключення договору між ДТУМ, ТУМ Криму, газетою "Східний часопис" про співпрацю у виданні посібника з літературного краєзнавства Криму проф. О.Губаря "Чорноморська хвиля"(пробне видання накладом 1000 прим.).
Листопад-грудень 1993 р. - творчий візит до США члена Правління ДТУМ, президента Фонду ім Прокоф'єва Василя Васитенка. Зустріч В.Василенка з українськими громадами в Вашінгтоні, Нью Йорці, штаті Арізона.
19 грудня 1993 р. - участь ДТУМ в Конгресі національно-демократичних сил України (Київ).
Весь 1993 р. - активна творча та ін. підтримка ДТУМ газети "Східний часопис".

1994 р.

7 січня 1994 р. - передача ДонТУМ газеті "Східний часопис" ксероксу "Panasonik".
12 січня 1994 р. - 4-й етап рейду ДТУМ по школам Донеччини з безкоштовною передачею бібліотечок навчальної літератури. Маршрут:"Донецьк- Артемівськ-Донецьк".
14 січня 1994р. - заключення договору між ДонТУМ , редакцією газети "Східний часопис" і журналом "Донбас" про співпрацю при виданні навчального посібника В.Оліфіренка та Ф. Пустової "Таємниця духовного скарбу".
3 січня 1994 р. - активна співпраця ДТУМ у створенні додатку до "Східного часопису" - газети "Козацький край".
Січень 1994 р. - лекції В.Тихої в Стрийському районі Львівської області.
Січень - березень 1994 р. - опрацювання, подача від ДТУМ, проведення і одержання гранту від Міжнародного фонду "Відродження" на проект "Український культорологічний Центр"($ 9 000).
2 лютого 1994 р. - розповсюдження по Донеччині 2000 примірників презентаційного номера газети "Русь Київська".
6 березня 1994 р. - організація разом з Макіївським міським клубом ім. Л.Українки конкурсу читців присвяченого пам'яті Т.Шевченка "Обніміться брати мої".
Березень 1994 р. - до Шевченківських днів вийшла друком книжка "Т.Г.Шевченко та Донеччина" члена ДТУМ Анатолія Шевченка (Горлівка).
Березень 1994 р. - участь ДТУМу в предвиборчій кампанії кандидатів у Народні депутати України. Балотування В.Білецького та І.Шутова у Парламент України.
Березень 1994 р. - 5-й етап рейду ДТУМ по школах Донеччини з безкоштовною передачею бібліотечок навчальної літератури. Маршрут: "Донецьк - Білицьке - Донецьк".
Березень - жовтень 1994 р. - 4-ри етапи цільової відправки книг по програмі "Українська книга - українцям Росії"
5 травня 1994 р. - реєстрація Статуту Українського гультурологічного Центру в Управлінні юстиції Донецької області (№ 59).
Квітень 1994 р. - вихід у світ під опікою ДТУМ пробного видання (1000 прим.) посібника з літературного краєзнавства Криму проф. О.Губаря "Чорноморська хвиля". Перевезення всього накладу до Криму.
10 травня 1994 р. - висилка у всі обласні Товариства, головні бібліотеки України доробку ДТУМ-ТУМ Криму - книги "Чорноморська хвиля".
Травень 1994 р. - лекторій В.Тихої в м.Сімферополі.
15 травня 1994 р. - участь керівництва Дон.ТУМ у презентації книги О.Губаря "Чорноморська хвиля" в Кримській республіканській бібліотеці ім. І.Франка (м.Сімферополь).

Травень-жовтень 1994 р. - підготовка до видання через УКЦентр основного накладу(5 000 прим.) "Чорноморської хвилі" для Криму.
Травень 1994 р. - вихід у світ у журналі "Донбас" при сприянні ДонТУМ та УКЦунтру посібника з народознавства і краєзнавства Донбасу доцентів В.Оліфіренка та Ф.Пустової "Таємниця духовного скарбу".
Травень -серпень 1994 р. - ініціатива ДонТУМ та Донецького грецького Товариства по організації інвестиційного фонду "Еллініка-Донбас".
25 червня 1994 р. - збори активу ДонТУМ з питання реєстрації Товариства в Управлінні юстиції Донецької області.
Червень 1994 р. - передача 200 українських книг виданих за кордоном і подарованих для Донеччини ТУМ-Чікаго в Донецьку обласну універсальну бібліотеку, влаштування спеціальної виставки української книги діаспори.
Червень 1994 р.- початок постійної роботи УКЦентру в офісі при Донецькій обласній універсальній бібліотеці.
Перша декада липня 1994 р. - вихід у світ російсько-українсько-англо-німецького"Словника спеціальних термінів по збагаченню корисних копалин", авторський колектив якого очолив голова ДТУМ В.Білецький. Розповсюдження словника по гірничих підприємствах та навчальних заклада Донеччини.
7-9 липня 1994 р. - робочий візит керівників ДТУМ В.Білецького та В.Оліфіренка на Кубань. Передача Товариству української культури Кубані партії газет "Козацький край", редагованої В.Білецьким, координація дій ДТУМ-ТУКК. Презентація УКЦентру Донецька в Краснодарі.
24 липня 1994 р. - телеграма-протест ДТУМ на заяву Президента України Л.Кучми щодо надання російській мові статусу офіційної вУкраїні (на адресу Президента).
3 вересня 1994 р. - підготовка до друку краєзнавчої книги П.Лавріва "Моя земля - земля моїх батьків".
Вересень-листопад 1994 р. - підготовка і випуск друком через УКЦентр посібника для вчителів Донбасу "Методика викладання народознавства у школі" В.Оліфіренка.
5 жовтня 1994 р. - реєстрація статуту Донецького обласного Товариства української мови ім. Т. Шевченка в Управлінні юстиції Донецької області (86).
25 жовтня 1994 р. - укладення договору між УКЦентром і журналом "Донбас" видання посібника з літератури рідного краю В. Оліфіренка "Уроки правди і добра"(30-80-і роки XX ст.)
Листопад 1994 р. - лекторій В. Тихої в м. Сімферополі.
8 грудня 1994 р. - участь в організації і проведенні науково-практичного семінару "Особливості викладання історій України та народознавства на сучасному етапі"(з УКЦентром).
31 грудня 1994 р. - вітання і подарунок 200 школам Донеччини 200 сигнальних примірників "Історії України" Ореста Субтельного (разом з канадським товариством Розбудови України).

1995 р.

10 -17 січня 1995 р. - організація і участь в науково-практичному семінарі "Розвиток недержавних інституцій в Україні як фактор демократизації суспільства" та ряд робочих зустрічей з укр. організаціями в США (Філадельфія - Нью Йорк, разом з УНСоюзом, УАКРадою, ЗУАДком)
18 січня 1995 р. - участь в організації авторської виставки майстерні І.П.Яхно "Українська вишивка в побуті та одягу".
Січень 1995 р. - презентація УКЦентру в С-Петербурзі.
31 січня 1995 р. - рішення Центрального Правління Всеукраїнського Товариства "Просвіта" про прийняття Донецького обласного Товариства української мови ім. Т. Шевченка як вийняток під юрисдикцією ВУТ "Просвіта".
22 лютого 1995 р. - участь в організації виставки "Релігійні мотиви в декоративно-прикладному мистецтві" (Донецьк).
Лютий 1995 р. - вихід у світ основного накладу полібника "Чорноморська хвиля" в Донецьку, розповсюдження його в Криму (разом з ТУМ Криму, А.Петрова).
Лютий - березень 1995 р. - початок роботи над 3-х серійним навчальним відеофільмом "Духовні скарби Донеччини"(координатори В.Оліфіренко, В.Терещенко, В.Білецький).
7-12 березня 1995 р. - робоча поїздка до США члена Ради ДТУМ В.Оліфіренка.

6-12 березня 1995 р. - участь делегації УКЦентру в проведенні урочистостей, присвячених роковинам Т.Г.Шевченка в Санкт-Петербурзі (разом з Українським суспільно-культурним Товариством С.-Петербурга - Л.Огнєва, В.Рижкова).
18 березня 1995 р. - відкриття в м.Донецьку виставки "В сім'ї новій...", присвяченої 181-м роковинам від дня народження Т.Г.Шевченка.
Березень 1995 р. - розповсюдження по основних бібліотеках Донеччини книги "Космос древньої України" (угода з редактором журналу "Індо-Європа" В.Довгичем).
Березень 1995 р. - друком вийшла книжка "Топонимы Горловки" члена ДТУМ Анатолія Шевченка (Горлівка).
Березень 1995 р. - підготовка і випуск УКЦентром брошури-довідника "Українська діаспора".
3-7 квітня 1995 р. - сприяння проведенню Міжнародного практичного семінару "Локальне телерадіо за умов ринку ЗМІ"(Харцизськ - Донецьк).
До квітня 1995р.(січень-квітень1995р.)-опрацювання головою ДТУМ В.Білецьким концепції нового аналітично-інформаційного видання для українського істеблішменту - журналу "Схід".
13 квітня 1995 р. - реєстрація за ініціативи В.Білецького та члена спілки журналістів України Св.Єременко журналу "Схід", засновником якого виступив УКЦентр.
17 квітня 1995 р. - участь в організації в м.Донецьку виставки "Нездоланний дух"(українська вишивка створена в радянських концтаборах).
Травень 1995 р. - вихід у світ під опікою ДТУМ-УКЦентру краєзнавчої книги П.Лавріва "Моя земля - земля моїх батьків".
Травень 1995 р.- вихід у світ першого номера журналу "Схід".
Червень 1995 р.- початок роботи над першим українським виданням "Гірничого тлумачного словника" (ініціатива голови ДТУМ д-ра техн. наук В.Білецького)
22 червня 1995 р. - організація УКЦентром за участю Донецького науково-методичного центру народної творчості та Донецької обласної універсальної бібліотеки виставки "Козацькому роду нема переводу", присвяченої 50 -м роковинам перемоги у другій світовій війні.
Червень-липень 1995 р. - участь голови ДТУМ В.Білецького в XIV щорічній конференції з української проблематики Іллінойського університету (Урбана-Шампейн), робоча зустріч у Чікаго з активом ТУМ-Чікаго.
Липень-серпень 1995р. - організація ДТУМ-УКЦентром разом з Товариством "Золотий хрест"(США) Літньої українсько-американської молодіжної школи в Лігайтоні (оселя Ольжича).
21 вересня 1995 р. - вечір в Донецькому державному технічному університеті, присвячений 10-й річниці трагічної загибелі поета-борця В.Стуса.
23-25 серпня 1995 р. - участь делегації УК Центру в заходах, присвячених святкуванню Дня Незалежності України в м. Брянка Луганської області .
Серпень 1995 р.- січень 1996 р. - робота над архівом українського письменника, публіциста, громадського діяча української діаспори в США Івана Боднарука. Підготовка книги І.Боднарука "Між двома світами" (вибрані статті про українських письменників).
16-31 жовтня 1995 р. - робочий візит представників ДТУМ-УКЦентру на Воронізьку Слобожанщину, організація виставки праць народних майстринь Донеччини у Воронежі, лекторій В.Тихої на Вороніжчині (разом з Вороніжським Товариством "Перевесло").
21-23 листопада 1995 р. - участь в донецькому обласному методоб'єднанні "Народні перлини" ("Донецький центр освіти, культури і науки").
5 грудня 1995 р. - участь в обласній науково-практичній конференції "Проблеми розвитку національної культури в Східній Україні".
Грудень 1995 р. - вихід в світ при сприянні ДТУМ-УКЦентру книги-посібника В.Оліфіренка з української літератури **"Уроки правди і добра"**(журнал "Донбас").

1996 р.

Січень 1996 р. - закінчення роботи над відеофільмом "Духовні скарби Донеччини", презентаційний його перегляд в Донецькому інституті післядипломної освіти.
Січень-вересень 1996 р. - підтримка видання монографії-посібника із спеціальних методів збагачення корисних копалин "Теорія і практика..." В.Білецького, П.Сергєєва, П.Папушина (перше україномовне видання із збагачення корисних копалин в Донецьку).

Лютий-червень 1996 р. - підготовка комп'ютер-макету посібника з спецкурсу по історії української школи XV-XVIII сторіч "Отчі світильники" вчителя з Маріуполя Павла Мазура.
Лютий-липень 1996 р. - підготовка комп'ютер- макету книги Ів. Боднарука "Між двома світами".
3 лютого 1996 р. - робота над історією ДТУМ "Ми йдемо !", підготовка її до видання друком.
Лютий-серпень 1996 р. - підготовка і випуск друком книги-посібника "Вивчення літератури рідного краю в школах" доцента В. Оліфіренка.
Березень 1996 р.- створення при УКЦентрі "Лабораторії регіональних посібників та підручників".
Березень 1996 р. - робоча поїздка представників Правління ДТУМ з партією учбової літератури в Ктим (Сімферополь - Ялта), ділові зустрічі в Міносвіти Криму, радіо Криму і Ялти, в Музеї Лесі Українки м. Ялти.
18 - 20 квітня 1996 р. - участь в Міжнародній конференції "Національна еліта та інтелектуальний потенціал України" (Львів). Презентація журналу "Схід" на конференції.
30 травня 1996 р. - презентація книги В. Оліфіренка "Уроки правди і добра" в Спільці письменників України (Київ).
25 червня 1996 р. - участь представників Дон ТУМ в конференції краєзнавців Донеччини.
6 липня 1996 р. - участь членів ДТУМ в організації і проведенні свята Івана Купала.
Липень 1996 р. - передача ікони в дарунок новостворюваній церкві Івана Затворника Святогірського в м. Макіївці (отець Валерій) .
15 липня 1996 р. - участь в робочій нараді-зустрічі керівників і активу Дніпропетровської "Просвіти", ТУМ - Чікаго та ДонТУМ. Координація наступної співпраці ТУМ-Чікаго - ДонТУМ. (в Дніпропетровську) Передача в дар українській громаді Чікаго фільму "Духовні скарби Донеччини", створеного членами ДТУМ.
Липень 1996 р. - заключення договору про співпрацю ДТУМ - УКЦентру - журналу "Донбас" при підготовці і виданню посібника з літератури для молодших класів шкіл Донбасу.
Перша декада серпня 1996 р. - робочий візит членів Правління ДТУМ В.Білецького та В.Оліфіренка на Кубань. Зустріч з чільними представниками української громади в Краснодарі. Узгодження спільних дій, спрямованих на збереження української культури на Кубані.
Друга декада серпня 1996 р. - консультативна зустріч голови ДТУМ В.Білецького з соціологами США та Росії. Ознайомлення їх з процесом фомування громадянського суспільства в Україні і, зокрема, на Донбасі, а також з точкою зору ДТУМ і НРУ на хід реформ в Україні, процеси державотворення в країнах СНД та їх тенденції .
26-29 серпня 1996 р. - участь в роботі III Міжнародного Конгресу україністів у Харкові.
20 вересня 1996 р. - лекторій В.Тихої в Сімферополі. Участь в заходах по святкуванню 140-ї річниці з дня народження І.Франка.
26-27 вересня 1996 р. - робоча поїздка Голови ДТУМ В.Білецького до Кракова. Зустріч з Президентом Фундації Святого Володимира Хрестителя Русі п.В.Мокрим та послом України в Польщі п.П.Сардачуком. Погодження напрямків співпраці ДТУМ, УКЦентру - Фундації.
Жовтень 1996 р. - влаштування в Донецькій обласній універсальній бібліотеці виставки видань української Фундації Святого Володимира Хрестителя Русі з Кракова (Польща).
Жовтень 1996 р. - ініціатива ДонТУМ, УКЦентру та журналу "Донбас" по відзначенню 120-річчя з дня народження донецького письменника Спиридона Черкасенка.
Жовтень-грудень 1996 р. - підготовка комп'ютер-макетів поетичних збірок Г.Гордасевич та Л. Колесникової.
20 листопада 1996 р. - зустріч читачів з редакцією журналу "Схід".
20-21 грудня 1996 р. - участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції "Політична культура посткомуністичної України" (Тернопіль).
Грудень 1996 р. - лекторій В.Тихої у школах м.Донецька.
31 грудня 1996 р.- вихід у світ першої партії книги І.Боднарука "Між двома світами" (ТУМ-Чікаго - ДонТУМ - УКЦентр).